SLOVENSKÁ REČ

časopis pre výskum a kultúru slovenského jazyka

Z OBSAHU

E. Jóna, O nových úlohách slovenskej jazykovedy ■ J. Sabol, Kombinácie dvoch sonór v slovenčine ■ J. Mlacek, Frazeológia v Slovenskom frazeologickom slovníku P. Tvrdého

DISKUSIE

Koncepcia Česko-slovenského slovníka ■ L. Dvonč, Z písania značkových slov v spisovnej slovenčine ■ K. Habovštiaková, Ešte raz o predbernolákovskej slovenčine ■ J. Rybák, K systému ukazovacích zámen v slovenčine ■ R. Schnek, Syntagma a veta pri prísudkových slovesách ■ F. Kočiš, O hierarchizácii základných syntaktických vzťahov

SPRÁVY A POSUDKY

Správa o činnosti Slovenskej pravopisnej komisie za roky 1966—1968. L. Dvonč ■ Vtipne i vážne o jazykovej kultúre. J. Mlacek

ROZLIČNOSTI

6 | 34 | 1969

VYDAVATEĽSTVO
SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

SLOVENSKÁ REČ

časopis Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied pre výskum a kultúru slovenského jazyka

HLAVNÝ REDAKTOR
prof. PhDr. Eugen Jóna, CSc.
VÝKONNÝ REDAKTOR
PhDr. Ladislav Dvonč, CSc.
REDAKČNÁ RADA
doc. PhDr. Ferdinand Buffa, CSc., PhDr. Ladislav Dvonč, CSc., doc. PhDr. Ján Holý, CSc., PhDr. Gejza Horák, CSc., PhDr. Mária Ivanová-Šalingová, CSc., prof. PhDr. Eugen Jóna, CSc., doc. PhDr. Rudolf Krajčovič, CSc., doc. PhDr. Jozef Mistrík, DrSc., PhDr. Jozef Mlacek, doc. PhDr. Pavel Ondrus, CSc., PhDr. Štefan Peciar, CSc., prof. PhDr. Jozef Ružička, DrSc., člen korešpondent SAV
REDAKCIA
Bratislava, Klemensova 27

OBSAH

E. Jóna, O nových úlohách slovenskej jazykovedy 321
J. Sabol, Kombinácie dvoch sonór v slovenčine 326
J. Mlacek, Frazeológia v Slovenskom frazeologickom slovníku P. Tvrdého 332

DISKUSIE

Koncepcia Česko-slovenského slovníka . . . 339
L. Dvonč, Z písania značkových slov v spisovnej slovenčine 346
K. Habovštiaková, Ešte raz o predbernolákovskej slovenčine 351
J. Rybák, K systému ukazovacích zámen v slovenčine 358
R. Schnek, Syntagma a veta v prísudkových slovesách 362
F. Kočiš, O hierarchizácii základných syntaktických vzťahov 372

SPRÁVY A POSUDKY

Správa o činnosti Slovenskej pravopisnej komisie za roky 1966—1968 L. Dvonč . . . 381
Vtipne i vážne o jazykovej kultúre. J. Mlacek 383

ROZLIČNOSTI

Reykjavik, či *Reykjavík*? L. Dvonč . . . 386
Je predložka *per* slovenská? F. Kočiš . . 387
Kinshasa — Kinshasan. L. Dvonč 388
Resumé 389
Index k 34. ročníku SR Š. Lipták — L. Dvonč 395
Obsah (34. ročníka SR) 399

OBSAH

Buffa F., Polstoročie výskumu slovenských nárečí 14
Dvonč L., Súpis prác prof. Eugena Jónu za roky 1934—1968 5
Horecký J., Náčrt fonematickej štruktúry morfém 137
Ivanová-Šalingová M., Sloveso *ziabať* a jeho odvodeniny v slovenčine 282
Jóna E., O nových úlohách slovenskej jazykovedy 321
Kotulič I., Výskum dejín slovenského jazyka za uplynulé polstoročie . . 197
Marsinová M., Valencia slovesa *burcovať/vyburcovať, zburcovať* . . . 76
Mihál J., Pôvod niektorých substantív 33
Miko F., Polstoročie slovenskej štylistiky 257
Mistrík J., Rekurencie v texte 276
Mlacek J., Frazeológia v Slovenskom frazeologickom slovníku P. Tvrdého 332
Oravec J., Pol storočia vo výskume slovenskej gramatiky 129
Pauliny E., Konstantín Filozof — učiteľ slovienskeho národa 193
Peciar Š., Imperatív slovesa *ísť — idem* v spisovnej slovenčine 147
Kvantita substantív na *-ec* 24
Tvorenie a kvantita predponových substantív v slovenčine 266
Ružička J., Spisovná slovenčina v období 1918—1968 65
Sabol J., Kombinácie dvoch sonór v slovenčine 326
Štvorčlenné konsonantické skupiny v slovenčine 30
Štolc J., K šesťdesiatke prof. Eugena Jónu 3

DISKUSIE

Doruľa J., Metamorfózy predbernolákovskej slovenčiny 214
Dvonč L., K pomenovaniam osôb podľa vekovej príslušnosti 82
Niektoré novšie prípady porušovania rytmického zákona 290
Z písania značkových slov v spisovnej slovenčine 346
Habovštiaková K., Ešte raz o predbernolákovskej slovenčine . . . 351
Frekvencia slov v slovenčine spisovnej a predspisovnej 297
Jacko J., Ešte raz o dlhom *á* po spoluhláske *j* v spisovnej slovenčine . . 287
Kočiš F., O hierarchizácii základných syntaktických vzťahov 372
Koncepcia Česko-slovenského slovníka 339
Mikluš M., K slovotvornej povahe výrazov *hybaj/hybáj (ho)* a *poď (ho)* . 37
Mlacek J., Poznámky ku klasifikácii bezspojkového súvetia 88
Poznámky o viacnásobnosti prísudku 49
Ondrus P., Nezhodný prívlastok v nominatíve 233
Rybák J., K systému ukazovacích zámen v slovenčine 358
K významu spojky *lebo* 44
Opozícia príčinných spojok *lebo, že* 220
Schnek R., Syntagma a veta pri prísudkových slovesách 362
Stanislav J., O slovenčine vo vydavateľskej praxi 156, 210
Skultéty J., K problematike hispanizmov v slovenčine 236
Uhlár V., Tri liptovské miestne názvy 226
Z problematiky miestnych názvov 164

SPRÁVY A POSUDKY

Dratva T., Slovensko-nemecký slovník. Š. Michalus 116
Dressler W., Studien zur verbalen Pluralität. Iterativum, Distributivum, Intensivum in der allgemeinen Grammatik, im Lateinischen und Hethitischen. M. Ivanová-Šalingová 245

SLOVENSKÁ
REČ

ROČNÍK 34 — 1969
ČÍSLO 6

Eugen Jóna

O NOVÝCH ÚLOHÁCH SLOVENSKEJ JAZYKOVEDY

Prehľady polstoročnej práce v hlavných odboroch jazykovednej slovakistiky, o ktorú nám v časopise Slovenská reč predovšetkým ide, spolu s prehľadom vývinu spisovnej slovenčiny v r. 1918—1968 (porov. SR 33, 1968, č. 6 a SR 34, 1969, č. 1—5) ukazujú dosť výrazne dosiahnuté úspechy a ďalšie úlohy, ale i tesné spojenie slovenskej vedy o jazyku s vývinom našej spoločnosti na jednej strane a s vývinom európskej a svetovej lingvistiky na druhej strane.

Slovenská lingvistika — ako sa presvedčili slovenskí lingvisti na cestách po východoeurópskych i západoeurópskych krajinách a na kongresoch a konferenciách (naostatok na X. medzinárodnom lingvistickom kongrese v Bukurešti r. 1967, na VI. medzinárodnom zjazde slavistov v Prahe r. 1968) — sa vyrovnáva spolu s českou lingvistikou svetovému priemeru, hoci celkove badať na jej vývine podnes čiastočnú izolovanosť v minulých rokoch. Ťažisko jej výskumu ostáva v slovakistike a slavistike. Kádrove a materiálne dobre fundovaná a organizačne zabezpečená slovakistika v Slovenskej socialistickej republike je prirodzená vec, pretože nikde inde na svete slovenský jazyk nemôžu skúmať v takej šírke a hĺbke ako v jeho domovine, kde žijú jeho nositelia a používatelia a kde sa i výsledky výskumu prakticky najlepšie môžu využiť. Pravda, ani štúdium a primeraný výskum iných jazykov, ani všeobecnú teóriu jazykov naša spoločnosť nemôže a nesmie zanedbávať.

Od r. 1945 pri rozličných príležitostiach sme sa zamýšľali nad problémami jazykovedy na Slovensku, a to na prvom mieste slovakistiky (napr. SR 20, 1956, 281—2990 a i.), teraz po 25 rokoch od skončenia druhej svetovej vojny v prvom roku existencie Slovenskej socialistickej republiky v ČSSR máme povinnosť znovu premyslieť problémy a úlohy našej jazykovedy, a to z nového hľadiska.

Predovšetkým celá slovenská jazykoveda v novom usporiadaní nášho štátu bude väčšmi ako doteraz vystupovať samostatne, osobitne, keďže sa

i vedecké inštitúcie a organizácie dôsledne členia na české a slovenské. S týmito faktami súvisí samostatnejšie plánovanie a organizovanie výskumu v odbore jazykovedy (ako aj v iných vedných odboroch v SSR), výber a zaradenie pracovníkov podľa objektívnych kritérií (predovšetkým podľa prirodzenej zásady, aby každý pracovník robil to, čo naozaj najlepšie vie robiť), starostlivosť o výchovu mladých pracovníkov a ich sústavná evidencia, dokumentačná a informačná služba (v tom napr. aj výberová bibliografia s anotáciami) atď. Táto starostlivosť za súčasnej organizácie jazykovedy patrí Vedeckému kolégiu pre jazykovedu a Združeniu slovenských jazykovedcov pri SAV, pravda, s riadne vybudovaným aparátom pri Jazykovednom ústave ĽŠ SAV. Dokumentačná a informačná služba by mala byť zacielená i na zahraničie v súvislosti s medzinárodnou reprezentáciou slovenskej jazykovedy.

Základný jazykovedný výskum, najmä v odbore slovakistiky a slavistiky, sa koná v Slovenskej akadémii vied a na vysokých školách: v SAV viac formou kolektívnych prác (slovník a gramatika spisovného jazyka, nárečový atlas, historický slovník a i.), na vysokých školách viac formou individuálnych prác (dejiny jazyka, štylistika, etymológia a i.), pravda, v kabinetoch a ústavoch i tu sa rozbieha kolektívna práca (napr. fonetika, matematická lingvistika), ako zas v SAV sa vypracúvajú individuálne dizertácie. Možno očakávať, že práca v teamoch sa v budúcnosti udomácni aj na vysokých školách vo väčšej miere ako doteraz. Podľa skúseností treba hľadať cesty, ako dôslednejšie a sústavnejšie koordinovať výskum v ústavoch a na vysokých školách, pretože formálna evidencia nedostačuje.

Metodologicky ani obsahove slovenská jazykoveda po r. 1918 za celé polstoročie nebola, ani nemohla byť jednotná: vládli v nej idey a postupy mladogramatického pozitivizmu, historicko-porovnávacia metóda, ujal sa a rozšíril sa štrukturalizmus tzv. Pražskej školy a rozvíjajú sa popri snahách o marxistickú jazykovedu nové smery matematickej jazykovedy, generatívnej gramatiky atď.

V dvadsiatych rokoch popri malej skupinke starších slovenských filológov, ktorí stáli na stanovisku osobitnosti slovenského jazyka (J. Škultéty, Š. Hlavatý a i.), účinkovali na Slovensku českí filológovia (M. Weingart, A. Pražák a i.), ktorí sa usilovali pri svojej pedagogickej činnosti na vysokých školách a svojimi prácami z dejín slovenského jazyka a literatúry i s pomocou niektorých Slovákov (M. Hodža a i.) posilňovať oficiálnu ideológiu jednotného československého národa a jazyka. Rozličné jazykovedné smery sa uplatňovali aj bez spomenutej základnej tendencie alebo v prácach zo všeobecnej a porovnávacej jazykovedy (J. Baudiš) alebo v aplikácii na výskum slovenčiny (jazykový zemepis v prácach V. Vážneho), ba i niektorí pražskí jazykovedci prejavili istý liberalizmus v otázke pomeru českého a slovenského jazyka (J. Zubatý).

V tridsiatych rokoch začínajú sa v teoretickej i v praktickej jazykovede na Slovensku viac uplatňovať i slovenskí lingvisti odborne pripravení na československých školách (je to obdoba „generácie 1909" u výtvarných umelcov). Svoje práce uverejňujú jednak v časopise Bratislava (J. Stanislav, Š. Tóbik a i.), jednak v Zborníku Matice slovenskej, z ktorého sa za redigovania Ľ. Nováka vyčlenila jazykovedná časť a dosiahla vysokú teoretickú úroveň. Priebojné slavistické a rusistické práce N. Trubeckého a R. Jakobsona boli vzorom a podnetom pre práce zo slovenskej historickej fonológie, ktorej metóda vnútornej rekonštrukcie na základe nárečových faktov pri menších možnostiach využiť staré písomné pamiatky dobre vyhovuje. V tomto čase sa začína sľubne rozvíjať i opisná dialektológia mladších pracovníkov z bratislavskej i pražskej univerzity. Popri štúdiách V. Vážneho o slovenských nárečiach, ktorých výsledky sám zhrnul v syntetickej práci (*Nářečí slovenská,* Čs. vlastivěda III, 1934), rozhodne najvýznamnejšou prácou v tomto čase boli *Liptovské nárečia* (1932) J. Stanislava, nie novotou metódy, ale konfrontovaním slovenských a slovanských jazykových javov a nastolením problémov vzniku, vývinu a súčasného stavu strednej slovenčiny a celého slovenského jazyka. V Stanislavových a Novákových prácach a pravdaže i v prácach iných slovenských dialektológov a českých jazykovedcov tridsiatych rokov (F. Trávníček, *Historická mluvnice československá* 1935 a i.) kládli sa základy súčasnej slovenskej dialektológii a historickej gramatike, ktorá dosahuje významné úspechy, ako sa o tom podrobne hovorí v uvedených prehľadoch. Zdá sa, že výskum v odbore dialektológie a histórie slovenského jazyka pôjde ďalej doterajším spôsobom v Jazykovednom ústave ĽŠ SAV (súborné práce kolektívne: atlas, historický slovník, nárečový slovník, príprava akademických dejín slovenského jazyka, najmä od čias národného obrodenia) a na fakultách (monografické práce z dejín jazyka, regionálne práce nárečové ap.).

Výskum súčasného spisovného jazyka, kodifikácia jeho normy a kultúra reči v jazykovednej práci má síce u nás dlhú tradíciu od Štúra a Czambela, moderné synchrónne ponímanie v dôslednej podobe sa však ťažko prebíjalo v tridsiatych rokoch aj v časopise Slovenská reč, ktorý vznikol r. 1932 z bojov okolo prvých Pravidiel slovenského pravopisu (1931), ako sa o tom viac ráz písalo i v našom časopise. Metodologicky nová, dôsledne synchrónne koncipovaná Paulinyho práca, vychodiaca z teórie štrukturalizmu Pražskej školy, vznikla až v štyridsiatych rokoch (E. Pauliny, *Štruktúra slovenského slovesa* 1943). Tento smer vo výskume slovenčiny dnes prevláda a po monografických štúdiách (J. Ružičku, L. Dvonča, G. Horáka, Fr. Miku, J. Mistríka, J. Oravca a i.) dospieva k vynikajúcej syntéze v akademickej *Morfológii slovenského jazyka* (1966). Takisto sa chystá syntaktické spracovanie spisovnej slovenčiny doteraz v monografických prácach a v prípravných kapitolách.

Prechod od tradičného kmeňoslovia (B. Letz) alebo náuky o slove (kolektívna *Slovenská gramatika*) k modernej náuke o tvorení slov (J. Horecký a i.) je trochu pomalší ako v gramatike. Aj v tejto oblasti sa monograficky síce pracuje, ale tu treba získať ďalších pracovníkov, aby mohol vzniknúť primeraný pendant k akademickej gramatike.

Fonetika a fonológia spisovnej slovenčiny vzbudila záujem väčšími (B. Hála) alebo menšími prácami v 20. a 30. rokoch (Ľ. Novák, Š. Peciar, H. Bartek a i.), ale nový sústavný výskum s využitím rozličných prístrojov a postupov koná sa až v posledných rokoch (J. Liška, Á. Kráľ, J. Dvončová a A. Isačenko). Pravda, teoretická fonológia bola a je v centre pozornosti štrukturalistov aj u nás (Ľ. Novák, J. M. Kořínek, E. Pauliny, J. Ružička, Š. Peciar, J. Horecký a i.), ba existuje i syntetická práca o fonológii slovenského jazyka (E. Pauliny, *Fonológia spisovnej slovenčiny* 1961, 2. vyd. 1968). Výskum sa koná na Filozofickej fakulte UK v Ústave fonetiky a štruktúrnej lingvistiky i v Jazykovednom ústave ĽŠ SAV. Tu treba rozumne rozdeliť úlohy, pretože kompletné zariadenie fonetického laboratória je veľmi nákladné. Duplicita, ba i viacnásobnosť v niektorých fonetických zariadeniach je nevyhnutná, keďže na vysokých školách majú slúžiť výskumu i jazykovému vyučovaniu. V Jazykovednom ústave základný fonetický výskum slovenských nárečí a spisovného jazyka je zas potrebný na fonetické ciele i na normovanie výslovnosti v praxi.

Výskum súčasného spisovného jazyka v oblasti lexikálnej, sémantickej a štylistickej dosiahol niektoré pozoruhodné výsledky, ale tu ostáva najviac nových úloh pre slovenských jazykovedcov v teoretickom pláne i v praktickej aplikácii. Vedecké spracovanie slovnej zásoby slovenčiny v *Slovníku slovenského jazyka I–VI* (1959–1968) jednak preto, že v čase svojho vzniku (na rozhraní 50. a 60. rokov) podriaďoval sa oficiálnej tendencii zbližovania spis. slovenčiny a češtiny (ako sa o tom písalo v SR 31, 1966), jednak preto, že je len stredný, v menšej miere dokladový typ slovníka, nie je a nemôže byť na dlhé roky zavŕšením našej lexikografickej práce. SSJ spĺňa popri informatívnej úlohe vo veľkej miere i normatívnu úlohu, ale prísne normatívny menší slovník spisovnej slovenčiny, ako i väčší česko-slovenský slovník pre každodennú jazykovú prax treba dokončiť v krátkom čase. Veľký slovník slovenčiny s historickou perspektívou, slovníky jednotlivých autorov, obrázkový vecný slovník, školský slovník, synonymický slovník, etymologický slovník popri chystanom historickom slovníku (do polovice 18. stor.) v Jazykovednom ústave ĽŠ SAV patria do perspektívneho plánu slovenskej jazykovedy s príslušným využitím automatizácie a mechanizácie lexikografickej práce.

Nová teória jazykovej kultúry, prediskutovaná na osobitnej jazykovednej konferencii a zhrnutá do známych *Téz o slovenčine* (1966), je dobrým východiskom pre všetky práce v kultúre reči (rubriky v časopisoch, re-

lácie v rozhlase a v televízii, prednášky a diskusie atď.). V tejto veci bude treba viac angažovať štátnu osvetovú správu a Maticu slovenskú.

Vo svetovej jazykovede k tradičným jazykovedným postupom a k tradičným metódam deskriptívno-analytickej, historicko-porovnávacej, konfrontačnej pristupujú ďalšie metódy, ako je jazyková charakteristika, typológia ap. Podľa vzoru prírodných a technických vied i v jazykovede sa hľadajú nové poznatky na pomedzí príbuzných vedných odborov, ako je logika, psychológia, sociológia a tak vznikajú nové disciplíny psycholingvistika, sociolingvistika atď., ale najmä využívajú sa matematické metódy vo väčšej miere ako doteraz. Okrem využívania štatistických metód v lexikografii, v štylistike, vo fonológii a v gramatike usilujú sa jazykovedci jazykovedné poznatky formalizovať, modelovať. U nás tieto postupy sa doteraz viac poznávajú než používajú. Niektoré práce z fonológie, morfonológie, morfológie, lexikografie a štylistiky (J. Horecký, J. Mistrík a i.) ukazujú zaujímavé výsledky, ale sú to len začiatky. Proti „intuitívnemu" poznaniu stavia sa logicky formalizované, ktoré viac potvrdzuje staršie poznatky, ako by objavovalo nové, neznáme vzťahy.

Je potrebné vyskúšať najdôležitejšie postupy a metódy modernej lingvistiky aj pri výskume slovenčiny, aby sa osvetlili jej menej jasné javy z každej stránky a aby sme prispeli k pokroku lingvistiky.

Marxistická ideológia a metodológia uplatňuje sa u nás po r. 1950 najmä pri všeobecných problémoch (vznik a pôvod jazyka, jazyk a myslenie, jazyk a spoločnosť atď.), ale v súčasnosti sa v tomto smere teoreticky menej pracuje. Naša pomerne mladá jazykoveda je povinná tradičnými metódami dokončiť najdôležitejšie práce o slovenčine, aby tak bol prístupný celý systém slovenského jazyka domácim i cudzím záujemcom (tu koná peknú prácu naša rusistika konfrontačnými prácami rusko-slovenskými).

Naša jazykoveda podľa potreby pomáhala pri vypracúvaní jazykových učebníc stredoškolských i vysokoškolských, kde sa koordinovanie a plánovanie lepšie uskutočňuje ako pri základnom výskume. Tu sa môžu v plnej miere uplatniť aktívni vysokoškolskí učitelia.

Jazykovedná práca na filozofických (v Bratislave a v Prešove) a na pedagogických fakultách (Trnava, Nitra, B. Bystrica, Prešov) je rozdelená podľa špecializácie prednášateľov a individuálnych záujmov. Pravda, každé z našich vysokoškolských miest má osobitné podmienky a potreby výskumu vo vlastivedných odboroch, teda i v jazykovede. Ak sa napr. rozhodneme pre spracovanie slovníka významného autora, Trnava by mala všetky podmienky na prípravu slovníka J. Hollého, B. Bystrica slovníka A. Sládkoviča atď. Pravda, Trnava by mohla spracovať historicky, literárnohistoricky a jazykovedne celé bernolákovské hnutie, B. Bystrica stredoslovenské kultúrne tradície z čias národného obrodenia (Hronka, Chalupkovci atď.) a podobne aj iné mestá. Možnosti zriaďovať na fakultách ka-

binety, vedecké ústavy by sa takto mohli využiť na prospech jazykovedy a jazykovedných pracovníkov.

Úlohy slovenskej jazykovedy sú veľké, ale pri dobrej organizácii práce možno ich splniť.

Ján Sabol

KOMBINÁCIE DVOCH SONÓR V SLOVENČINE

1. Trojčlenné a štvorčlenné konsonantické skupiny v spisovnej slovenčine sme skúmali — najmä metódou tzv. relatívnej entropie a redundancie — v osobitných štúdiách.[1] Výskum dvojčlenných konsonantických skupín v spisovnej slovenčine začíname sledovaním vzájomných kombinácií sonórnych[2] spoluhlások, ktorých frekvenčné a pozičné údaje — pretože viaceré z týchto spoluhlások môžu fungovať ako sonanty — majú veľký význam pre poznanie kombinačno-fonologických (typologických) zákonitostí príslušného jazyka.

2. Kombinácie dvoch sonórnych spoluhlások v spisovnej slovenčine sme skúmali v základných pozíciách slova ako jednotky rytmicko-sémantickej, t. j. na jeho absolútnom začiatku (pozícia $\#K_1K_2V$-), medzi dvoma sonantami (pozícia $-VK_1K_2V$-) a na absolútnom konci slova (pozícia $-VK_1K_2\#$). Už analýza trojčlenných a štvorčlenných konsonantických skupín jednoznačne ukázala,[3] že uvedené pozície nie sú rovnako „odolné" voči konsonantickým skupinám.

3. Výsledky nášho výskumu,[4] zachytené v hodnotách niektorých veličín teórie informácie,[5] sú nasledujúce:

---

[1] J. Sabol, *Frekvencia trojčlenných konsonantických skupín v spisovnej slovenčine*, AFPh UŠP, Jazykovedný zborník 2, 1969 (v tlači); Tenže, *Štvorčlenné konsonantické skupiny v slovenčine*, SR 34, 1969, 30—33. V týchto štúdiách sa uvádza aj ďalšia literatúra.

[2] Skúmame vzájomné kombinácie spoluhlások *j, l, ľ, m, n, ň, r*. Neuvádzame kombinácie s *ɣ* (t. j. s pozičným variantom fonémy *v*, ktorá má vlastnosti frikatívy a sonoranty — porov. A. V. Isačenko, *Spektrografická analýza slovenských hlások*, Bratislava 1968, 202—207). — Problematike vzťahu *f — v — ɣ* a jeho fonologickej interpretácii venujeme osobitnú štúdiu.

[3] Porov. štúdie uvedené v poznámke 1.

[4] Výskum sme urobili z nasledujúcich diel: V. Mihálik, Spievajúce srdce, 1952; Kronika, 1956; Lyrika, 1957; Archimedove kruhy, 1960; Vzbúrený Jób, 1960; Trpky, 1963; Neumriem na slame, 1955. — P. O. Hviezdoslav, Sobrané spisy básnické I, 1931; XI, 1931. — D. Chrobák, Drak sa vracia a iné prózy, 1956; Drak sa vracia, 1962. — D. Tatarka, Prútené kreslá, 1963; Démon súhlasu, 1963. — V. Mináč, Nikdy nie si sama, 1962; Výrobca šťastia, 1965. — R. Jašík, Námestie svätej Alžbety, 1962. — J. Blažková, Nylonový mesiac, 1962; Ostrov kapitána Hašašara, 1962; Mínusky, Slo-

Najväčší frekvenčný rozptyl má pozícia -VK_1K_2V- (H_o = 5,0875 — porov. tabuľku 3). V tomto postavení sú aj najvyššie hodnoty relatívnej entropie (h = 0,8322), a teda najnižšia redundancia (R = 0,1678). Pri kombinácii #K_1K_2V- a v koncovej pozícii -VK_1K_2# (tabuľky 2 a 4) je hodnota h 0,7714 (R = 0,2286), resp. 0,3536 (R = 0,6464). Ukazuje sa teda, že intersonantická pozícia kombinácie dvoch sonór vykazuje „najrovnovážnejší" stav, prediktabilita výskytu spojení dvoch konkrétnych sonór v tejto pozícii je najmenšia, čím, prirodzene, stúpa aj informačná hodnota jednotlivých kombinácií (výber istej kombinácie dvoch sonór v tejto pozícii prináša priemerné množstvo informácie 4,2338 bitu pri maximálne možnej hodnote 5,0875; v pozícii #K_1K_2V- 1,9940 bitu pri maximálne možnej hodnote 2,5850; v pozícii -VK_1K_2# iba 0,5605 bitu pri maximálne možnej hodnote 1,5850). Najmenšie hodnoty entropie (a najvyššiu redundanciu) zaznamenávame v koncovej pozícii (-VK_1K_2#), ktorá má najmenšiu paletu konsonantických skupín, ale aj najnerovnomernejšie hodnoty pravdepodobnosti jednotlivých kombinácií (najvyššiu prediktabilitu).

4. Frekvenčnú dominantnosť pozície -VK_1K_2V- potvrdzuje aj porovnanie realizácie jednotlivých variácií s ich maximálnou hodnotou. Počet všetkých variácií s opakovaním k-tej triedy n prvkov je daný vzťahom

$$V'_k\ (n) = n^k.$$

Pri skúmaní dvoch sonór v spisovnej slovenčine (7 prvkov, pričom sa jednotlivé sonóry môžu v tejže kombinácii opakovať), dostávame maximálny počet variácií 49 (t. j. 7^2). Konkrétny výskyt jednotlivých variácií v pozícii -VK_1K_2V- (v porovnaní s touto maximálnou hodnotou) predstavuje 69,39 %, v pozícii #K_1K_2V- 12,25 % a v pozícii -VK_1K_2# len 6,12 %. Možno konštatovať, že pozícia -VK_1K_2V- dosť značne využíva teoretické možnosti jednotlivých kombinácií dvoch sonór, zatiaľ čo koncová pozícia ich takmer vylučuje.

5. Stupeň sonority[6] skúmaných spoluhlások sa odráža aj v ich kombinačných zákonitostiach. Dokumentuje to frekvencia sonór na mieste K_1 v pozícii, v ktorej sa jednoznačne určuje hranica slabiky z ľavej strany (#K_1K_2V-), a na mieste K_2 v pozícii, pri ktorej sa jednoznačne vymedzuje slabičné rozhranie z pravej strany (-VK_1K_2#). Hodnoty H_1 (h) a R v prvej

---

venské pohľady 79, 1963; Kirke, Slovenské pohľady 80, 1964. — L. Mňačko, Oneskorené reportáže, 1963. — K. Jarunková, Jediná 1963. — M. Figuli, Pokušenie, 1959. Z každého diela (resp. autora) sme excerpovali približne 1000 kombinácií (spolu 10 991). Výskum sme robili na rovine „manifestácie". O rozptyloch v pomere grafematického a fonetického, resp. fonetického a fonologického skladu konsonantických skupín a o protiklade domáce slovo — cudzie slovo pri excerpcii konsonantických skupín porov. v štúdiách cit. v poznámke 1.

[5] Ide najmä o hodnoty tzv. reálnej a relatívnej entropie a redundancie. O ich interpretácii porov. našu štúdiu *K metodologickému využitiu entropie pri jazykovednom výskume*, JČ 19, 1968, 76—83 a monografickú prácu J. Sabol — F. Štraus, *Základy exaktného rozboru verša*, AFPh UŠP, Spoločenskovedný zošit 2, 1969 (v tlači).

[6] Porov. B. Hála, *Slabika, její podstata a vývoj*, Praha 1956, 30—32.

Tabuľka 1

Kombinácie dvoch sonór v slovenčine

	# K_1K_2V-	-VK_1K_2V-	-VK_1K_2 #	p	$-p \log_2 p$
mň	+	+	—	0,120	0,3671
rn	—	+	—	0,114	0,3571
mn	+	+	—	0,101	0,3341
mr	+	+	—	0,065	0,2563
rň	—	+	—	0,050	0,2409
ml	+	+	—	0,058	0,2383
nn	—	+	—	0,056	0,2329
jn	—	+	+	0,053	0,2246
ln	—	+	—	0,047	0,2073
jň	—	+	—	0,043	0,1952
rm	—	+	—	0,043	0,1952
ln	+	+	—	0,042	0,1921
jm	—	+	—	0,039	0,1825
lň	—	+	—	0,032	0,1589
ľm	—	+	—	0,032	0,1589
ľň	—	+	—	0,024	0,1291
ňň	—	+	—	0,010	0,0664
jľ	—	+	—	0,009	0,0612
lm	—	+	+	0,009	0,0612
mľ	+	+	—	0,009	0,0612
rl	—	+	—	0,007	0,0501
rľ	—	+	—	0,007	0,0501
ňj	—	+	—	0,006	0,0443
jr	—	+	—	0,004	0,0319
nm	—	+	—	0,004	0,0319
nľ	—	+	—	0,003	0,0251
ňm	—	+	—	0,002	0,0179
jl	—	+	—	0,001	0,0100
lr	—	+	—	0,001	0,0100
ľr	—	+	—	0,001	0,0100
jj	—	+	—	0,000	—
ll	—	+	—	0,000	—
nj	—	+	—	0,000	—
rr	—	+	—	0,000	—

$H_0 = 5{,}0875$ h = 0,8259
$H_1 = 4{,}2018$ R = 0,1741

Tabuľka 2

Kombinácie dvoch sonór v pozícii #K_1K_2V—

	p	$-p \log_2 p$		
mň	0,414	0,5267		
ml	0,271	0,5105	$H_0 = 2{,}5850$	h = 0,7714
mn	0,171	0,4357	$H_1 = 1{,}9940$	R = 0,2286
mr	0,115	0,3588		
mľ	0,028	0,1444		
rm	0,002	0,0179		

pozícii (0,0208 a 0,9792 — tabuľka 5) signalizujú, že „nebezpečenstvo" vzniku tzv. pobočnej slabiky[7] sa tu odstraňuje skoro výlučným výskytom

[7] K termínu pozri napr. B. Hála, c. d., 59—64, 91 n.

Tabuľka 3

Kombinácie dvoch sonór v pozícii $-VK_1K_2V-$

	p	$-p \log_2 p$		
rn	0,143	0,4012		
mn	0,084	0,3002		
rň	0,074	0,2780		
nn	0,071	0,2709		
jn	0,063	0,2513		
ln	0,059	0,2409		
jň	0,054	0,2274		
rm	0,054	0,2274		
ľn	0,053	0,2246		
mr	0,053	0,2246		
jm	0,049	0,2132		
mň	0,046	0,2043		
lň	0,040	0,1858		
ľm	0,040	0,1858		
ľň	0,030	0,1518		
jľ	0,012	0,0766		
ňň	0,012	0,0766		
lm	0,011	0,0716		
rl	0,009	0,0612		
rľ	0,009	0,0612		
ňj	0,008	0,0557		
jr	0,005	0,0382		
mľ	0,005	0,0382		
nm	0,005	0,0382		
ml	0,004	0,0319		
nľ	0,004	0,0319		
ňm	0,003	0,0251		
jj	0,001	0,0100		
jl	0,001	0,0100		
lr	0,001	0,0100		
ľr	0,001	0,0100		
ll	0,000	—		
nj	0,000	—	$H_0 = 5{,}0875$	$h = 0{,}8322$
rr	0,000	—	$H_1 = 4{,}2338$	$R = 0{,}1678$

Tabuľka 4

Kombinácia dvoch sonór v pozícii $-VK_1K_2\#$

	p	$-p \log_2 p$		
jn	0,900	0,1368	$H_0 = 1{,}5850$	$h = 0{,}3536$
lm	0,067	0,2613	$H_1 = 0{,}5605$	$R = 0{,}6464$
rň	0,033	0,1624		

Tabuľka 5

Frekvencia sonór v pozícii $\#K_1K_2V-$ na mieste K_1

	p	$-p \log_2 p$	
m	0,998	0,0029	$H_0 = 1{,}0000$
r	0,002	0,0179	H_1 (h) $= 0{,}0208$
			$R = 0{,}9792$

nazály *m*, spoluhlásky s menšou sonoritou ako pri likvidách.[8] Podobne značne nízke hodnoty relatívnej entropie (a vysoká redundancia) sonór na

[8] B. Hála, c. d., 31–32.

Tabuľka 6

Frekvencia sonór v pozícii #K_1K_2V– na mieste K_2

	p	– p $\log_2$ p		
ň	0,414	0,5267		
l	0,271	0,5105		
n	0,171	0,4357	H_0 = 2,5850	h = 0,7714
r	0,115	0,3588	H_1 = 1,9940	R = 0,2286
ľ	0,028	0,1444		
m	0,002	0,0179		

Tabuľka 7

Frekvencia sonór v pozícii –VK_1K_2V– na mieste K_1

	p	– p $\log_2$ p		
r	0,289	0,5176		
m	0,192	0,4571		
j	0,183	0,4484	H_0 = 2,3074	h = 0,9126
ľ	0,123	0,3719	H_1 = 2,5620	R = 0,0874
l	0,110	0,3503		
n	0,080	0,2915		
ň	0,023	0,1252		

Tabuľka 8

Frekvencia sonór v pozícii –VK_1K_2V– na mieste K_2

	p	– p $\log_2$ p		
n	0,472	0,5112		
ň	0,255	0,5027	H_0 = 2,3074	h = 0,7043
m	0,161	0,4242	H_1 = 1,9771	R = 0,2957
r	0,060	0,2435		
ľ	0,029	0,1481		
l	0,014	0,0862		
j	0,009	0,0612		

mieste K_2 v koncovej pozícii[9] (tabuľka 10) signalizujú frekvenčnú dominantnosť len istej spoluhlásky (v danom prípade *n*), pričom likvidy sú tu (vzhľadom na zákonitosti spisovnej slovenčiny) úplne vylúčené. Frekvenčný rozptyl sonór v ostatných pozíciách (K_2 v pozícii #K_1K_2V-, K_1 a K_2 v pozícii -VK_1K_2V-, porov. tabuľky 6, 7 a 8), ktorý signalizujú značne vysoké hodnoty relatívnej entropie a nízka redundancia, je symptómom tej skutočnosti, že sonóry v týchto postaveniach nemôžu vytvoriť pobočnú slabiku, resp. „plnú" slabiku ako sonanty. Najväčší frekvenčný rozptyl zaznamenávame v intersonantickej pozícii (najmä na mieste K_1;

[9] V koncovej pozícii má rovnaké hodnoty relatívnej entropie a redundancie aj sonóra na mieste K_1 (v porovnaní so sonórou na mieste K_2 – tabuľka 9). V danej pozícii sa totiž každý konsonant na mieste K_1 viaže jednoznačne len na jeden konsonant na mieste K_2.

h = 0,9126, R = 0,0874); je daný predovšetkým možnosťou slabičného rozhrania medzi obidvoma sonórami. Dosť rovnomerné využitie sonór v dvojčlenných skupinách na mieste K_1 a K_2 v uvedených troch pozíciách slova spolu (tabuľky 11 a 12) spôsobuje najmä značná frekvenčná vyváženosť sonór v intervokalickom postavení.

Citlivosť okrajových pozícií (K_1 pri $\#K_1 \ldots K_nV$- a K_n pri $-VK_1 \ldots K_n\#$) a najmenšia „imunita" voči zoskupeniam konsonantov a ich permutáciám v intersonantickej pozícii ($-VK_1 \ldots K_nV-$) vyniknú najmä pri analýze kombinácií sonór a šumových spoluhlások.

Tabuľka 9
Frekvencia sonór v pozícii $-VK_1K_2\#$
na mieste K_1

	p	$-p \log_2 p$		
j	0,900	0,1368	$H_0 = 1,5850$	$h = 0,3536$
l	0,067	0,2613	$H_1 = 0,5605$	$R = 0,6464$
r	0,033	0,1624		

Tabuľka 10
Frekvencia sonór v pozícii $-VK_1K_2\#$
na mieste K_2

	p	$-p \log_2 p$		
n	0,900	0,1368	$H_0 = 1,5850$	$h = 0,3536$
m	0,067	0,2613	$H_1 = 0,5605$	$R = 0,6464$
ň	0,033	0,1624		

Tabuľka 11
Frekvencia sonór v pozíciách $\#K_1K_2V-$, $-VK_1K_2V-$ a $-VK_1K_2\#$
na mieste K_1

	p	$-p \log_2 p$		
m	0,353	0,5303		
r	0,231	0,4883		
j	0,149	0,4092	$H_0 = 2,8074$	$h = 0,8630$
ľ	0,098	0,3284	$H_1 = 2,4229$	$R = 0,1370$
l	0,088	0,3086		
n	0,064	0,2538		
ň	0,018	0,1043		

Tabuľka 12
Frekvencia sonór v pozíciách $\#K_1K_2V-$, $-VK_1K_2V-$ a $-VK_1K_2\#$
na mieste K_2

	p	$-p \log_2 p$		
n	0,413	0,5269		
ň	0,286	0,5165		
m	0,129	0,3811	$H_0 = 2,8074$	$h = 0,7667$
r	0,071	0,2709	$H_1 = 2,1524$	$R = 0,2333$
l	0,066	0,2588		
ľ	0,029	0,1481		
j	0,007	0,0501		

Jozef Mlacek

FRAZEOLÓGIA V SLOVENSKOM FRAZEOLOGICKOM SLOVNÍKU P. TVRDÉHO

Pri nesústavnom spracúvaní slovenskej frazeológie nijako neprekvapuje fakt, že otázky vývinu slovenskej frazeológie, ustaľovania významu i formy frazeologických jednotiek a napokon aj ich zachytenie v slovníkoch bývajú predmetom odborného bádania celkom zriedkavo alebo iba príležitostne, a to alebo pri riešení lexikografickej stránky frazeologických jednotiek,[1] alebo pri všestrannej charakteristike jazyka niektorého autora.[2] V takejto situácii sa zdá paradoxné, že už od 30. rokov existuje *Slovenský frazeologický slovník* Petra Tvrdého. Nepochybne P. Tvrdému nešlo o frazeologický slovník v dnešnom zmysle, ale aj tak vznikajú pri ňom prinajmenšom dve otázky: Ako zachytáva P. Tvrdý slovenskú frazeológiu? Aká bola vtedajšia slovenská frazeológia? Odpovedať na uvedené otázky je cieľom tohto príspevku.

Základnú charakteristiku celého lexikografického diela P. Tvrdého podal E. Jóna.[3] Najvyššiu vedeckú hodnotu pripisuje spomedzi Tvrdého slovníkov práve Slovenskému frazeologickému slovníku.[4] Konštatuje však, že „väčšina hesiel je bez vysvetlenia" a „citované doklady síce osvetľujú význam slova a ukazujú ‚náležité upotrebenie jednotlivých slov', ale výklad celkom nahradiť nemôžu."[5] V stručnom rozbore celého slovnikárskeho diela P. Tvrdého sa, pravdaže, autor nemohol sústrediť na otázku frazeológie v Slovenskom frazeologickom slovníku, a tak upriamime svoju pozornosť vo vlastnom výklade práve na tento problém.

Už v úvodných poznámkach sa naznačilo, že Tvrdého Slovenský frazeologický slovník nie je slovníkom frazeologických jednotiek, frazeologickým slovníkom v dnešnom chápaní tohto termínu. Frazeologický slovník predpokladá, že jeho heslami sú frazeologické jednotky. V rozoberanom Tvrdého slovníku sa v hesle najčastejšie vyskytujú jednotlivé slová, zriedkavo ustálené spojenia a niekedy aj časti slova, napr. odvodzovacie prípony (*-ASTÝ*, prípona prídavných mien, označujúca menšiu mieru vlastnosti:

---

[1] Porov. u nás napr. niektoré príspevky v *Lexikografickom zborníku*, Bratislava 1953; F. Kočiš, *Poznámky k spracovaniu frazeológie v Slovníku slovenského jazyka*, SR 26, 1961, 269–280.

[2] Porov. M. Ivanová-Šalingová, *Príspevok k štýlu štúrovskej prózy*, Bratislava 1964, 64–94.

[3] E. Jóna, *Slovenský slovnikár Peter Tvrdý (1850–1935)*, SR 26, 1961, 18–31.

[4] Porov.: „Jeho práce majú viac charakter praktický, výchovný, než teoretický. Z nich vedeckej metóde najviac sa priblížil v Slovenskom frazeologickom slovníku. Dnes je i tento slovník čiastočne zastaralý, hoci nahradený celkom doteraz nebol. Má však významné miesto v dejinách slovenskej lexikografie" (c. m., 31).

[5] E. Jóna, c. m., 28.

kyslý — kyslastý; 14).[6] Slovo frazeologický v názve slovníka naznačuje, že 1. slová sa uvádzajú vo vetách čiže frázach (podľa staršej terminológie), 2. slovník ukazuje správne podoby slova, náležité pre slovenský jazyk (idiomatické podľa širokého chápania idiomatizmu ako hocijakého — teda napr. zvukového, morfologického, syntaktického alebo lexikálneho — prvku, ktorý je charakteristický pre istý jazyk). Napriek tomu však treba konštatovať, že Slovenský frazeologický slovník zachytáva aj mnoho frazeologizmov. Ich lexikografické uplatnenie je však veľmi rozmanité.

Hoci nie je typickým a najčastejším, ale základným zachytením frazeologickej jednotky ostáva aj v tomto slovníku jej uvedenie v slovníkovom hesle. Nachádzame ich iba niekoľko. Napríklad: *Dohviezdny večer, gašparkovo divadlo, Škaredá streda, do Boha* (= dosť, mnoho, hojnosť: *Má všetkého do Boha*); *dobrá myseľ, zelina* (Origanum vulgare, 72). V týchto prípadoch je v hesle celá frazeologická jednotka. Špecifickým prípadom sú také heslá, v ktorých je iba jedno slovo z frazeologickej jednotky, a to najčastejšie také, ktoré sa mimo daného frazeologizmu nevyskytuje. Napr.: náprstník *červený, zelina* (Digitalis purpurea); doprosta, prísl.: *Z mosta doprosta.* Ako vidíme, lexikografické spracovanie nie je v týchto prípadoch jednotné.

Rovnako zriedkavé sú aj prípady druhého spôsobu uvádzania frazeologických jednotiek, a to na mieste synonymného výrazu, vysvetľujúceho heslo. Napr.: *hemoroidy, -ov,* = zlatá žila; *diviak* = divý ovos (Avena fatua). Vo viacerých z týchto prípadov ide o taký typ, v ktorom aj heslo aj vysvetľujúci výraz sú frazeologickými jednotkami. Napríklad: *Dohviezdny večer — Štedrý večer.*

Najčastejšie sa frazeologické jednotky vyskytujú v dokladoch, v exemplifikácii. Frazeologické využitie istého slova sa pritom nijako osobitne nevyznačuje, ale v rámci jedného hesla sa zväčša voľne striedajú doklady frazeologického i nefrazeologického rázu. Všimnime si aspoň jeden príklad, a to výstavbu hesla *ľahký: „ľahký, ľahší, zmenš. ľahučký, ľahunký, ľahušký: Ľahký ako pero. — Drevo je ľahšie ako železo. — Ľahká myseľ* (nestála, vrtkavá). — *Mal ľahkú smrť. — Ľahký pôrod. — Ľahké jedlo* (ľahko stráviteľné). — *Ľahké víno* (slabé). — *Najľahšia vec je na svete iných napomínať. (Gavlovič.) — Ľahký úsmev, vetrík.*“[7] Pritom treba poznamenať, že Tvrdý uvádza istú frazeologickú jednotku pri všetkých plnovýznamových slovách, ktoré sú jej komponentmi. Niekedy sa vyskytujú rozdiely medzi

---

[6] Tento príspevok vychádza z 1. vydania *Slovenského frazeologického slovníka* (Trnava 1931). Príklady a citáty upravujeme podľa dnešného pravopisu. Pôvodný pravopis ponechávame iba v tých prípadoch, v ktorých si to vyžaduje forma alebo význam frazeologizmu.

[7] P. Tvrdý, c. d., 195.

týmito podobami frazeologizmov. Tento problém podrobnejšie rozoberieme nižšie.

Okrem spôsobov zachytenia frazeologických jednotiek v slovníku treba skúmať aj spôsob ich vysvetľovania. A to je druhý aspekt, z ktorého chceme sledovať Slovenský frazeologický slovník. Aj v tomto prípade možno hneď na začiatku konštatovať celú škálu Tvrdého postupov. Najbežnejším spomedzi nich je vysvetlenie frazeologizmu synonymným jednoslovným alebo viacslovným výrazom. Grafické riešenie býva pritom tiež rozmanité. V niektorých prípadoch vyjadruje synonymnosť frazeologickej jednotky a vysvetľujúceho výrazu znamienkom rovnosti. Napr.: *Tá vec nemá ceny* = nestojí nič; *Moja žena nemá ceny* = je veľa hodna (obidva príklady na str. 43); *Slepý mak* = planý mak (211); *Naskočila mu husia koža* = naľakal sa.

V iných prípadoch dáva Tvrdý synonymný výraz do zátvoriek: *Priviedli ho do človečenstva* (vychovali ho); *Črevá mu vyschli* (vyhladovel); *Kúpil za päť prstov a za šiestu dlaň* (ukradol); *Cesta je jako dlaň* (rovná). Niekedy Tvrdý kombinuje obidva uvedené spôsoby a synonymný výraz v zátvorkách je uvedený znamienkom rovnosti *Vec je na dlani* (= zrejmá); *Má dlhé prsty* (= kradne); *Letí ako sršeň* (= beží nahnevaný); *Prešiel ho mráz* (= bojí sa); *Slovák ako repa* (= čiry); *Všetko hore nohami sa obracia* (= neporiadne sa robí); *Chrbát obrátiť* (= ujsť); *Za sklenným vrchom, za drevenou skalou* (= nikde).

Špecifickým prípadom vysvetľovania je výklad istej frazeologickej jednotky a jej významu iným frazeologizmom. Napr.: *ide s lopárom* = dostal košík (205); *nechty si hrýzť* (byť v pomykove – 267); *psí tridsiatok* = vlčie právo; *ukázať päty* = dať sa v nohy (546); *čertova čerešňa* al. *vlčia jahoda* (52). Tento typ výkladu ustálených spojení sa vyskytuje najmä v exemplifikáciách, iba celkom zriedkavo aj v hesle. Pomerne vzácne sú také prípady, v ktorých sa kombinujú predchádzajúce dva postupy, teda vysvetlenie frazeologickej jednotky iným frazeologizmom a zároveň aj voľným synonymným výrazom. Napr.: *Nevie ako z konopí* (nevie si pomôcť, rady dať – 172).

Výraznú skupinu tvoria také prípady, v ktorých sa význam frazeologickej jednotky nevysvetľuje nejakým synonymným výrazom, ale sa len približne charakterizuje akousi kontextovou alebo vysvetľovacou poznámkou. Napr.: *Treba mu jedno črevo zaviazať* (o žrútovi); *Ešte je to za horami* (neistota); *Akoby zo mňa hora spadla* (po starosti); *Nechcel bych v jeho koži sedieť* (nebezpečenstvo); *Ani slamy krížom nepoloží* (o lenivom).

Pri niektorých poslovenčených prevzatých frazeologických jednotkách neuvádza nijaký synonymný domáci výraz, ale iba cudzojazyčný originál alebo inojazyčnú podobu (najmä pri internacionálnych spojeniach). Takýto postup volí Tvrdý jednak pri niektorých ustálených spojeniach (slovesných

frazeologických jednotkách), jednak pri viacerých obrazných združených pomenovaniach. Napríklad: *hotová udalosť* (fait accompli); *kozia ďatelina* (Citisus laburnum); *psí jazyk* = Cynoglossum officinale. V ďalších prípadoch obrazných frazeologických jednotiek postupoval Tvrdý tak, že uviedol druhové zaradenie a vedľa toho aj cudzojazyčný (najčastejšie latinský) názov. Napr.: *volový chvost*, rastlina (Verbascum officinale); *volové ucho*, rastlina (Plantago major — 729); *psie mlieko* = zelina (Euphorbia peplus); *vlčie mlieko* = zelina (Euphorbia helioscopia — 228); *náprstník červený*, zelina (Digitalis purpurea — 256).

V predchádzajúcich poznámkach sme si všímali zachytenie a výklad frazeologických jednotiek v Slovenskom frazeologickom slovníku. Ukázalo sa, že v obidvoch prípadoch sú v lexikografickom spracovaní frazeologizmov značné rozdiely a nejednotnosť. Treba však konštatovať, že aj napriek zisteným nedôslednostiam ostáva tento slovník vhodným prameňom pre skúmanie staršieho stavu slovenskej frazeológie. A tým sa dostávame k vlastnej frazeológii, k druhej otázke, ktorú sme si už na začiatku položili: Aká bola vtedajšia slovenská frazeológia?

Pred vlastnou charakteristikou slovenskej frazeológie v Slovenskom frazeologickom slovníku musíme poznamenať, že jej obraz tu nebude celkom jednoznačný. Nejednoznačnosť vyplýva z toho, že Tvrdý vo svojom slovníku neurčuje, ba ani približne nenaznačuje, ktoré spojenia treba pokladať za frazeologické a ktoré za voľné. Pri dnešnom prístupe k určovaniu tejto hranice sa môžeme dopustiť chyby v tom, že podľa dnešného stavu spisovnej slovenčiny budeme pokladať za frazeologické i také spojenia, ktoré v danom čase ešte frazeologickými neboli, alebo naopak isté vtedajšie frazeologizované spojenia nepojmeme do svojho pozorovania, pretože v dnešnom jazyku majú povahu voľných spojení. Aj napriek tomu sa však nazdávame, že prevažná väčšina frazeologizmov bude určená správne. Vychádzame totiž z pozorovania, že Tvrdý zaradil do svojho frazeologického slovníka najmä hovorovú frazeológiu, vybudovanú predovšetkým na slovenskej ľudovej frazeológii, a tak jej podstatné črty ostávajú v slovenskej frazeológii dodnes.

Ďalšia objektívna ťažkosť spočíva v tom, že Tvrdý presne neurčuje hranice frazeologickej jednotky. Frazeologizmy sa totiž v jeho frazeologickom slovníku takmer výlučne vyskytujú iba vo vetnom kontexte, a tak sa ich presná podoba explicitne nevyznačuje. Je tu teda nebezpečenstvo, že za komponent frazeologickej jednotky budeme pokladať aj nejaké určujúce slovo, ktoré v skutočnosti do frazeologizmu nepatrilo.

Ako sa už v inej súvislosti naznačilo, Tvrdý vychádza najmä z ľudovej frazeológie. Bohatstvo prísloví a porekadiel, ako aj ľudových prirovnaní a frazeologických zvratov vychádzajúcich najmä zo životnej skúsenosti slovenského dedinského ľudu túto tézu najzreteľnejšie potvrdzuje. Pokiaľ

uvádza aj doklady z umeleckej literatúry, ide o ukážky zo staršej slovenskej literatúry,[8] ktorá vo frazeológii tiež vyrástla najmä na ľudovej reči. Na doplnenie treba ešte dodať, že doklady obidvoch typov (ľudové i z umeleckej literatúry) Tvrdý preberá najmä podľa Zátureckého zbierky a uvádza ich v takej istej podobe.[9]

Závažná je spomínaná už skutočnosť, že Tvrdý vo väčšine prípadov uvádza istý frazeologizmus (platí to najmä o zachytení prísloví a porekadiel) pri všetkých plnovýznamových slovách, ktoré sú jeho komponentmi.[10] Ten istý frazeologizmus sa takto objavuje v slovníku viackrát a možno potom porovnávať jeho podoby, možno zistiť, v ktorých prípadoch bola už v tom čase pevne normovaná podoba istého frazeologizmu a v ktorých existovali varianty frazeologickej jednotky. Porovnajme niekoľko príkladov: *Darovanému koňovi na zuby nehľadia. — Darovanému koňovi nehľadia na zuby. — Darovanému koňovi na zuby sa nedívajú. — Darovanému koňovi nehľadí sa na zuby.* (Medzi variantami tu vidíme syntaktické i lexikálne rozdiely.) *Tiché vody brehy podmývajú* (361). — *Tichá voda brehy podmýva.* (530 — v dnešnom jazyku sa uprednostnila singulárová podoba *tichá voda* a sloveso vo forme *myje.*)

Tvrdý si už pri zostavovaní slovníka uvedomoval existenciu gramatických a najmä lexikálnych variantov istých frazeologizmov, a preto ich aspoň v niektorých prípadoch zachytáva vedľa seba. Najviac vyniká tento postup pri ustálených prirovnaniach (pravda, tu niekedy radí vedľa seba nielen varianty jedného prirovnania, ale aj osobitné frazeoloizmy, ktoré majú odlišný význam, no vychádzajú z tej istej prirovnávanej časti). Napr.: *Behá ako by ho hnal; akoby mu hlava — zem pod nohami horela; ako besný, ako strela, ako diablom posadlý, ako divý, ako šialený, ako zjašený* (22); *Hladný ako pes, ako vlk* (113); *Horký ako žlč, ako blen* (121); *Letí ako vták, ako besná strela. — Letí ako ohnivá strela* (200); *Chytrý ako vietor. — Chytrý ako olovený vták.* (139) — *Šikovný ako olovený vták* (513). *Znajú ho ako zlý (falošný) peniaz* (345); *Je nadurený ako sova, ako moriak* (hnevá sa) (246).

Spomedzi gramatických variantov frazeologickej jednotky zachytáva Tvrdý najmä varianty s rozličnými pádmi nejakého mena, pričom význam obidvoch podôb ostáva ten istý. Napr.: *Naučím ťa v kostole (po kostole) hvízdať* (130 — v dnešnej slovenčine sa uplatňuje už iba druhý variant); *Peniaze oknom, z okna vyhadzovať* (mrhať) (314).

Pozornosť si zaslúžia aj varianty, ktoré sa navzájom odlišujú iba prí-

---

[8] Porov. E. Jóna, c. m., 18—31, najmä 27—31.
[9] Porov. o tom viacej E. Jóna, c. m., 27—31.
[10] O výhodách i nevýhodách takéhoto lexikografického spracovania frazeologizmov písal F. Kočiš, c. m., 269—280.

tomnosťou alebo naopak neprítomnosťou istého fakultatívneho člena. V Slovenskom frazeologickom slovníku sú síce veľmi zriedkavé, ale aj tak signalizujú určitú pestrosť vonkajšej podoby frazeologizmov. Napr.: *Chodí (otrhaný) ako žobrák* (708); *Mať čierne na bielom (napísané).*

Viaceré z Tvrdého podôb frazeologických jednotiek treba dnes jednoznačne hodnotiť ako archaizmy. Sú to predovšetkým také frazeologické jednotky, komponentmi ktorých sú neskorším vývinom slovenčiny prekonané slovné tvary. Napr.: *volový chvost, volové ucho; to ti je (slúži) k česti.* Ďalej ide o prípady, v ktorých sa spomedzi lexikálnych variantov v neskoršom vývine jazyka uplatnil jeden z variantov a druhý vypadol z bežného používania. Napr. z dvojice *Hľadí ako teľa na nové vráta — Hľadí ako krava na nové vráta* sa v dnešnej slovenčine bežne uplatňuje iba prvá podoba (aj s variantmi, v ktorých sa mení sloveso *hľadieť*). Podobne ustúpil napr. aj variant *Nekupuj zajaca vo vreci* (631).

Významové zmeny vo frazeologických jednotkách môžeme jednoznačne určiť iba v tých prípadoch, keď Tvrdý explicitne nejakým synonymom vyjadruje význam istého konkrétneho frazeologizmu. Napr.: *Drží ako pes ježa* (t. j. ledabolo). Proti tomu v *Slovníku slovenského jazyka* sa píše: *držať (sa) niekoho, niečoho ako pes ježa* — pevne, vytrvale.[11] Iný príklad: *Do čierneho trafiť* (v cieli). Ak Tvrdého poznámka v zátvorke presne charakterizovala význam tejto frazeologickej jednotky, potom je tento význam oveľa užší ako v dnešnej slovenčine. Podobný sémantický posun, teda rozširovanie významu frazeologizmu alebo jeho abstrahovanie, vidíme vo viacerých prípadoch pri porovnaní dnešného stavu so staršou generáciou, ktorú Tvrdý zachytáva. Ani v tomto bode však k jednoznačným záverom nemožno prísť pre nepresnosť zachytenia staršieho stavu.[12] Celkovo však môžeme konštatovať, že základné črty slovenskej frazeológie Tvrdého Slovenský frazeologický slovník pomerne presne vystihol. Aj na frazeológiu možno vzťahovať myšlienku E. Jónu, ktorý hovorí, že „na prácach Petra Tvrdého jasne vidno, ako sa ustaľovala norma spisovnej slovenčiny, a to nielen v slovníku".[13]

Po predchádzajúcich poznámkach treba sa zmieniť aj o puristickej práci P. Tvrdého v oblasti frazeológie. Z jeho frazeologického slovníka zreteľne vidieť, že sa bránil neorganickému, mechanickému preberaniu ustálených spojení z iných jazykov. Slovenský frazeologický slovník obsahuje veľa odporúčaní i príkazov alebo zákazov tohto druhu. Napr.: „m. (miesto — J. M.) *ani vo sne by mi to nenapadlo!* píš: *ani vo sne by som na to nepomyslel*" (254). Alebo na konci hesla *hlava:* „1. *Trafil klinec po hlave*

---

[11] Porov. *Slovník slovenského jazyka I*, Bratislava 1959, 651.
[12] Porov. tu pozn. č. 5.
[13] E. Jóna, c. m., 29.

(den Nagel auf den Kopf treffen). 2. *Ľahko stratí hlavu* (den Kopf verlieren). Jedno i druhé stalo sa príslovím. Rečove sú neškodné, ale obídeme sa i bez nich" (115). Aj poznámky tohto typu potvrdzujú naše predchádzajúce konštatovanie, že Tvrdý chcel budovať frazeológiu spisovnej slovenčiny na ľudovej frazeológii. Pravda, nebol pri tom vždy dôsledný. Jeho pozornosti unikli viaceré typicky české a iné cudzie frazeologizmy, ktoré spisovná slovenčina ani neskoršie neprijala (napr. *To je na bielom dni* — 66). V porovnaní s pozitívnymi zásahmi ide o nepatrné množstvo.

Zhrňujúco môžeme uzatvárať svoje pozorovania v tom zmysle, že hoci Tvrdého Slovenský frazeologický slovník svojím obsahom úplne nezodpovedá názvu, ostáva významným článkom v poznávaní i normovaní slovenskej frazeológie.

DISKUSIE

KONCEPCIA ČESKO-SLOVENSKÉHO SLOVNÍKA

V Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV sa od roku 1968 pripravuje vydanie *Česko-slovenského slovníka* stredného typu. Slovník bude obsahovať asi 60 000—70 000 hesiel a bude spracovaný metódou ekvivalentu. Autorský kolektív slovníka tvoria pracovníci Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV: Gejza Horák (hlavný redaktor) Štefan Michalus, Štefan Peciar, Mária Pisárčiková a Viera Slivková. Predkladáme koncepciu Česko-slovenského slovníka, na ktorej okrem autorského kolektívu spolupracovala aj Elena Smiešková.

1. Cieľ slovníka

Potrebnosť konfrontačného slovníka českého a slovenského jazyka sa nastoľovala veľmi dávno; naliehavo sa pociťuje najmä v posledných desaťročiach.

Česko-slovenský slovník má slúžiť každodenným potrebám vyplývajúcim zo života a styku našich dvoch národov v spoločnom štáte. Podá súčasnú živú slovnú zásobu spisovnej češtiny konfrontovanú so súčasnou živou slovnou zásobou spisovnej slovenčiny — vrátane odbornej terminológie — v okruhu písomného a ústneho dorozumievania. Slovník je určený najmä pre Slovákov, ale poslúži aj všetkým používateľom spisovnej slovenčiny a prekladateľom z češtiny; má kladne ovplyvniť jazykovú kultúru v okruhu vzájomného kontaktu našich dvoch blízkych jazykov.

2. Rozsah slovníka

Česko-slovenský slovník bude jednozväzkový slovník stredného typu a zahrnie asi 60 000 — 70 000 hesiel v rozsahu 100 AH formátu B/5. K slovníku bude pripojená krátka konfrontačná česko-slovenská gramatika.

3. Výber slov

Výber slov je daný cieľom a rozsahom slovníka. Východiskom pri výbere slov je súčasná živá spisovná čeština. Bude sa uplatňovať diferenčný zreteľ, pričom nepôjde o diferenčný slovník v úzkom zmysle.

Pri výbere slov sa bude prizerať na rozdiely lexikálne, hláskoslovné, pravopisné i gramatické. Slová, pri ktorých sú len malé rozdiely v paradigme, sa v slovníku uvedú iba v obmedzenej miere. V slovníku sa neuvedú málo frekventované cudzie slová, ktoré majú v obidvoch jazykoch rovnaký význam a rovnakú formu (výslovnosť a pravopis). V obmedzenej

miere sa zachytia aj isté nespisovné slová (napr. z tzv. obecnej češtiny, slangové alebo nárečové slová), slová staršie, zastarané a knižné.

Odborná terminológia sa zachytí približne v rozsahu vedomostí zo strednej školy. Dôraz sa bude klásť najmä na terminológiu nových vedných odborov. Oblasť terminológie je z hľadiska jazykovej kultúry v našich česko-slovenských vzťahoch veľmi citlivá, preto sa odborným termínom v slovníku bude venovať mimoriadna pozornosť.

Pri výbere slov sa bude brať zreteľ aj na také slová, ktoré majú odlišnú frazeológiu.

V slovníku sa zachytí aj istý počet zemepisných mien. Budú to najmä také zemepisné mená, kde sú medzi češtinou a slovenčinou rozdiely z hláskoslovnej, prípadne gramatickej stránky *(Paříž — Paríž, Vídeň — Viedeň, Míšeň — Meissen* a pod.). To isté platí aj o osobných (krstných) menách (napr.: *Bedřich — Fridrich; Jenda, Honza — Jano* a pod.).

4. Hodnotenie slov

Pri českom heslovom slove bude príslušný kvalifikátor, ktorý sa uvádza v českých slovníkoch, spravidla v *Slovníku spisovného jazyka českého.* Pri slovenskom ekvivalente bude príslušný kvalifikátor iba vtedy, ak sa nenájde štylisticky zodpovedajúci ekvivalent.

Pri terminologických heslách sa jednotlivé odbory označia vo východiskovom jazyku, teda pri českom heslovom slove. Kvalifikátor sa uvedie za gramatickým údajom.

5. Štruktúra a stavba hesla

Na začiatku hesla sa uvedie heslové slovo v základnom tvare. Pri slovesách sa bude pokladať za základnú podobu infinitív na *-ti,* príp. *-ci* (okrem daktorých nespisovných slovies, používaných najmä v hovorovej reči; tie sa uvedú v podobe na *-t*). Hneď za heslovým slovom sa umiestni údaj o výslovnosti. Výslovnosť sa nebude uvádzať v takých prípadoch, kde vyplýva z českého pravopisného systému. Uvedie sa tam, kde je rozdiel oproti slovenčine v grafickej podobe alebo vo výslovnosti, napr. *busola (-zo-), butylen (-én).*

Za heslovým slovom (prípadne za údajom o výslovnosti) budú nasledovať gramatické údaje. Tie budú celkom stručné. Vyplýva to z cieľa slovníka, v ktorom sa porovnáva predovšetkým slovná zásoba dvoch jazykov. Vychádza sa aj z toho, že predpokladaní používatelia slovníka nebudú hľadať podrobné gramatické poučenie o češtine v tomto type slovníka. Na základnú orientáciu postačí stručná gramatika češtiny pripojená k slovníku.

Pri podstatných menách sa uvedie vždy tvar 2. p. jednotného čísla, pri prídavných menách menné tvary a nepravidelné tvary komparatívu. Pri

zámenách a číslovkách sa venuje pozornosť tým tvarom, ktoré sú z hľadiska slovenského používateľa ťažké alebo menej zvyčajné. Pri slovesách sa pravidelne uvedie tvar 1. os. jednotného čísla a 3. os. množného čísla. Tam, kde 1. os. nie je, uvedie sa len tvar 3. osoby jednotného čísla (prípadne 3. osoby množ. čísla). Pri vzoroch *padnouti* a *nésti* sa uvedú aj tvary minulého času (l-ového príčastia). Pri celkom nepravidelných slovách sa uvedú podľa potreby aj iné tvary.

Za gramatickými tvarmi bude nasledovať určenie slovného druhu. Použijú sa príslušné skratky, napr. pri slovesách skratky vidu (dok., nedok.), pri podstatných menách skratky gramatického rodu (m., ž., str.) atď. Skratka slovného druhu pri neohybných slovách príde hneď za heslové slovo. Za týmto údajom bude nasledovať skratka štylistického hodnotenia. Ďalej sa pri slovesách a pri niektorých prídavných menách naznačí väzba. Uvedenie väzby bude plniť dvojakú úlohu: 1. bude súčasťou gramatickej charakteristiky, 2. bude jedným zo spôsobov sémantizácie. Väzby sa uvedú príslušnými pádmi zámen *kto, čo* (v českej podobe), bezpredmetové väzby sa označia osobitnou značkou. Odlišné väzby sa budú uvádzať dôsledne; tam, kde sa čeština so slovenčinou zhoduje, použijú sa väzby len na vysvetlenie významu (ako druh sémantizácie).

Za záhlavím bude nasledovať ekvivalent (event. s príslušnými synonymami); ďalej sa uvedie v zátvorkách podľa potreby vysvetľujúce slovo alebo poznámka (sémantizácia) a napokon exemplifikácia. V daktorých prípadoch, kde bude sémantizácia len doplňujúcim vysvetlením príkladu, môže byť poradie aj opačné. Ak bude mať slovo viac ekvivalentov, použije sa číslovanie.

Frazeológia sa umiestni za osobitný grafický znak na konci hesla (a to aj pri hesle s viacerými ekvivalentmi).

Na úsporu miesta sa využije hniezdovanie. Pravidelne sa budú k prídavným menám uvádzať odvodené príslovky a podstatné mená na *-osť*. Pri podstatných menách sa uvedú odvodené deminutíva a augmentatíva, pri osobných podstatných menách aj prechýlené ženské podoby. K podstatným menám sa spravidla prihniezdujú i vzťahové prídavné mená s príponou *-ový*, zriedka i prídavné mená s príponou *-ní, -ný*. Druhové privlastňovacie prídavné mená typu *labutí, páví* sa spracujú samostatne. Pri pravidelne tvorených vidových dvojiciach slovies sa budú hniezdovať predponové nedokonavé podoby; bezpredponové slovesá sa nebudú hniezdovať. Opakovacie slovesá sa prihniezdujú k nedokonavým formám. Zvratné slovesá sa spravidla spracujú osobitne; hniezdovať sa budú len väzobné zvratné slovesá (napr. *česati — česati se, bíti — bíti se*).

Pri hniezdovaní sa použijú skrátené podoby slov, ako je to v dvojjazyčných slovníkoch bežné *(kladivo,* zdrob. *-dívko, -dívečko, -dívkový)*. Slo-

venský ekvivalent sa však uvedie v neskrátenej podobe. Ekvivalent bude pri každom hniezdovanom slove.

Zložené slová sa budú spracúvať samostatne, nepoužije sa prax zo Slovníka spisovného jazyka českého, kde sa zloženiny zoskupujú pod heslo prvej časti zloženého slova. Slovesné predpony ako osobitné heslá sa neuvedú.

Homonymá sa spracujú v samostatných heslách, označených číselným indexom. Za homonymné slová sa budú pokladať najmä slová rozličného pôvodu, slová odvodené od rozdielnych základov alebo utvorené odvodzovacou príponou s rozmanitými významami.

Celá stavba hesla musí spĺňať požiadavku jednoduchosti, prehľadnosti a úspornosti.

6. Frazeológia

Slovník bude obsahovať aj frazeológiu, primerane k rozsahu. Zachytia sa i frazeologizmy z nižšej hovorovej vrstvy a zo slangu, ktoré prenikajú do slovenčiny v mechanicky poslovenčenej podobe, s konštrukciou v slovenčine cudzou, s nejasným významom a často i v tých prípadoch, keď slovenčina má vhodný ekvivalent *(dobře si vést, nechat, dát si líbit, nedá se svítit, šít boudu na někoho, to je jiný kafe, pustit k vodě, mít štígro* a pod.). Pri výbere bude rozhodovať aj ohľad na kultúru slovenského jazyka.

Usporiadanie frazeologických jednotiek bude takéto: 1. syntaktickolexikálne konštrukcie, ktoré nie sú frazeologizmami v užšom zmysle *(to se ví, jak pak by ne)*; 2. ustálené prirovnania; 3. ostatné frazeologické jednotky; 4. príslovia, porekadlá, povrávky.

Spôsob prekladu bude takýto:

1. Frazeologizmy (i príslovia, porekadlá, povrávky), ktoré majú v slovenčine doslovnú paralelu a odlišujú sa iba pravopisom a hláskami (napr. *ř, ä, ě),* sa uvedú, ale bez prekladu *(vodit někoho za nos; natahovat uši; vtlačit něčemu pečeť něčeho);* inak sa zhodné jednotky prekladajú *(podívat se někomu směle do očí — pozrieť sa niekomu smelo do očí).*

2. Ak v slovenčine nejestvuje úplne zhodný ekvivalent (úplná zhoda významu, komponentov, stavby, obrazu), uvedie sa jednotka, ktorá je síce založená na odlišnom obraze, ale rovnocenne vystihuje celkovú obsahovú a emocionálnu náplň prekladanej jednotky (napr. vysokú mieru zveličenia, negáciu, iróniu, rým, rytmus atď., napr. *starou bačkoru! = figu drevenú!; mračí se jako kakabus = hľadí ako hrom do buka; kdo šetří, má za tři = kto počtuje, ten gazduje; narodit se v košilce = narodiť sa v čepčeku; to je nebe a dudy = to je sto (tisíc) a jedno* a pod.).

3. Ak v slovenčine nemožno nájsť zodpovedajúci rovnocenný ekvivalent, iba približnú paralelu, použije sa pred prekladom znamienko približnosti.

4. Ak slovenčina nemá ani približný ekvivalent, použije sa výklad *(má pro strach uděláno = vôbec sa nebojí).*

Pri frazeologických jednotkách sa budú podľa potreby uvádzať aj viaceré synonymné ekvivalenty (varianty), najmä tam, kde ten variant frazeologickej jednotky, ktorý sa v oboch jazykoch zhoduje, má v slovenčine menšiu frekvenciu ako iný (synonymný) variant, napr. *jdi do háje = choď do kelu, choď do hája; tonoucí se i stébla chytá = topiaci sa aj britvy (slamky, stebla) chytá.*

Frazeologická jednotka sa zaznačí v toľkých heslách, koľko plnovýznamových slov obsahuje. Typ konštrukcie s neplnovýznamovými slovami *(jak pak by ne)* sa zaznačí iba raz, a to pri prvom slove. Na každom mieste, kde sa frazeologická jednotka umiestni, uvedie sa aj ekvivalent.

7. Spôsob spracovania slovníka

Slovník bude spracovaný metódou ekvivalentu. Základným kritériom pri členení heslového slova bude počet odlišných (nesynonymných) ekvivalentov, a nie jeho významová štruktúra.

Napr. české heslové slovo *víno* môže mať v slovenčine až tri ekvivalenty: 1. *víno*, 2. *hrozno*, 3. *vinič*. Naproti tomu heslové slovo *chodit*, ktoré je v Slovníku spisovného jazyka českého (SSJČ) rozpracované na 13 významov, bude mať v Česko-slovenskom slovníku jediný slovenský ekvivalent *chodiť*.

Ekvivalent viacvýznamových slov (spoločný pre viacej významov, prípadne pre všetky významy) sa bližšie určí sémantizáciou.

Bude sa používať sémantizácia pomocou exemplifikácie, ďalej sémantizácia opisom, vysvetľujúcou poznámkou alebo aj synonymným výrazom hodiacim sa pre príslušný význam heslového slova, prípadne pre jednotlivé spojenia v rámci exemplifikácie. Sémantizáciu môžu zastupovať aj gramatické údaje (rekcia) alebo štylistické skratky (napr. skratky vedných odborov).

Sémantizáciou bude treba spresňovať aj zhodné ekvivalenty, ak sa ich význam v češtine a slovenčine nekryje. Napr. čes. *koryto = 1. válov, 2. žľab, 3. koryto* (v teréne): *říční k., ledovcové k.* atď.

Veľký dôraz sa bude klásť na správny výber synoným k príslušnému ekvivalentu. Budú sa vyberať len synonymá štylisticky úplne rovnocenné, aby sa nenarušila ekvivalencia slov vo východiskovom a prekladovom jazyku.

K ekvivalentom štylisticky zafarbeným sa nebudú pridávať neutrálne synonymá a naopak.

Bude sa robiť výber aj medzi synonymami s rozličným stupňom expresivity. (Napr. čes. *nádiva = chumaj, chmuľo, truľo, trpák.* Neadekvátne

by bolo uvádzať aj synonymum *hlupák*. To bude namieste pri heslách *blbec, hlupák* a *hlupec*.)

Ak v slovenčine niet štylisticky primeraného ekvivalentu (najmä k slovám z tzv. obecnej češtiny a slangu), uvedie sa štylisticky neutrálny ekvivalent; bude sa chápať iba ako istý druh výkladu.

8. Exemplifikácia

Vzhľadom na typ a rozsah slovníka bude sa exemplifikácia uvádzať v obmedzenej miere a v čo najstručnejšej podobe. Ako ilustračný materiál sa budú využívať typické (voľné) spojenia.

Exemplifikácia sa použije najmä tam, kde sa bude vyžadovať spresnenie a dokreslenie významu (významového odtienku) heslového slova. Bude to napr. pri viacvýznamových slovách, ktorých jednotlivé významy budú zahrnuté pod spoločný (často jediný) slovenský ekvivalent. Ďalej v takých prípadoch, keď k českému heslovému slovu bude síce v slovenčine viacej ekvivalentov, ale bude treba aj presnejšie vymedziť oblasť ich použitia. Napr. *vůz* = 1. *voz: formanský v.;* 2. *vozeň, vagón: jídelní, lůžkový v. (jedálny, spací vozeň);* 3. hovor. *auto, voz: sportovní v. (športové auto, športový voz)* a pod.

Slovenský preklad českého ilustračného materiálu (exemplifikácie) sa bude uvádzať podľa potreby v plnom znení, v skrátenej podobe (naznačenej troma bodkami) alebo sa nebude vôbec uvádzať (pri zhodných alebo minimálne rozdielnych spojeniach).

9. Pramene slovníka

Ako pramene Česko-slovenského slovníka budú slúžiť najmä tieto slovníkové diela: *Slovník spisovného jazyka českého* (ČSAV, Praha 1960—1969); *Příruční slovník jazyka českého* (ČSAV, Praha 1935—1957); *Slovník slovenského jazyka* (SAV, Bratislava 1959—1968); Ž. Gašparíková — A. Kamiš, *Slovensko-český slovník* (SPN, Praha 1967); K. Kálal — M. Kálal, *Slovenský slovník z literatúry aj náreči* (slovensko-český diferenciálny, B. Bystrica 1923).

Okrem toho štúdie venované česko-slovenským lexikálnym problémom, kritické posudky *Čítame Slovník slovenského jazyka* (v časopise Kultúra slova) a *Jazyková poradňa I—V* (SPN, Bratislava 1957—1968).

Excerpovať sa budú (zväčša iba kontrolne a študijne) kvalitné preklady z češtiny do slovenčiny, popularizujúca odborná literatúra, učebnice na úrovni strednej školy a niektoré české časopisy.

Pripájame niekoľko ukážkových hesiel:

ladírna, -y *ž.* ladiareň
ladítko, -a *str.* ladička

ladoňka, -y *ž. bot.* scila: *l. dvoulistá* scila dvojlistá
lágr, -u *m. ob. i slang.* láger; **-ový** *príd.* lágrový
lahoda, -y *ž.* **1.** *kniž. a expr.* lahoda: *l. spánku;* **2.** *zried.* lakota, lahôdka, pochúťka
povyjíti, -jdu, -jdou *dok.* vyjsť (trochu, na malú vzdialenosť)
povyk, -u *m.* hurhaj, huriavk, hurt; rev: *tropit p.* robiť hurhaj; *spustit p.* spustiť rev; *mnoho p-u pro nic* veľa kriku pre nič
povylézati[2], -á, -ají *dok.* povyliezať: *hoši povylézali na stromy* chlapci povyliezali . . .
povylézti, -lezu, -lezou *dok.* (trocha, málo) vyliezť: *brouk povylézl zpod listí* chrobák vyliezol (trocha) spod lístia; *nedok.* **povylézati**[1], -á, -ají (trocha, málo) vyliezať
růsti, rostu, rostou *nedok.* rásť: (vyrastať, vzrastať) *strom roste;* (dospievať, vyrastať) *rostl na vesnici* rástol na dedine; (vyskytovať sa) *olše rostou u potoků* jelše rastú pri potokoch; (zväčšovať sa, zvyšovať sa, vzmáhať sa) *mrak rostl, spotřeba roste, obchod rostl;* (priaznivo sa vyvíjať) *odborně r.* **O** *r. jako z vody; r. jako dříví v lese* rásť ako vŕba pri potoku, ako tráva v poli; *žádné stromy nerostou do nebe* nikomu stromy do neba neporastú; *slyšet trávu r.* počuť trávu rásť (ako tráva rastie); *kam šlápne, tam sedm let tráva neroste* kam stúpi, tam sedem rokov tráva nerastie; *s jídlem roste chuť; práce jí roste pod rukama* robota jej rastie v rukách; *nás.* **růstávati,** -ám, -ají rásť, rástavať: *tam růstávají ryzce* tam obyčajne rastú (rástavajú) rýdziky
václavka, -y *ž.* michalka, *odb.* podpňovka (druh huby)
vačka, -y *ž. stroj.* vačka: *sací v.* nasávacia vačka; **-ový** *príd.* vačkový: *v. hřídel* vačkový hriadeľ
vačnatý *príd. zool.* vačkatý: *v-í savci* vačkaté cicavce
vaditi, -í, -í *nedok.* prekážať, zavadzať: *oděv jí vadí při práci* šaty jej prekážajú, zavadzajú pri robote; *nepořádek mu vadil* neporiadok mu prekážal; *(to) nevadí* to nič, nič to; *(to) nevadí, že . . .* na tom nezáleží, že . . . *opak.* **vadívati,** -á, -ají prekážať, bývať na prekážku
vepř, -e *m.* brav, ošípaná: *zabít, pichnout v-e* zabiť, zaklať brava; *chov v-ů* chov ošípaných **O** *tlustý jako v.* tučný ako brav; *zdrob.* **-řík,** -a *m.* bravček *zdrob. expr.* **-říček,** -čka *m.* bravček
vrabčí *príd.* vrabčí, vrabčací **O** *mít v. mozek, mozeček* mať slepačí rozum (byť hlúpy, obmedzený)
vrabečnice, -e *ž. bot.* vrabcovník

Ladislav Dvonč

Z PÍSANIA ZNAČKOVÝCH SLOV V SPISOVNEJ SLOVENČINE

1. Jedným z prípadov, v ktorých v spisovnej slovenčine píšeme veľké písmená, sú ustálené značky a niektoré skratky, napr. *ČSSR* — Československá socialistická republika, *SAV* — Slovenská akadémia vied, *SNR* — Slovenská národná rada, *FZ* — Federálne zhromaždenie a pod.[1] Osobitný prípad takýchto skratiek vzniká vtedy, keď zoskupenie začiatočných písmen, príp. aj iných písmen jednotlivých slov viacslovného pomenovania sa dá vysloviť ako normálne slovo, napr. *UNESCO, FIAT, MATES* a podobne. Takéto slová (na ich označenie používa J. Horecký termín značkové slová) sa môžu skloňovať ako akékoľvek iné slová. Spravidla, ako uvádza ten istý autor, zapadajú do vzoru, ktorému sú najbližšie „svojou koncovkou", resp. presnejšie svojím zakončením.[2] Horecký uvádza príklady (niektoré z nich sa už dnes nepoužívajú): *KÚS — KÚS-u, v KÚS-e; ZAS — ZAS-u; CIK — v CIK-u* atď. V tomto príspevku si všimneme, ako sa zapisujú v značkových slovách príslušné pádové prípony pri ich skloňovaní.

Podľa J. Horeckého sa pádová morféma obyčajne zapisuje s malými písmenami, pričom sa k príslušnému značkovému slovu pripojuje spojovníkom: *KÚS — KÚS-u, v KÚS-e; ZAS — ZAS-u; CIK — CIK-u* a podobne. Ďalej hovorí, že „ak je na konci značkového slova vokál, nahradzuje sa príslušnou pádovou morfémou a v takom prípade sa nemôže pripojovať spojovníkom: ASO, Aso, v Ase, UNRRA — unry. Ale niektoré, najmä také, ktoré majú na konci samohlásku pre slovenčinu nezvyčajnú, alebo ktoré ešte nie sú dostatočne ‚zabehané', nechávajú sa aj nesklonné". Pozrime sa trochu bližšie na prípady typu *KÚS, KÚS-u* atď. na jednej strane a *ASO — Aso, v Ase, UNRRA — unra, unry* atď. na druhej strane, spomínané v Horeckého článku. Kým pri značkových slovách *KÚS, ZAS, CIK* sa pripája pádová prípona zapísaná s malým písmenom s pomocou spojovníka, v druhom prípade sa nepripája po spojovníku, ale dochádza tu k zmene písania veľkých písmen, o čom sa Horecký osobitne nezmieňuje: *ASO — Aso, v Ase, UNRRA — unra, unry.* Naozaj, početné značkové slová sa postupne prestávajú zapisovať ako značky alebo skratky, ich pravopis sa mení, pričom sa píšu ako akékoľvek vlastné meno len s veľkým začiatočným písmenom (ostatné písmená malé), alebo sa dokonca mení ich charakter v tom zmysle, že sa stávajú všeobecnými podstatnými menami, a tak sa píšu s malým začiatočným písmenom ako akékoľvek iné všeobecné podstatné meno, napr. *UNRRA — unra* (príklad J. Horeckého).

[1] Pozri napr. *Pravidlá slovenského pravopisu*, 9. vyd., Bratislava 1967, 42.
[2] J. Horecký, *O skratkách a značkách v slovenčine*, Slovo a tvar 1, 1967, 13.

Používanie podôb *v Ase, unry* a pod. (písanie pádových prípon ako v akomkoľvek tvare vlastného mena alebo všeobecného podstatného mena, napr. *na Atlase, farmy* a pod.) je teda celkom prirodzené. Jednako zostáva nezodpovedaná otázka, ako sa píšu sklonné podoby tých značkových slov, ktoré sa celé píšu s veľkými písmenami. Náš materiál, ktorý máme k dispozícii, ukazuje, že v bežnej praxi sa tu uplatňuje viacero spôsobov písania tvarov príslušných značkových slov. Preberieme si postupne jednotlivé spôsoby a pokúsime sa ukázať smer vývinu pri písaní týchto prípadov.

2.1. Prvý spôsob, ktorý tu môžeme zaznamenať, je spôsob uvádzaný J. Horeckým: pádová morféma sa zapisuje s malým písmenom, pričom sa k základu slova pripojuje po spojovníku. Takto sa aj v časti o písaní veľkých písmen v ustálených značkách a v niektorých skratkách, ktorá je v kapitole o písaní veľkých písmen v Pravidlách slovenského pravopisu, píše značkové slovo *SĽUK*, resp. jeho tvar *do SĽUK-u*.[3] Bežne sa uplatňuje pri značkových slovách mužského rodu v našich písaných a tlačených jazykových prejavoch, napr. na stránkach kníh, časopisov, v dennej tlači a podobne. Pri značkových slovách mužského rodu je to dnes najčastejšie používaný spôsob písania ich sklonných podôb. Použitím spojovníka sa výrazne upozorňuje na obe časti tvaru; tomu slúži zároveň na jednej strane používanie veľkých písmen v základe slova a používanie malých písmen v pádových príponách. Takýto spôsob písania týchto prípadov je zrejme motivovaný snahou verne zachovávať jednotnú podobu skratky vo všetkých tvaroch, inými slovami, snahou zachovávať skratku ako skratku a nepripúšťať jej prechod k značkovému slovu. resp. až k bežnému, „normálnemu" slovu, pri ktorom vedomie, že ide pôvodne o skratku, už zaniká (porov. napr. *ČEDOK* — dnes *Čedok*, najmä vyjadrenia typu *cestovná kancelária Čedok*, sú výrazným svedectvom toho, že sa pomenovanie *Čedok* už dnes nechápe ako skratka, ale ako nové, nemotivované slovo).

Poznamenať možno, že takýto spôsob písania sa niekedy uplatňuje aj pri vlastných menách, keď sú celé zapísané s veľkými písmenami:

Besedovali so šéfredaktorom *ĽUD-u* Antonom Kormanom (Večerník 1969). — Listové oddelenie *SVET-a* prosí lúštiteľov krížoviek a hlavolamov, aby svoje odpovede posielali výlučne na korešpondenčných lístkoch (Svet 1969).

2.2. Novšie sa jednotlivé pádové podoby pri značkových slovách píšu síce tiež podobne ako v predošlom prípade, t. j. značkové slovo s veľkými písmenami, pádová prípona s malými, nepíše sa tu však spojovník. Spojovník vždy pôsobí pri písaní značkových slov ako istý „rušiaci" prvok, roz-

[3] *Pravidlá*, 9. vyd., tamže.

bíjajúci grafickú jednotu slovnej jednotky. Keď sa spojovník nepíše, dosahuje sa príjemnejší, lepší grafický vzhľad slova; prechod od základu slova k pádovej prípone je plynulý, nenásilný.

Takto sa najčastejšie píšu, pokiaľ sa tento spôsob písania uplatňuje, značkové slová mužského rodu.

Vedenie strany pri hodnotení súčastí *NASAKOMu* neraz apelovalo na stredné vrstvy, aby sa spamätali a nedávali sa zneužívať pravicou (J. Hnilický, Dráma v Indonézii, Bratislava 1966). — Tak ju aj potom pomenovali: éra *MANIPOLu*, t. j. éra Politického manifestu (tamže). — Základnou podmienkou *DEKONu* je spolupráca, založená na *NASAKOMe* (tamže). — Kolovali chýry, že sa spojila prostredníctvom sekretára *KOTRARu* (tamže). — No napriek riadeniu *SÚKKom*, napriek Encyklopedickému kabinetu a rozličným komisiám takáto spolupráca zrejme nie je možná (Kultúrny život 1968). — Teraz sa treba venovať vystúpeniam *SĽUKu* na kanadskej pôde (Kultúrny život 1967). — Nahrávky *SĽUKu* a Lúčnice (Práca 1968). — Najskôr v *SĽUKu* (Móda 1969). — V *ÚĽUVe* majú jednu špecifickú vlastnosť (Smena 1969). — Môžete nám povedať niečo o poslednom rádiovom spojení s *JAKom?* (Svet socializmu 1966). — Vyhlásenie *TASSu* (Nové slovo 1968). — O účasti čs. delegácie na nedávnom zasadnutí *COMESu* (Európskeho združenia spisovateľov) v Ríme referoval Ladislav Mňačko (Kultúrny život 1965). — Ako sa starajú o raticovú zver v *TANAPe* (Poľovníctvo a rybárstvo 1965). — Mám tu na mysli predovšetkým časopis BABEL, vydávaný *FITom* (Predvoj 1967). — ČSSR ako člen *GATTu* naráža na diskriminácie (Pravda 1969). — Mala by som spievať aj v prvom slovenskom *MATESe* (P 24 — Pravda na víkend 1969). — Signálom na akciu mala byť správa *TASSu* (Kultúrny život 1968).

Len výnimočne sa píše takto značkové slovo ženského alebo stredného rodu. Na rozdiel od značkových slov mužského rodu, kde sa prípona písaná s malým písmenom pripája k celej podobe slova (v nom. sg. je tu podobne ako pri iných mužských podstatných menách zakončených na spoluhlásku nulová pádová morféma), tu prípona písaná s malým písmenom nahrádza príponu nom. sg. písanú s veľkým začiatočným písmenom; tento spôsob písania pôsobí značne rušivo a neprirodzene. Napr.

Z myšlienok prednesených na medzinárodnom zasadnutí *UNESCa* (Príroda a spoločnosť 1969).

Poznamenať môžeme, že niekedy sa takto píšu aj vlastné mená, ktoré svojím pôvodom nie sú značkové slová.

Veľa zdravia a spokojnosti v roku 1966 vám úprimne želá redakcia *ĽUDu* (Ľud 1966). — Spomeňme len osudy a skrivodlivosti okolo *DAVu* (Svet socializmu 1968). — Príspevky robotníckych dopisovateľov *DAVu* sú dodnes živým svedectvom (Predvoj 1967). — Zadarmo odošle mimoriadne číslo *VÝBERu* (Výber 1968).

Pripomíname, že pomenovanie *DAV* je síce pôvodne tiež značkové slovo (podľa mien zakladateľov časopisu: *D* = Daňo Okáli, *A* = Andrej Siráčky, *V* = Vladimír Clementis), zámerne volené tak, aby sa zhodovali so všeobecným podstatným menom *dav,* dnes sa však pôvod pomenovania *DAV* ako značkového slova neuvedomuje, a tak sa toto pomenovanie chápe ako akékoľvek iné vlastné meno, ktoré má svoj pôvod vo všeobecných podstatných menách (napr. *Slovo — slovo, Výber — výber, Život — život* a pod.).

Celkove o spôsobe písania sklonných podôb značkových slov, ktoré sme teraz prebrali, môžeme konštatovať, že sa v porovnaní s predošlým spôsobom (aj s písaním spojovníka) vyskytuje zriedkavejšie, postupne sa však uplatňuje v našej dennej tlači a v časopisoch v stále väčšej miere. Odporúčať možno používanie tohto spôsobu len v tých prípadoch, kde ide o tvary značkových slov mužského rodu; pri značkových slovách ženského alebo stredného rodu tento spôsob písania nepokladáme za vhodný.

2.3. Pádové prípony sa niekedy zapisujú s veľkými písmenami, teda rovnako ako značkové slovo, resp. základ; spojovník sa v takomto prípade nikdy nepoužíva.

Pri značkových slovách mužského rodu je tento spôsob písania pomerne zriedkavý.

Trochu skrátený text *PAPU* o prejave A. Dubčeka vysielal poľský rozhlas v nedeľnej spravodajskej relácii (Pravda 1968). — 20 rokov *TANAPU* (Ľud 1969). — Túto oblasť správa *TASSU* presne vymedzuje (Pravda 1967). — V správe *TASSU* sa hovorí, že život v krajine nadobúda obyčajný pracovný rytmus (Ľud 1968). — Komentátor *TASSU* spomína jednu z bezprostredných etáp (Pravda 1968). — Ten nebol z *OVÚPVOŽAPU* (Kultúrny život 1967).

Bežný je však tento spôsob písania pri značkových slovách ženského a stredného rodu.

Pohľad na budovu sekretariátu *UNESCA* (Smena 1968). — Rozpustenie „Výboru" a zákaz *MURBY* podstatne oslabilo umiernené a pravicovonacionalistické skupiny (Hnilický). — Najnovší prieskum *UNESCA* dokazuje, že aj napriek búrlivému pokroku v rôznych oblastiach zaostávajú v Taliansku v čítaní novín (Otázky žurnalistiky 1969). — Dostávame všetky publikácie OSN a *UNESCA* (Práca 1969). — Ceny *UNESCA* (Pravda 1969). — Rozpory na konferencii *CENTA* (Smena 1969).

Písanie typu *UNESCA, CENTA* atď. má výhodu v tom, že sa zachováva jednotný grafický obraz celej skratky alebo značkového slova. Záväzne ho treba používať pri značkových slovách ženského a stredného rodu.

3. Naše závery sa týkajú písania veľkých a malých písmen a používania spojovníka v sklonných podobách značkových slov v spisovnej slovenčine.

Pri značkových slovách mužského rodu sa najčastejšie píšu pádové prípony s malými začiatočnými písmenami, napr. *FIT-u — FITu, GATT-u — GATTu,* zriedkavo sa píšu pádové prípony s veľkými písmenami, napr. *GATTU, FITU, PAPU* (nom. sg. *GATT, FIT, PAP*). Častejšie je tu písanie so spojovníkom (pravda, len v tých prípadoch, keď sa prípony píšu s malými písmenami) ako písanie bez spojovníka; písanie bez spojovníka však stále viac preniká na stránkach našich časopisov a dennej tlače, takže nie je vylúčené, že v budúcnosti bude tento spôsob písania sklonných podôb značkových slov častejší ako písanie so spojovníkom. Zdá sa, že pri voľbe písania so spojovníkom alebo bez spojovníka sa uplatňuje akýsi estetický princíp: písanie so spojovníkom narúša grafický obraz značkového slova, násilne oddeľuje pádové prípony od značkového slova. Na jednej strane tento spôsob písania síce zvýrazňuje príslušnú skratku, na druhej strane ju však trochu násilne oddeľuje od ostatnej slovnej zásoby, neumožňuje „hladší" postupný prechod značkového slova do ostatnej slovnej zásoby, resp. prinajmenšom zblíženie značkových slov s ostatnou slovnou zásobou; je to vlastne činiteľ, ktorý značkové slová izoluje. Písanie bez spojovníka sa novšie uplatňuje ázda aj preto, že spojovník pôsobí isté ťažkosti pri písaní na stroji alebo sádzaní na sádzacích strojoch (nejde o písmeno, ale interpunkčné znamienko, použité pritom vnútri „slova"). Pri značkových slovách ženského a stredného rodu sa pádové prípony bežne píšu s veľkými písmenami, pričom sa spojovník nepoužíva, napr. *UNESCO — UNESCA* (dnes sa už pomenovanie *UNESCO* obvykle skloňuje, len zriedka sa používa v nesklonnej podobe vo všetkých pádoch), *CENTO — CENTA, MURBA — MURBY* atď. Písanie s malým písmenom sa prakticky neuplatňuje *(UNESCO — UNESCa),* najskôr preto, lebo zámena koncového *-a* alebo *-o* ako pádovej prípony nom. sg., písanej s veľkým písmenom, inými pádovými príponami, napísanými s malými písmenami, pôsobí pri písaní rušivo (pri značkových slovách mužského rodu je iná situácia; tam nejde o zámenu veľkého písmena alebo veľkých písmen v pádových príponách, lebo v nom. sg. niet pádovej prípony, resp. je nulová pádová prípona).

Nakoniec poznamenávame, že ani v Pravidlách slovenského pravopisu, ani v iných gramatických alebo pravopisných príručkách v kapitole o spojovníku sa nič nehovorí o jeho používaní, resp. nepoužívaní v sklonných podobách značkových slov. J. Orlovský sa v svojom článku o interpunkcii v spisovnej slovenčine zmieňuje iba o nesprávnom používaní spojovníka pri skloňovaní niektorých cudzích slov, napr. *Sardoua* (správne) — *Sardou-a* (nesprávne), *Gargin — Gargi-n.*[4] Takisto v kapitole o písaní veľkých písmen chýba v našich normatívnych a v iných jazykových príručkách vý-

[4] J. Orlovský, *Interpunkcia v slovenčine,* SR 14, 1948/49, 249—251.

slovná zmienka o písaní spojovníka v pádových príponách značkových slov.[5] V budúcnosti by nemali v týchto príručkách chýbať poučenia o písaní malých a veľkých písmen v pádových príponách značkových slov, ktoré sa používajú v sklonnej podobe, a poučenia o písaní, resp. nepísaní spojovníka na hranici medzi bázou slova a príslušnými relačnými morfémami.

Katarína Habovštiaková

EŠTE RAZ O PREDBERNOLÁKOVSKEJ SLOVENČINE

Odpovedám na článok J. Doruľu polemizujúci[1] s istým mojím príspevkom.[2]

1. Podľa J. Doruľu „seriózny výskum otázok používania češtiny na Slovensku možno robiť len na základe starostlivého štúdia textov. Nie však na základe excerpcie kartotéky" (str. 214). O čo vlastne ide? O to, že na rozdiel od starších všeobecne známych výskumov jednotlivých jazykových pamiatok pokúsila som sa vychádzať nie z celkového jazykového rozboru jednotlivých pamiatok, ale z rozboru jednotlivých javov na základe materiálu zhromaždeného z rozličných slovenských jazykových pamiatok pre kartotéku *Historického slovníka slovenského jazyka*. Nezamietam možnosť skúmať slovenčinu v predspisovnom období na základe interpretácie jednotlivej pamiatky alebo jedného autora — sama som tento postup neraz uplatnila[3] —, ale na druhej strane nezdá sa mi neopodstatnené pozrieť sa na isté problematické javy v našom jazyku v predspisovnom období nielen na základe jedinej pamiatky, ale aj bohatého materiálu zhromaždeného pre kartotéku HSSJ. I keď materiál v kartotéke r. 1967 nebol ešte úplný (čo som sama na str. 247 pripomenula), predsa nám už niečo

[5] V *Pravidlách českého pravopisu*, Praha 1957, 56 sa hovorí, že tzv. iniciálové skratky (skratky z veľkých začiatočných písmen spojených slov) sa v spisovnom jazyku obyčajne nestávajú slovami, a preto sa neskloňujú. Ako príklady sa uvádzajú skratky *ROH* a *ÚRO*. Podľa českých Pravidiel pri presnom zaznamenávaní hovorenej reči, kde sú skloňované tvary dosť časté, treba písať *v Rohu, Úra*, nie *v ROHu, ÚRa*. Zdá sa však, že takýto spôsob písania sa môže uplatňovať len vtedy, keď skratka sa stala už vlastne „normálnym" slovom, prešla do slovnej zásoby jazyka, či už ide o iniciálovú skratku, alebo skratky iného typu, napr. *v Rohu, v Čedoku*. Treba rozlišovať medzi skloňovaním skratky *ROH* v písanej podobe jazyka a skloňovaním slova *Roh* (pokiaľ sa táto podoba už používa). Pokiaľ ide o skratku, píše sa s veľkými písmenami vo všetkých pádových podobách, napr. *z ROH-u, v ROH-u*, alebo *z ROHu, v ROHu*, tak ako aj *ROH*.

[1] K. Habovštiaková, *O vzťahu slovenčiny a češtiny v slovenských písomnostiach z XVI.—XVIII. stor.*, Slavia 37, 1968, 235—252.

[2] J. Doruľa, *Metamorfózy predbernolákovskej slovenčiny*, SR 34, 1969, 214—220.

[3] K. Habovštiaková, *Jazykový rozbor pamiatky Inventarium rerum Arvensis z r. 1611*, JŠ II, Bratislava 1957, 205—285, *Jazykovedný rozbor listov M. Hradského z r. 1614 a 1619*, JŠ 6, 67—117.

mohol povedať. Pri citovaní príspevkov J. Doruľu neznevažovala som hodnotu jeho výskumov, no zdá sa mi prineskromné jeho tvrdenie: „[V mojom príspevku] berie sa ... do úvahy omnoho väčší materiál ako ten, ktorý bol vyexcerpovaný pre kartotéku Historického slovníka slovenského jazyka začiatkom r. 1967" (c. m., 214—215). Isté je, že zberateľská akcia jednotlivca nedosiahne taký rozsah ako kolektívna.

2. J. Doruľa sa znevažujúco vyslovuje o „výpočtoch" a „štatistikách" v mojom príspevku. K tomu len toľko. Sledovanie istých javov i štatisticky nie je v súčasnej jazykovede osihotený, okrajový postup. V značnej miere sa využíva najmä pri skúmaní slovnej zásoby, a to tak historickej,[4] ako aj súčasnej[5] a dialektickej.[6] Táto metóda sa využíva dokonca i vtedy, ak výsledky ňou zistené nie sú pre bádateľa azda ani najpríjemnejšie. Napr. z ukážkového zošita staroruského slovníka vychodí, že strus. spojka *aci* sa vyskytuje 7-krát, *ače* 54-krát, *ači* 5-krát, ale csl. *ašte* má okolo 10 000 dokladov. Podobne na strus. znenie *vorogъ* je 53 dokladov, kým na *vragъ* 754.[7] Takisto možno nie je pre bulharské banátske nárečie priam lichotivé zistenie, že 21 % z jeho slovnej zásoby je cudzieho pôvodu.[8]

Hlavným dôvodom, pre ktorý J. Doruľa zamieta štatistický výskum materiálu v kartotéke pre HSSJ, je jeho presvedčenie, že „frekvencia českých jazykových prvkov v textoch napísaných na Slovensku v 16.—18. storočí nemôže rozhodovať o udomácnení sa týchto českých jazykových prvkov vo vtedajšej slovenskej slovnej zásobe" (str. 214). S tým v podstate súhlasím. To však neznamená, že výskum interferencie českých jazykových prvkov do slovenčiny nemožno takouto metódou skúmať a že neprináša isté presnejšie poznania.

3. Jadro polemiky J. Doruľu bolo zamerané proti pojmu kultúrny jazyk slovenskej národnosti,[9] hoci ide o pojem, ktorý sa v slovenskej jazykovede skúmal teoreticky i na konkrétnom jazykovom materiáli.[10] A tak J. Doruľa sa nestotožňuje s inými bádateľmi, ktorí buď priamo osvetľujú existenciu slovenského kultúrneho jazyka alebo s ním ako užitočným pracujú.[11] Spočiatku síce J. Do-

---

[4] Porov. napr. *Slovar' drevnerusskogo jazyka XI—XIV vv.* (red. R. I. Avanesov), Moskva 1966.

[5] Pozri J. Mistrík, *Frekvencia slov v slovenčine*, Bratislava 1969, 13—24.

[6] Pozri napr. S. Stojkov, *Leksikata na banatskije govorъ*, Sofija 1968, najmä str. 9—29 a M. Sl. Mladenov, *Leksikata na ichtimanskaja govorъ*, Sofija 1967, 32.

[7] Porov. recenziu Z. Hauptovej, Slavia 37, Praha 1968, 363.

[8] Porov. S. Stojkov, c. d., 12.

[9] Vyplýva to aj z jeho ironizovania „vraj nového, vlastne slovenského jazykového útvaru, niektorej z „kultúrnych slovenčín" (J. Doruľa, *O historickom slovníku slovenského jazyka a o slovenskej slovnej zásobe v písomnostiach predbernolákovského obdobia*, SR 33, 1968, 185—186).

[10] R. Auty, *Pojem kultúrneho jazyka a formovanie spisovnej slovenčiny*, Sb FF UK, Philologica 16 (A), 1964, 155—157 (tam aj staršia literatúra); I. Kotulič, *O formovaní kultúrneho jazyka slovenskej národnosti*, JČ 19, 1968, 134—149; R. Krajčovič, *K problematike formovania kultúrnej západoslovenčiny*, Sb FF UK, Philologica 14, 1962, 67—101; E. Pauliny, *Začiatky kultúrneho jazyka slovenskej národnosti*, JŠ 6, 1961, 5—39.

[11] Ľ. Novák, *Závažnosť turčianskeho slovníka prof. Vážneho pre slovenskú historickú lexikológiu*, JČ 13, 1962, 128; J. Stanislav, *Historické korene Štúrovej spisovnej slovenčiny*, SR 21, 1956, 168—173; M. Majtánová, *O používaní slovenčiny v písomnostiach zo 17. a 18. stor.*, Studia z filologii polskej i słowiańskej 7, Warszawa 1967, 237—242; J. Skladaná, *Ku vzniku a autorstvu tzv. Hadbavného slovníka z r. 1763*, JŠ 10, 1969 (v tlači) a iní.

ruľa sám dospel po rozbore východoslovenských archívnych dokumentov k záveru, že nárečové východoslovenské východisko textov sa v písanom prejave kultivuje, prispôsobuje pre potreby vyššieho štýlu; nárečové prvky obmedzené na malú oblasť sa z neho neraz eliminujú a badať tam teda úsilie o akýsi vyšší štýl, ktorý by mal „širšiu platnosť v oblasti celého východného Slovenska",[12] inými slovami i na východnom Slovensku je akási tendencia po kultúrnom jazyku. Aj v inej súvislosti J. Doruľa konštatuje úsilie po prvkoch vyššieho štýlu (napr. v úradnom styku), čo sa prejavuje i v tom, že osoba vystupujúca na súde nehovorí často svojím rodným nárečím, ale preberá i cudzie prvky, napr. z poľštiny, ktoré sú „v jej chápaní prvkom vyššieho štýlu".[13] Aj v ďalšej štúdii J. Doruľa nachodí i „doklady na vznik akýchsi knižných východoslovakizmov podľa českej predlohy (vzoru, modelu), doklady, ktoré vznikajú podľa Doruľu „z konfliktu slovenského jazykového povedomia pisateľa s knižnou češtinou" a ktorých „podoba potencionálne možná i v slovenčine, v tom-ktorom slovenskom nárečí, ... môže byť dielom náhody a nie úmyslu".[14] Napriek tomu J. Doruľa neuznáva existenciu kultúrneho jazyka slovenskej národnosti a natoľko vyakcentúva vplyv češtiny na písomnosti na Slovensku, že i jazykové pamiatky administratívno-právneho charakteru, v ktorých veľmi zreteľne vystupuje na povrch slovenský pôvod pisára i jeho slovenský prejav, označuje ako „češtinu na Slovensku" (pôvodne označoval J. Doruľa tento útvar ako „slovenskú češtinu"). I v zápisoch nárečových výpoveď svedkov sa podľa Doruľu „slovenčina podáva v českom rúchu".[15]

I keď Doruľa všeobecne priznáva, že „je celá škála textov a zápisov od dobre po česky napísaných až po texty takmer nárečové slovenské",[16] predsa pripisuje mimoriadnu dôležitosť najmä češtine a aj jazykové pamiatky, v ktorých „zanedbáva sa písanie *ě* a *ř*", „dosť málo sa uplatňujú české prehlásky", „v 1. os. sg. préz. pri slovesných tvaroch býva koncovka *-m*", „v gen. — dat. — lok. sg. f. pri príd. menách, zámenách sa veľmi často používa koncovka *-ej*", „v akuz. a inštr. sg. pri skloňovaní mien a v 3. os. pl. préz. pri časovaní slovies sa používa koncovka *-ú (u)*", hodnotí ako „češtinu na Slovensku".[17] J. Doruľa tu teda uvádza ako charakteristické znaky „češtiny na Slovensku" práve tie prvky, ktoré iní bádatelia vyzdvihujú ako typické pre slovenský predspisovný kultúrny jazyk, resp. v staršom ponímaní pre tzv. „jezuitskú slovenčinu".[18] Pravda, pre úplnosť treba dodať, že „češtinu na Slovensku" určuje ďalej Doruľa aj znakmi českými a ďalšími takými znakmi, ktoré boli možné i v časti slovenských nárečí.[19]

Podľa J. Doruľu „slovenskej ustálenej písomnej jazykovej normy nebolo"[20]

[12] J. Doruľa, *Niekoľko archívnych dokumentov z východného Slovenska*, JŠ 6, 197.

[13] J. Doruľa, *O ukrajinských jazykových prvkoch v textoch a zápisoch 17. storočia na východnom Slovensku*, Slavica Slovaca 1, 1966, 66, 68. Pozri aj J. Doruľa, *O jazyku výpovedí svedkov z roku 1653 zo súdneho protokolu v Bardejove*, Nové obzory 8, 1966, 354.

[14] J. Doruľa, *O češtine na Slovensku v 16. a 17. storočí a o vývine slovenskej slovnej zásoby*, Slavica Slovaca, 2, 1967, 32.

[15] Tamže, str. 25 a 26, pozn. č. 10.

[16] Tamže, str. 24.

[17] Tamže, str. 30.

[18] Porov. napr. E. Pauliny, *Dejiny spisovnej slovenčiny*, Bratislava 1948, 57; *Dejiny spisovnej slovenčiny I*, Bratislava 1966, 66—67.

[19] J. Doruľa, *O češtine na Slovensku*, Slavica Slovaca 2, 1967, 30—31.

[20] J. Doruľa, *O jazyku administratívno-právnych písomností obdobia bernolákovského*, Slavica Slovaca 3, 1968, 349.

(s tým však súhlasí každý, kto hovorí o kultúrnom jazyku v predspisovnom období, lebo nedostatok kodifikácie je práve jedným z charakteristických znakov predspisovného kultúrneho jazyka), ale na druhej strane podľa Doruľu „i napriek variabilite ... možno hovoriť o istom štandarde češtiny na Slovensku, o istom pomerne jednotnom útvare ... Tento útvar je v rámci slovenskom relatívne jednotný a možno ho dobre charakterizovať celým radom znakov ... Nie všetky tieto znaky sa vyskytujú vždy pospolu v jednom texte, ale celkove sú pre češtinu na Slovensku v administratívno-právnych písomnostiach charakteristické".[21] Teda vlastne aj „štandard češtiny na Slovensku" je istá abstrakcia tých českých znakov, ktoré sa vyskytujú v rozličných jazykových pamiatkach zo Slovenska. V podobnom zmysle je abstrakciou aj pojem kultúrny jazyk slovenskej národnosti, ktorý ako celok má isté spoločné znaky a zároveň sa vyznačuje aj istou variabilitou podľa miesta vzniku pamiatky i podľa hĺbky vplyvu češtiny na tento jazyk, a preto je nevhodné ironizovať ho.[22]

4. Prejdem teraz k niektorým konkrétnym výčitkám J. Doruľu: „K. Habovštiaková síce uznáva, že slovenčina existovala popri češtine už v 16.—18. storočí, ale odvodzuje ju z češtiny. Slovenčina podľa jej výkladov vznikala postupným slovakizovaním češtiny, z českých znení vznikali znenia slovenské" (str. 215). Je to svojrázna interpretácia mojich myšlienok. Ja som práve na rozdiel od názoru E. Paulinyho, že „spisovná čeština sa adaptovala na základe západoslovenských nárečí",[23] ktorý by pri istej zlomyseľnosti mohol azda viesť k podobnému nesprávnemu vysvetľovaniu vzniku kultúrneho jazyka slovenskej národnosti, zdôraznila práve toto: „Túto adaptáciu češtiny, ako aj postupné utváranie slovenského kultúrneho jazyka podľa modelu kultúrne vyspelejšieho jazyka českého nemožno zjednodušovať v tom zmysle, ako by kultúrne jazykové útvary slovenské vznikali priamo z češtiny. Kultúrny jazyk slovenský staval predovšetkým na domácich slovenských fondoch" (str. 235). Tento môj názor sa v podstate zhoduje aj s názorom R. Krajčoviča, ktorý hodnotí kultúrny jazyk slovenskej národnosti ako „domáci jazykový útvar, ktorý sa síce opieral o domáce nárečové zdroje predovšetkým";[24] zároveň nevylučuje sa tu však úloha češtiny ako „modelu kultúrne vyspelejšieho jazyka" (v mojom podaní) a ovplyvňovanie kultúrneho jazyka niektorými zložkami tradičného úzu (podľa Krajčoviča).[25]

Hoci na jednej strane mi J. Doruľa vyčíta, že odvodzujem slovenčinu z češtiny,[26] na druhej strane mi zasa zazlieva, že pripisujem rozhodujúci význam západoslovenskému územiu pri utváraní kultúrneho jazyka slovenskej národ-

---

[21] J. Doruľa, *O češtine na Slovensku*, Slavica Slovaca 2, 1967, 25—26.

[22] Pozri pozn. č. 9.

[23] E. Pauliny, *Čeština a jej význam ...*, Zborník *O vzájomných vzťahoch Čechov a Slovákov*, Bratislava, 1956, 114.

[24] R. Krajčovič, c. m., Sb FF UK, Philologica 14, 1962, 98.

[25] Tamže, str. 98—99.

[26] V tejto súvislosti využíva J. Doruľa moje chybné hodnotenie slova *priateľ* ako pôvodom českého (c. m., Slavia 37, 1968, 239). K tomuto omylu ma zviedla skutočnosť, že v mnohých súčasných stredoslovenských nárečiach pociťuje sa slovo *priateľ* ako kultúrne, knižné slovo oproti bežnému hovorovému výrazu *kamarát* a nepriamo aj to, že znenie *prítel* E. Pauliny zaraďuje medzi bohemizmy (v *Dejinách spisovnej slovenčiny I*, str. 67). Slovo *priateľ* je všeslovanského pôvodu (porov. V. Machek, *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*, Praha 1957, 399), no pri preferovaní znenia *prítel* pred ostatnými slovenskými nárečovými variantmi — podobne ako aj pri uprednostňovaní znení na *-í* typu *hřích, požehnání* — zohrala istú úlohu i čeština.

nosti, a vraj preto by podľa takéhoto názoru boli zápisy typu *požehnanie, zdravie, hriech* ap. z textov zo stredného Slovenska len provincionalizmami proti kultúrno-jazykovým podobám typu *požehnání, zdraví, víra* (str. 218). Nielen podľa môjho chápania, ale aj podľa názorov iných jazykovedcov zohrali západoslovenské nárečia významnú úlohu pri utváraní domáceho kultúrneho jazyka, a to tak pre ich jazykovú blízkosť s češtinou, ako aj pre významné kultúrne a hospodárske postavenie západného Slovenska (najmä Trnavy) v rámci celoslovenskom, ba aj celouhorskom (po moháčskej bitke).[27] Je však známe i to, že kultúrny jazyk slovenskej národnosti má i krajové varianty, teda spomínané znenia s dvojhláskou *-ie* v textoch zo stredného Slovenska sú organické prvky kultúrnej stredoslovenčiny, nie provincionalizmy (na strednom Slovensku by však podľa úzko nárečového Doruľovho hľadiska mali byť častejšie znenia s dvojhláskou *-ia* než *-ie*). No nie je neznáme ani to, že v textoch zo stredného Slovenska neraz sa vyskytujú i znenia na *-í* a aj iné prvky z kultúrnej západoslovenčiny, ba „aj tradičné české prvky, ktoré dávali všetkým slovenským písomnostiam akýsi jednotný ráz, nefungujú tu už ako prvky českého jazyka, ale ako prvky domáceho kultúrneho jazyka, ktorého jadro bolo na južnom západnom Slovensku."[28] Na tieto i ďalšie myšlienky E. Paulinyho[29] som nepriamo nadviazala, keď som naznačila možnosť hodnotiť i tradičné prvky prevzaté z češtiny, resp. prvky formálne zhodné s češtinou na základe ich výskytu v slovenských nárečiach ako prvky domáce. Išlo tu napr. o znenia typu *hřích, víra, zdraví, požehnání*, ktoré mali oporu i v juhozápadoslovenských nárečiach. O rozsahu uplatnenia týchto znení v kultúrnom jazyku slovenskej národnosti hovoria nielen výsledky nášho štatistického výskumu v kartotéke,[30] ale aj skutočnosť, že znenia typu *požehnání, richtárství* stali sa základnými v Bernolákovej spisovnej slovenčine,[31] ba prenikli sčasti i do slovenských nárečí a udržali sa tam podnes.[32]

5. V predspisovnom období bolo v kultúrnom jazyku ešte i viacero českých

---

[27] Pozri napr. citované práce v pozn. 10 I. Kotuliča (str. 147), R. Krajčoviča (str. 98) a E. Paulinyho (str. 114).

[28] E. Pauliny, *Dejiny spisovnej slovenčiny I*, 68.

[29] Porov. E. Pauliny, *Čeština a jej význam...*, str. 114: „Uplatnila sa tu najviac západná slovenčina južného typu, ktorá je k češtine najbližšie. Niektoré zjavy tohto nárečia sú zhodné s českými (napr. úženia a monoftongizácie typu *bílý, Bůh*, nedostatok stúpavých diftongov, kvantita atď.). Preto sme niekedy v pochybnostiach, či jednotlivé prvky tohto jazyka charakterizovať ako české alebo ako slovenské. Ak v jazyku vychádzame z českej osnovy, vtedy sa nám tieto zjavy zdajú českými Ak ich však posudzujeme z vývinového hľadiska, z toho hľadiska, ako fungovali v spoločnosti, vtedy ide o zjavy západoslovenské. Zdá sa mi, že toto druhé hodnotenie je adekvátnejšie." Porov. aj E. Paulinyho hodnotenie pisárskeho a jazykového úzu, ktorý sa ustaľoval v Trnave: „Charakteristické preň bolo, že z českých jazykových prvkov, ktoré sa udržali, najpevnejšie sa udržali tie, ktoré boli zhodné so stavom na južnom západnom Slovensku (napr. znenie *ie* > *i; míra, bílý*), dosť často sa — najmä v českých formulách — udržiavajú tvary s prehláskou *ä* > *e*, *u* > *i*" (*Dejiny spisovnej slovenčiny I*, str. 66).

[30] Pri slovách *požehnání, zdraví, richtárství* (spolu 301 dokladov) je znenie na *-í* zastúpené v 98,68 % všetkých dokladov; pri slovách *viera* v 70,50 %, *hriech* 67,80 %, *hriešnik* v 84,20 % všetkých dokladov (porov. c. m., Slavia 37, 1968, 237).

[31] Porov. K. Habovštiaková, *Bernolákovo jazykovedné dielo*, Bratislava 1968, 101, 212.

[32] J. Oravec, *Reč ľudových piesní a nárečová norma*, JŠ II, 1957, 81 zisťuje v západoslovenských piesňach z Rozbehov znenia na *-stvi* miesto súčasných nárečových na *-stvo*. Aj v oravských nárečiach (najmä v reči starších) podnes sa hovorí *obetováňí, Naňebevzeťí, Stúpeňí* ap. (podľa informácie A. Habovštiaka).

lexikálnych prvkov. Na niektoré z nich som poukázala, pravda, nie z hľadiska koncepcie Historického slovníka slovenského jazyka; J. Doruľa ma však kritizuje práve z tohto zorného uhla. Iná je otázka výskytu bohemizmov v jazykových pamiatkach zo Slovenska a iná je otázka ich výberu pre Historický slovník slovenského jazyka; to je problém vyžadujúci osobitnú pozornosť.

V súvislosti so skúmaním českých jazykových prvkov v slovenských písomnostiach som si všimla i rozsah používania niektorých českých lexikálnych prvkov. O slovách *teď, zde* hovorím zreteľne ako o „českých výrazoch" a „lexikálnych bohemizmoch"; J. Doruľa teda chybne reprodukuje a syntetizuje moje výklady. O slove *teď* zisťujem, že je zriedkavé (sú naň 3 doklady); ďalej konštatujem, že „české výrazy *zde, zdejší* využívali sa v kultúrnom jazyku slovenskej národnosti aspoň v istom období (v 16. storočí) — ako synonymné knižné výrazy popri domácich hovorových výrazoch *tu, tunajší*" (c. m., 247).[33] Teda práve preto, že slová *zde, zdejší* boli cudzieho (českého) pôvodu a nedostatočne udomácnené, využívali sa často štylisticky s úmyslom dodať textu ráz spisovnosti, učenosti (pravda, pre ich používanie i v slovenských písomnostiach netreba hľadať dôvody na západnom Slovensku a nemožno znevažovať význam západného Slovenska vo vývine kultúrneho jazyka slovenskej národnosti, tak ako to robí J. Doruľa, c. m., 218). Nazdávam sa, že ani v prípadoch spomínaných Doruľom, keď sa v tej istej pamiatke, v tom istom význame používajú popri sebe výraz český a slovenský (alebo naopak), v kontexte slovenského kultúrneho jazyka výraz český nie je na tej istej štylistickej rovine ako výraz slovenský (ako súdi J. Doruľa). Český výraz, poznačený príznakom cudzoty, nepatrí do neutrálnej vrstvy slovenskej slovnej zásoby, ale ako prvok cudzí, štylisticky zámerne využitý, patrí do vrstvy knižných slov cudzieho pôvodu.[34]

V tejto súvislosti chcela by som ešte reagovať na poznámku J. Doruľu, že by sa vraj podľa môjho chápania „celá čeština z textov na Slovensku stala súčasťou slovenského kultúrneho jazyka", lebo vraj „ak by sme z tohto hľadiska chápali češtinu ako knižný štýl slovenského kultúrneho jazyka . . ., mali by sme potom popri sebe dva takéto knižné štýly alebo knižné vrstvy slovnej zásoby, lebo veď utvárala sa a je doložená i slovenská knižná vrstva slovnej zásoby" (str. 219). Súhlasím s J. Doruľom v tom, že „je doložená i slovenská knižná vrstva slovnej zásoby", to však neznamená, že by medzi knižnými prvkami kultúrneho jazyka slovenskej národnosti nemohli byť popri vrstve domácich knižných prvkov knižné prvky cudzieho (najmä českého a latinského pôvodu).[35] Čeština z textov na Slovensku nestáva sa ako celok súčasťou slovenského kultúrneho jazyka, ako mi to pripisuje J. Doruľa. V prvom rade neprichodia do úvahy tie české lexikálne prvky, ktoré sú doložené z textov písaných po česky a tzv. prekrývanou slovenčinou. Pri skúmaní českej lexikálnej jednotky v kartotéke pre HSSJ treba vziať do úvahy i celkový jazykový charakter pamiatok, z ktorých sú doložené. Ak sa však isté bohemizmy veľmi často objavujú i v tex-

[33] Istým stimulom pre takéto hodnotenie bol mi aj vtedajší stav v kartotéke: 50 dokladov na *tu*, 37 na *zde*, 2 na *tunajší*, 14 na *zdejší*. Pri využívaní spomenutého môjho citátu (SR 34, str. 219) J. Doruľa vynecháva nie nepodstatnú jeho časť: „aspoň v istom období (v 16. storočí)".

[34] K otázke začlenenia slov cudzieho pôvodu do jazyka, do ktorého boli prevzaté, pozri V. Blanár, *Die Einbürgerung entlehnter Wörter in graphischer Darstellung*, Travaux linguistiques de Prague 3, Praha 1968, 155—178.

[35] O tom podrobnejšie aj K. Habovštiaková, *Knižné prvky v kultúrnom jazyku slovenskej národnosti*, JČ 21, 1970, č. 1 (v tlači).

toch, ktorých základnou jazykovou osnovou je slovenčina, treba uvážiť, či a ako ich treba zaradiť do nášho historického slovníka. Vysoká frekvencia českej lexikálnej jednotky v materiáli je stimulom pre ďalšie úvahy, či uviesť alebo neuviesť takéto slovo v Historickom slovníku slovenského jazyka a ako ho primerane hodnotiť, nie je však jediným rozhodujúcim kritériom.

V súvislosti so slovom *který* mi J. Doruľa neprávom vyčíta, že som vraj okrem frekvencie neuviedla nijaké dôkazy o jeho udomácnení (str. 215). Pri slove *který* spomenula som však okrem konštatácií (podľa mojej mienky nie nezávažných) o výskyte tohto slova v kartotéke pre HSSJ[36] aj niektoré ďalšie dôvody pre hodnotenie „znenia *který* ako výrazu v kultúrnej slovenčine značne udomácneného", ktorý „treba hodnotiť ako kultúrny nadnárečový prvok". O hĺbke udomácnenia znenia *ktorý* v kultúrnom jazyku svedčí aj skutočnosť, že Bernolák do spisovného jazyka zaviedol znenie *který* (nie *ktorý*), pričom ho hodnotí ako domáce slovenské na rozdiel od českého *jenž*. (c. m., 240). K spomenutým doteraz publikovaným mojim argumentom o znení *který* pridávam, že toto nadnárečové znenie sa používalo i v písomnostiach zo stredného Slovenska so stredoslovenskými ohýbacími príponami (*kteruo, kterieho* ap.).[37] Bez znenia *který* nemožno vlastne ani vysvetliť dnešné slovenské nárečové znenia *kerí, xterí*. Pre vznik ich dnešnej podoby musíme predpokladať staršie znenie *který*. Teda znenie *který* nemusí byť vlastne ani bohemizmus, ale môže to byť staré slovenské znenie, z ktorého sa v časti slovenských nárečí vyvinula podoba *kerí* a inde zase znenie *xterí*. Preferovanie znenia *který* v písomnostiach zo 16.—18. stor., ktoré už v tom čase nebolo aktívnou súčasťou slovenskej nárečovej zásoby, mohla podporovať i spisovná čeština.

Prenikanie cudzích lexikálnych prvkov do istého jazyka je z dejín jazykov známy fakt. Tak ako nie je pre angličtinu nedôstojné priznať, že obohatila svoju slovnú zásobu kultúrnymi slovami z francúzštiny, tak ako nie je zahanbujúce pre ruštinu uznať význam staroslovienčiny a cirkevnej slovančiny pre rozvoj jej slovnej zásoby, takisto ani pre slovakistu nemalo by byť nevhodné poznanie, že pri utváraní slovenského kultúrneho jazyka v predspisovnom období a neskôr pri rozvoji spisovnej slovenčiny zohrala čeština istú závažnú úlohu a že isté lexikálne prvky českého pôvodu sa v istom období používali v slovenčine, najmä v písomných prejavoch obyčajne ako knižné prvky. Je však vulgarizáciou jazykovej skutočnosti, ak pokladáme za možné vysvetliť existenciu istých českých lexikálnych prvkov v kultúrnom jazyku slovenskej národnosti popri príslušných slovenských ekvivalentoch „len vtedy, ak češtinu a slovenčinu pokladáme za jeden jazyk,"[38] ako mi to pripisuje J. Doruľa.

---

[36] Znenie *který* bolo doložené v 1031 dokladoch, znenie *ktorý* v 4, *chtorý* v 172, *kery* v 12 dokladoch; to jest *který* predstavuje 84,5 %, *ktorý* 0,32 %, *chtorý* 14 %, *kery* 0,98 % vtedajších dokladov.

[37] Príklady uviedol aj J. Doruľa, c. m., Slavica Slovaca 3, 1968, 350.

[38] V tejto súvislosti J. Doruľa polemicky využíva, že hovorím (azda nie celkom presne) o „slovensko-českých synonymných výrazoch". Podobne však aj J. Doruľa (Slavica Slovaca 3, 1968, 342) nachodí doklady na „rovnoznačné výrazy ..., na dvojice slovensko-latinské (latinsko-slovenské) a slovensko-české (česko-slovenské)". Takéto

Nazdávam sa, že v súčasnosti bolo by užitočnejšie miesto polemík tohto druhu hľadať cesty k hlbšiemu poznávaniu a správnemu hodnoteniu slovenskej slovnej zásoby.

Pozn. red.: Uverejnením odpovede K. Habovštiakovej na článok J. Doruľu pokladáme takúto osobne zacielenú polemiku za skončenú.

Július Rybák

K SYSTÉMU UKAZOVACÍCH ZÁMEN V SLOVENČINE

0.1. Hlavnou významovou koordinátou, ktorá určuje podobu systému slovenských ukazovacích zámen,[1] je vzťah „bližší — vzdialenejší". Súhlasíme preto s formuláciou *Morfológie slovenského jazyka* (ďalej MSJ): „Ukazovacie zámená vydeľujú (odlišujú) osobu, predmet, vlastnosť, počet, okolnosť od podobných iných tak, že ju označujú ako podávateľovi b l i ž š i u (priestorovo, časovo) alebo v z d i a l e n e j š i u (podč. J. R.) než ostatné."[2]

0.2. Od MSJ sa ale zásadne líšime pri určení s p ô s o b u, akým sa významový vzťah „bližší — vzdialenejší" v tomto uzavretom podsystéme jednotiek jazyka realizuje, čiže pri určení miesta, ktoré zaujímajú jednotlivé prvky v tejto štruktúre. Predmetom tohto článku chce byť práve porovnanie oboch koncepcií a vyvodenie niektorých záverov, ktoré vyplývajú z nášho poňatia.

0.3. Základným faktom, z ktorého budeme pri rozbore vychádzať, je zistenie, že celá trieda skúmaných slov (okrem malých výnimiek, ktoré možno vysvetliť, porov. 2.3, 2.4) predstavuje paradigmu dvoch radov navzájom protikladných členov: zámeno + morféma *-to* ~ zámeno + ø[3] *(ten — tento, taký — takýto, toľký — toľkýto, toľko — toľkoto, tak — takto,*

široké poňatie synoným bolo v staršej jazykovede známe (porov. J. F i l i p e c, *Česká synonyma z hlediska stylistiky a lexikologie,* Praha 1961, 257, 259). Dnes sa však v súvislosti s rovnoznačnými výrazmi z dvoch jazykov hovorí o ekvivalentoch alebo synonymných ekvivalentoch. No aj ja som výslovne hovorila i o týchto prípadoch aj ako o „lexikálnych bohemizmoch" a ich „príslušných slovenských ekvivalentoch" (c. m., str. 246).

[1] Tento článok nadväzuje na naše predchádzajúce práce o ukazovacích zámenách: *Zámenné príslovky ta — tam, kam — kde,* SR 32, 1967, 32—37; *Zámená tu — tuto, tam — tamto,* SR 33, 1968, 42—47; *O spojeniach typu tuto Katra,* SR 32, 1968, 230—234; *Použitie gde, tam namiesto kuda, tuda,* Ruský jazyk 1968, 202—210.

[2] *MSJ,* Bratislava 1968, 256.

[3] Porov. citovaný článok *Zámená tu — tuto, tam — tamto,* 42.

tam — tamto, tade/tadiaľ — tadeto/tadiaľto, tu — tuto, odtiaľ — odtiaľto, potiaľ — potiaľto, preto — pre toto[4], *zato — za toto, nato — na toto.*

1.1. V MSJ sa medzi zámenami, ktoré „označujú osoby, predmety, vlastnosti, počet a okolnosti blízke" uvádzajú zámená s morfémou *-to* i bez nej, napr.: *ten, tento, taký, takýto, toľko, toľkoto, tu, tuto.* Vychádza sa pritom z presvedčenia, že na rozdiel od zámen *onen, onaký, onak, onehdy* ktoré „označujú vzdialenejšie veci, vlastnosti, okolnosti", pretože korešpondujú s obdobným zámenom 3. osoby *on-*, „zámená so spoluhláskovým elementom *t- (ten, tento, toľkýto, takýto)* označujú veci, vlastnosti, počet a okolnosti bližšie, lebo etymologicky súvisia s osobným zámenom 2. osoby *ty*, ktorá sa bezprostredne zúčastňuje na dialógu ako náprotivok podávateľa" (256). Zároveň sa ale ako označujúce osoby, predmety, vlastnosti, počet a okolnosti vzdialené miestne alebo časovo uvádzajú zámená *tamten, ten tam, tamto ten, henten.*

1.2. Táto koncepcia[5] dovoľuje postaviť niekoľko otázok, na ktoré nedáva uspokojivú, neprotirečivú odpoveď:

a) Ak je pravda, že vzťah „bližší — vzdialenejší" je signalizovaný zámenami so spoluhláskovým elementom *t-* a bez neho, na základe akej významovej črty je organizovaný protiklad zámen s morfémou *-to* a bez nej *(tento — ten)*?

b) Prečo slová *tu — tam*, ktoré obsahujú rovnaký spoluhláskový element *t-*, vyjadrujú v prvom prípade bližšie a v druhom vzdialenejšie miesto? (Nie náhodou sa slová *tam, tamto* pri výpočte ukazovacích zámen v uvedených definíciách v MSJ neuvádzajú, hoci pri rozbore významov jednotlivých zámen ich tu nájdeme.)

c) Prečo v opozícii *ta — sem* je význam „vzdialenejší" signalizovaný práve slovom s elementom *t-*? (Ani tieto slová sa v definíciách MSJ neuvádzajú, hoci pri rozbore áno.)

---

[4] Na základe príslušnosti k uvedenému systému by bolo možné uvažovať, či by sa spojenia *pre toto, za toto, na toto* nemali správnejšie písať spolu (*pretoto* ap.), Túto úvahu ale necháme stranou.

[5] Pritom treba priznať, že pri rozbore významov jednotlivých zámen, ktorý nasleduje po úvodnej kapitole, sa v MSJ spravidla správne poukazuje na to, že rozdiel medzi dvojicami typu *ten — tento* je práve vo vyjadrení vzťahu „vzdialenejší — bližší". Porovnajme formulácie: „Zámenom *ten* ukazujeme na pomenovanú (skôr alebo neskôr) vec (osobu, zviera, predmet), ktorá je pred nami." (257) — „Zámeno *tento* ukazuje priamo na blízky (bližší) predmet s pomocným určením (s prívlastkom, príslovkovým určením) i bez neho." (258) Alebo: zámená *tade/tadiaľ* „ukazujú na smer alebo na miesto, ktorým prechádza dej", oproti zámenám *tadeto/tadiaľto*, ktoré „ukazujú na blízke miesto, cez ktoré prechádza dej, a smer vôbec" (264). Chceme ale zdôrazniť, že práve úvodná kapitola mala dať obraz systému, lebo abecedné preberanie zámen, povedané slovami Dokulilovými, „zastiera jejich sémantické a funkční vztahy" (*Nad prvním svazkem vědeckého popisu současné spisovné slovenštiny*, SR 33, 1968, 154). Dokulil mal síce konkrétne na mysli kapitoly o spojkách a predložkách v MSJ, ale jeho konštatovanie sa plne vzťahuje i na kapitolu o ukazovacích zámenách.

d) Čím si vysvetliť nesúmernosť systému ukazovacích zámen, že niektoré z nich môžu podľa MSJ vyjadrovať oba póly vzťahu „bližší — vzdialenejší" (napr.: *ten tento ~ tamten, onen; taký, takýto ~ onaký; tak takto ~ onak),* a niektoré iba jeden („bližší"), napr.: *toľko, toľkoto ~ ø; odtiaľ, odtiaľto ~ ø; potiaľ, potiaľto ~ ø, toľký, toľkýto ~ ø* a pod.? (Porov. 2.5.)

e) Prečo zámená *ta, sem, dosiaľ, posiaľ* tvary s morfémou *-to* netvoria? *(*tato, *semto, *dosiaľto, *posiaľto)*?

2.1. Podľa nášho názoru je v systéme ukazovacích zámen vzťah „bližší — vzdialenejší" ako základná os tohto systému signalizovaný protikladnými dvojicami s morfémou *-to* („bližší") a bez nej („vzdialenejší"), na ktoré sa okrem výnimiek (porov. 2.2, 2.3, 2.4) rozpadá celý tento systém.[6] Osobitné miesto v tomto systéme zaujímajú zámená *tu, tam, tuto, tamto, ta, sem, dosiaľ, posiaľ.*

2.2. Zámená *tu — tam* signalizujú vzťah „bližší — vzdialenejší" vlastným vzájomným protikladom (teda nie tvarmi s morfémou *-to* a bez nej): *tu* = bližší, *tam* = vzdialenejší. Odvodené tvary s morfémou *-to (tuto, tamto)* potom nepatria do jedného radu s tvarmi *tento, toľkoto, takto, odtiaľto* a pod., čiže morfémy $-to_1$ (v tvaroch *tuto, tamto*) a $-to_2$ (v slovách typu *tento, toľkoto* a pod.) sú nie totožné, ale homonymné. Tým je v systéme umožnené, aby tvary *tuto, tamto* mohli fungovať v inej funkcii ako všetky ostatné zámená s morfémou *-to.* V slovenčine sa tieto tvary „špecializovali" ako príznakové členy privatívnych opozícií *tu — tuto, tam — tamto* na explicitné vyjadrenie gesta, ktorým sa poukazuje na bližšie/vzdialenejšie mesto alebo objekt.[7]

2.3. Druhou dvojicou zámen, ktoré význam „bližší" nevyjadrujú tvarmi s morfémou *-to,* sú zámená *ta, sem.* (Tvary **tato, *semto* slovenčina nepozná.) To je dané tým, že i v tejto opozícii (ako pri *tu — tam*) je vzťah „bližší — vzdialenejší" signalizovaný opozíciou samotných týchto zámen: *sem* = bližší, *ta* = vzdialenejší. Tým sme dospeli k jednoduchšiemu a bližšiemu k pravde vysvetleniu, prečo slovenčina nepozná tvary **tato, *semto,* ako sme hypoteticky predpokladali v článku *Zámená tu —*

---

[6] V protiklade k tomuto zisteniu stojí v literatúre rozšírený názor, že „príklonnou časticou (!)" *-to (tento, tuto, takto, takýto)* sa „význam ukazovacích zámen zosilňuje". (E. Pauliny — J. Ružička — J. Štolc, *Slovenská gramatika,* 3. vyd., Bratislava 1955, 197). Porovnaj i konštatovanie J. Mistríka, že „ukazovacie zámená *ten, ta, to, ti...* možno ešte ďalej zosilňovať pomocou častíc *-to, -že, tam-: tento, tenže, tamten...*" (*Praktická slovenská štylistika,* Bratislava 1961, 102). Na inom mieste Mistrík hovorí: „Príklonka *-to* podčiarkuje, zosilňuje, zdôrazňuje ukazovacie zámeno, ku ktorému sa pripája" (*K používaniu zámen tento, táto, toto,* Jazykové okienko, Slovenský jazyk a literatúra v škole 5, 1959, č. 10, 3.—4. str. obálky). J. Horecký morfému *-to* v slovách typu *tento* považuje za špeciálnu morfému, vyjadrujúcu „bližšie určenie" (*Morfematická štruktúra slovenčiny,* Bratislava, 1964, 40).

[7] Bližšie porov. citované naše práce *Zámená tu — tuto, tam — tamto* a *O spojeniach typu tuto Katra.*

tuto, tam — tamto (str. 47). Keďže tvary **tato, *semto* význam „bližší" už nemôžu vyjadrovať a význam explicitného vyjadrenia gesta je už „obsadený" slovami *tuto, tamto,* nemajú tieto tvary vlastne čo vyjadrovať, a jazyk ich preto ani netvorí.

2.4. Zámená *dosiaľ, posiaľ* netvoria tvary **dosiaľto, *posiaľto* preto, lebo vyjadrujú čas, nie miesto. (Len čo by sme pripustili pri týchto slovách i miestny význam, stane sa použitie tvarov **dosiaľto, *posiaľto* možným.) Význam času vylučuje kombináciu týchto zámen i s *-to*$_1$ (explicitne signalizujúcim gesto), ako sme uvádzali v článku *Zámená tu — tuto, tam — tamto* (46), i s morfémou *-to*$_2$ (signalizujúcou význam „bližší").

2.5. Celkove teda na vyjadrenie vzťahu „bližší — vzdialenejší" disponuje slovenčina týmto systémom ukazovacích zámen:

bližší	*tento*	*takýto*	*toľkýto*	*toľkoto*	*takto*	*tadeto tadiaľto*	*potiaľto*
vzdialenejší	*ten*	*taký*	*toľký*	*toľko*	*tak*	*tade tadiaľ*	*potiaľ*

bližší	*odtiaľto stadiaľto*	*pre toto*	*za toto*	*na toto*	*tu*	*sem*
vzdialenejší	*odtiaľ stadiaľ*	*preto*	*zato*	*nato*	*tam*	*ta*

Pre porovnanie uvedieme, ako vyzerá aspoň časť tohto systému podľa MSJ[8]:

bližší	*ten, tento, tento tu tu ten, tuto tento toť tento, tenhľa*	*taký takýto*	*toľko toľkoto*	*tu tuto*	**tak takto*	**toľký toľkýto*
vzdialenejší	*tamten, ten tam, tamto ten, henten, onen*	*oný onaký*	*ø*	**onam *tam*	*onak*	*ø*

3.1. Hoci východiskom práce bolo konštatovanie, že hlavnou významovou koordinátou, ktorá určuje podobu systému slovenských ukazovacích zámen, je vzťah „bližší — vzdialenejší", nepovažujeme bežnú formuláciu

[8] V MSJ sa tento systém, pravda, nepodáva takýmto schematickým spôsobom; abstrahovali sme ho z definícií úvodnej kapitoly, pričom chýbajúce členy (označené hviezdičkou) doplňujeme podľa analógie s ostatnými členmi.

tohto vzťahu, v zásade iste správnu, za dostačujúcu, aby vystihla fungovanie jednotlivých členov opozičných dvojíc typu *ten — tento*. Táto formulácia totiž okrem relatívnosti pojmov „bližší", „vzdialenejší" nevysvetľuje, prečo sú v niektorých prípadoch tieto dvojice navzájom zameniteľné, a v iných nie. Podrobný opis fungovania opozícií typu *ten — tento*, a teda opis systémovej platnosti členov týchto opozícií, bude vyžadovať ďalšie skúmanie materiálu, a najmä jeho experimentálne preverovanie — zostáva teda i po tejto našej práci otvoreným problémom.

3.2. Na základe predbežných pozorovaní možno predpokladať, že systémový významový vzťah bližší — vzdialenejší sa môže pri jednotlivých opozičných dvojiciach zámen prejavovať v rôznej miere, že môže byť samotným významom týchto zámen istým spôsobom modifikovaný. Najvýraznejšie sa, prirodzene, bude uplatňovať pri tých zámenách, ktorých význam je najbližšie k významu miesta *(tu — tam, sem — ta, odtiaľto, odtiaľ* ap.), pri iných bude jeho významová priezračnosť klesať, napr. pri vyjadrení miery *(toľkoto — toľko)*, spôsobu *(takto — tak)*, príčiny *(pre toto, preto)* ap. Predpokladáme ale, že všade pôjde o varianty základného systémového významového vzťahu „bližší — vzdialenejší".

Richard Schnek

SYNTAGMA A VETA PRI PRÍSUDKOVÝCH SLOVESÁCH

Diskusiu o viacnásobnom prísudku po dávnejšej Hrbáčkovej štúdii v Našej řeči[1] obnovil dvoma príspevkami v Slovenskej reči J. Mlacek[2] a jedným opäť J. Hrbáček.[3]

Pohľady, s ktorými pristupovali k otázke prísudkových slovies a rozpory, ktoré z toho vznikli, nasvedčujú, že túto diskusiu nemožno pokladať za uzavretú.

Treba hneď povedať, že moje pripomienky sa nebudú dotýkať iba uzáverov dvojice Hrbáček — Mlacek, ale celého doterajšieho stavu tejto témy v našej gramatickej praxi, ako aj viacerých jednotlivých prác dotýkajúcich sa priamo alebo okrajovo tejto otázky; aj keď sa niektoré z nich ostro

[1] J. Hrbáček, *K otázce několikanásobnosti přísudku,* Naše řeč 43, 1960, 4—18.
[2] J. Mlacek, *O viacnásobnosti prísudku a vetného základu,* SR 32, 1967, 74—78; tenže, *Poznámky o viacnásobnosti prísudku,* SR 34, 1969, 49—53.
[3] J. Hrbáček, *O několikanásobnosti přísudku.* SR 33, 1968, 108—111.

od seba odlišujú, jeden znak majú spoločný; viacnásobný prísudok a súvetie kladú vedľa seba, na stupne jednej hierarchie.

Treba priznať, že J. Hrbáček i J. Mlacek priniesli v spomínaných prácach viacero pozoruhodných a správnych postrehov, ale svoje poznatky často podopierali neúmerne zložitými úvahami, ktorými sa potom často odchyľovali od jadra spornej témy.

Svoje výhrady voči doterajším prácam o tejto otázke by som zhrnul do dvoch zásadných pripomienok:

1. Autori brali pri aplikácii viacnásobného vetného člena na prísudok len veľmi málo do úvahy jeden z podstatných znakov viacnásobného vetného člena, totiž významovú osobitnosť (rozličnosť) jeho častí.

2. Hlavný nedostatok však vidím v koncepcii prístupu k tejto otázke: dva pojmy rozličnej roviny — viacnásobný prísudok (syntagma!) a súvetie (tu ako vetotvorné akty!) — hodnotili vedľa seba, na jednej rovine, pričom ich zväčša stavali do alternatívy[4]: jedny prísudkové slovesá (všade máme na mysli prísudkové slovesá so spoločným nositeľom deja) hodnotili iba ako viacnásobný prísudok, druhé, tie ostatné, iba ako súvetie (J. Hrbáček, J. Ružička a i.), iní zasa isté prísudkové slovesá zhodnotili iba ako súvetie, pričom pojem viacnásobného prísudku vylúčili (J. Mlacek).

Vo svojom príspevku sa zameriam na dve spomenuté pripomienky, a najmä na podloženie svojho názoru v tejto otázke, že viacnásobný prísudok a súvetie sú hodnoty dvoch rozličných radov (rovín) a že teda napr. isté druhy prísudkových slovies alebo mien môžu predstavovať z jedného (syntagmatického) pohľadu viacnásobný prísudok a tie isté prísudkové slovesá alebo mená (v tom istom jazykovom prejave) predstavujú z iného (vetotvorného) pohľadu súvetie.

Vzhľadom na to, že v otázke prísudkových slovies oponujem istej koncepcii ako celku, mnohé poznámky k jednotlivým častiam niektorých príspevkov by boli z mojej strany, pochopiteľne, neúčelné. Zato však bude veľmi žiadúce ujasnenie obsahu základných sporných pojmov — viacnásobného prísudku a súvetia.

Pre vážne diferencie v názoroch na obsah a hranice viacnásobného prísudku pokladám za nevyhnutné pristúpiť aspoň k základnej rekapitulácii pojmu viacnásobného vetného člena, pretože táto téma nebola v celom rozsahu uspokojivo doriešená, a to najmä vecnovýznamová stránka jeho častí; k tomuto by som chcel uviesť niekoľko svojich poznámok.

Pri podrobnejšom skúmaní významovej stránky častí viacnásobného vetného člena možno zistiť, že v jednej skupine, v ktorej stoja slovné druhy vyjadrujúce substancie, vlastnosti a okolnosti, sa časti viacnásobného vetného člena celkom jednoznačne vyčleňujú na základe osobitnosti

[4] Porov. pozn. č. 2 a 3; J. Ružička, *Viacnásobný vetný člen*, JŠ I, 1956, 154 n.

lexikálneho významu, teda ešte v rovine jazykovej; druhú skupinu tu nevyhnutne utvára sloveso vo funkcii prísudku, z ktorého (alebo pod vplyvom ktorého) sa vyčleňujú časti viacnásobného vetného člena, teda prísudku, iným spôsobom; to nie sú len slovesá alebo mená s osobitným lexikálnym významom. Do vzťahu priraďovania vstupujú okrem prísudkových slovies alebo mien s rozličným lexikálnym významom aj slovesá alebo mená toho istého lexikálneho významu, ak sa ich deje (substancie alebo vlastnosti) nejakým spôsobom vyčleňujú ako osobitné (*Tu sme žili a tu aj budeme žiť; Teraz sme robili pre seba, ale inokedy sme robili aj pre vás* atď.; podrobnejšie ďalej v stati o viacnásobnom prísudku). Časti tohto faktu, pravda, s iným zámerom — s poukazom na osobitnosť aktualizácie — sa vhodne dotýka aj J. Mlacek.[5] Už aj z týchto príkladov vidieť, že pri prísudkovom slovese nestačí na vyčlenenie častí viacnásobného vetného člena rovina lexikálneho významu; tu treba prvky syntagmy vyčleniť na inom, širšom základe: „zostúpiť" od lexikálneho významu k pojmom a hovoriť o osobitných dejoch. Túto osobitnosť prísudkového slovesa treba mať na pamäti v otázke koordinácie a počítať s ňou pri formulácii základnej definície i pri jej aplikácii. Bez týchto poznatkov sa nezaobídeme, ak chceme priraďovanie dôsledne a správne aplikovať aj na prísudok.

J. Ružička vo svojej štúdii o viacnásobnom vetnom člene formuluje vecnovýznamovú stránku častí viacnásobného vetného člena ako „členy, ktoré označujú rozličné predstavy (pojmy)".[6] Na tomto mieste nemožno podrobne diskutovať ani o formulácii ani o jej aplikácii. Dve veci sa však žiada aspoň v krátkosti pripomenúť:

1. Je fakt, že formulácia obsahuje to, čo obsahovať má — bez ohľadu na to, na základe akých úvah k nej autor prišiel. Do výrazu „rozličná predstava (pojem)" možno totiž zahrnúť všetky javy priraďovania, teda aj tie, ktoré autor vo svojich príkladoch neuvádza (a na ktoré som vyššie čiastočne upozornil ja), pretože je to výraz širokého významového rozsahu; diskusia o formulácii tohto výrazu by bola preto malicherná. Že však do výrazu „rozličná predstava" spomenuté javy autor nezahŕňa, o tom svedčí to, že ich vo svojich príkladoch pri viacnásobnom prísudku neuvádza. 2. Časť definície viacnásobného vetného člena týkajúca sa vecnovýznamovej stránky jeho častí (o rozličnosti predstáv) sa pri aplikácii na viacnásobný prísudok neuplatňuje ani v rámci lexikálneho významu, ani sa táto odchýlka bližšie nezdôvodňuje.

[5] J. Mlacek, c. m., 50–51.
[6] J. Ružička, c. m., 153.

V tejto stati chceme hľadať na rozličných druhoch prísudkových slovies alebo mien so spoločným nositeľom deja ich syntagmatickú hodnotu: aké syntagmy v rámci prísudku tvoria alebo netvoria jednotlivé druhy prísudkových slovies alebo mien.

A. V súlade s existujúcimi poznatkami o viacnásobnom vetnom člene, ako aj s ich spresnením, ktoré sme vyššie uviedli, by mali tvoriť viacnásobný prísudok tie prísudkové slovesá (alebo slovesá s menami), ktoré sa vyčleňujú ako osobitné deje (substancie, vlastnosti) a medzi ktorými je vzťah priraďovania; sú to

1. a) prísudkové slovesá s rozličným lexikálnym významom: *Deti sa hrali a spievali;*

b) prísudkové neurčitky alebo mená s rozličným lexikálnym významom spojené jedným pomocným slovesom (vo forme tzv. zloženého prísudku a s elipsou určitého slovesného tvaru): *Deti sa chceli* (alebo *začali*) *hrať a spievať; Deti boli bystré a počúvne;*

2. a) tie isté prísudkové slovesá, ktorých deje sa nejakým spôsobom vyčleňujú ako osobitné; to sa môže stať napr. vtedy, keď

aa) deje sa uskutočňujú v rozličnom čase: *Tu sme žili a tu aj budeme žiť;*

bb) deje nasledujú po sebe, ale sa vyjadrujú tým istým gramatickým časom: *Teraz sme robili pre seba, ale inokedy sme robili aj pre vás.*

Vyčlenenie dejov do osobitnej predstavy kotví v tom, že jednotlivé deje sa vzťahujú na rozličné predstavy toho istého druhu, a explicitné vyjadrenie tohoto vyčlenenia zasa v dôraze na rozdielnosť týchto predstáv, ako aj v pregnantnosti takto motivovaného prejavu; tu nejde o alternatívu s možnou elipsou druhého prísudkového slovesa. Bez onej pregnantnosti a dôrazu na rozdielnosť by, pravda, elipsa druhého prísudkového slovesa bola možná, pretože sa formálne rovnako vyjadruje, ale ho musíme brať do úvahy (ako člen syntagmy), ako berieme do úvahy napr. nevyjadrený podmet alebo iný nevyjadrený vetný člen;

cc) deje, z ktorých niektoré sa vyjadria ako nereálne, a tým sa vyčlenia ako osobitné: *Žili sme tu doteraz a žili by sme aj naďalej...*

Spoločným znakom všetkých týchto (aj iných) druhov prísudkových slovies, totiž spoločným znakom osobitnosti ich dejov je evidencia ich následnosti: nasledujú (alebo by mali nasledovať) po sebe; v tom je základ a príčina ich vyčleniteľnosti a v jazykovom vyjadrení predpoklad pre utvorenie koordinačného radu (častí viacnásobného vetného člena). Z tohoto vidieť, že vyčlenenie častí viacnásobného prísudku sa nekončí ani v rozdielnosti lexikálneho významu ani v tých významových prvkoch, ktoré sa prejavujú rozdielom v gramatických kategóriách.

Bolo by možné uviesť aj ďalšie podobné prípady s kombináciou podmienok, pri ktorých sa deje tých istých slovies vyčleňujú ako osobitné, ale to by už presahovalo rámec našej úlohy.

b) Aj tu môžu figurovať formy zloženého prísudku vyznačené pod bodom 1 b: tie isté prísudkové neurčitky (alebo mená), ktorých deje (alebo substancie a vlastnosti) sa nejakým spôsobom vyčleňujú ako osobitné: *Deti vždy chceli (spievať) a budú chcieť spievať. Deti boli (nepočúvne) a budú nepočúvne. Boli sme a budeme pánmi svojho osudu ...*

B. Medzi prísudkovými slovesami tohoto druhu (ako napokon medzi všetkými plnovýznamovými slovami) môže byť aj vzťah závislosti: *Žijeme spokojne, lebo zarábame. Žijeme tu spokojne, hoci by sme radšej žili ...* Je jasné, že prvé prísudkové sloveso je nadradené druhému (je rozvíjané druhým) a že teda tieto slovesá tvoria určovací sklad. Bolo by len vecou konvencie, aby sme si navykli — uznajúc, pravda, uvedené hľadiská — aj na názov tohto prísudku.

C. Od slovies s rozličným významom spojených vzťahom priraďovania treba odlišovať mnohé, formálne podobné dvojice, ktoré — pravda, v jednoznačnom kontexte a za jednoznačnej situácie — vyjadrujú tú istú predstavu, čiže stotožňujú sa, a sú teda zjavným prejavom apozície: *Konečne sa rozhodol,* (= čiže) *vrátil sa.*

D. Opakované slovesá nespĺňajú podmienky vecnovýznamovej stránky častí viacnásobného vetného člena (ktorý by tu mohol prichádzať do úvahy). Viacnásobný vetný člen predstavuje vo svojich jednotlivých častiach osobitné (väčšinou aj rozličné), a teda viaceré predstavy. Opakovanie predstavuje viac pomenovacích aktov tej istej predstavy, ale nevyjadruje osobitné, a teda ani viaceré predstavy: *A dieťa len kričalo a kričalo; Išli, išli ...* (v rozprávkach); *Utekajte, utekajte ...! Nevládze, nevládze, ale nech sa potom nepúšťa do takej roboty* (v podráždenom reagovaní na predchádzajúci prejav) atď. Treba mať na pamäti, že syntagmatické vzťahy sa neopierajú o pomenovania, ale o ich slovné významy.

Nie je dostatočným riešením ani to, že sa opakovanie označí ako jav prehovorový.[7] Treba brať do úvahy, že jednotlivé druhy opakovania sa už stali systémovým javom, teda ich treba hodnotiť aj v tejto rovine (najmä pre prax). Ak ďalej rešpektujeme základné poznatky o vetnom člene a syntagme, potom by opakované vetné členy (opakované prísudkové slovesá) mali tvoriť na rovine syntagmy iba istý druh holého, formálne príznakového vetného člena (prísudku).

Sem treba zaradiť aj tie (skutočne) synonymné slovesá, v ktorých ide o predstavu jediného deja a ktoré podávateľ použije z podobných po-

[7] J. Bauer — M. Grepl, *Skladba spisovné češtiny*, Praha 1968, 95.

hnútok ako opakované slovesá: *A teraz vystrája, vyčiňa . . .; Dieťa len kričalo, revalo* (porov.: *Dieťa len kričalo a kričalo*); rozdiel tu býva často iba vo väčšej výrazovej pohotovosti podávateľa.

Pravda, mnohé slovesá označované ako synonymné sú v skutočnosti len významovo blízke, ich významy sa len čiastočne kryjú; tie treba zaradiť medzi slovesá s rozličným významom, napr.: . . . *ľudia . . . boli rozčúlení, rozľútostení, rozhnevaní a nastrašení* (Vaj.).[8]

Zásady, ktorými sme sa správali pri vytyčovaní viacnásobného prísudku, musia, prirodzene, platiť aj pre vetný základ. Konštrukcia viacnásobného vetného základu sa bude síce líšiť od konštrukcie viacnásobného prísudku neprítomnosťou spoločnej syntaktickej funkcie (tá však chýba aj pri inom útvare priraďovacej syntagmy), ale vecnovýznamová stránka častí viacnásobného vetného základu ostáva tá istá; navyše, pri slovesnom vetnom základe (s ohľadom na také isté členenie podľa osobitosti deja ako pri prísudku) sa jednotlivé typy viacnásobného vetného základu a viacnásobného prísudku budú kryť. Neslovesné viacnásobné vetné základy sa musia vyčleňovať tak, ako sa vyčleňujú ostatné viacnásobné vetné členy vyjadrované takým istým slovným druhom.

K rozličnému hodnoteniu viacnásobnosti vetných členov

1. J. Hrbáček i J. Mlacek sa zhodujú v tom, že otázka viacnásobnosti prísudku sa podstatne odlišuje od otázky viacnásobnosti iných vetných členov.[9] Rozdielnosť vidia, pochopiteľne, pod vplyvom spomínaného spájania dvoch rozličných hľadísk (syntagmatického a vetotvorného), aj keď s rozličným uzáverom.

Som, naopak, toho názoru, že ak sa na otázku viacnásobnosti pozeráme správne, z jednej, t. j. syntagmatickej roviny, tak sa viacnásobnosť prísudku nemôže, ba nesmie odlišovať od viacnásobnosti iných vetných členov. To, čo odlišuje viacnásobný prísudok od iných viacnásobných vetných členov, je už mimo tohto rámca, mimo rámca viacnásobnosti — na rovine aktualizácie, že totiž každé prísudkové sloveso ako časť viacnásobného prísudku predstavuje (z hľadiska vetotvorného) aj novú aktualizáciu, novú vetu (o tom podrobnejšie ďalej, v osobitnej časti), kým časti iných viacnásobných vetných členov túto funkciu nemajú.

2. K Mlackovej negácii viacnásobného prísudku a viacnásobného vetného základu: „Pretože každý prísudok i vetný základ je organizujúcim prvkom vety, nehovoríme o viacnásobnom prísudku a vetnom základe, ale vždy o súvetí."[10] Treba ľutovať, že J. Mlacek v rámci všetkých svojich

[8] J. Ružička, c. m., 155.
[9] J. Hrbáček, *K otázce několikanásobnosti přísudku*, 4.; J. Mlacek, *O viacnásobnosti prísudku a vetného základu*, 75.
[10] J. Mlacek, c. m., 78.

obšírnych a náročných argumentov sa vážnejšie nepozastavil nad takým odvážnym výsledkom svojich úvah, že zo systému jedného druhu syntagmy mu vypadajú niektoré vetné členy!

Aj k tomuto uzáveru mohol dôjsť len na základe vyčitovanej súčasnej koncepcie: kladenie pojmov rozličných rovín vedľa seba, do jednej roviny.

3. K vlastnému chápaniu prísudkových slovies. J. Mlacek v súvislosti s hodnotením prísudkových slovies uvádza, že sa prikláňam k Ružičkovmu chápaniu,[11] pričom cituje moju stať z *Učebnice slovenského jazyka II*, Bratislava 1962, 56. Na vysvetlenie musím uviesť, že svoju terajšiu koncepciu o prísudkových slovesách (pochopiteľne, v hlavných črtách) som v čase písania učebnice už mal, ale som nepokladal za správne vnášať do (tejto jedinej) učebnice koncepciu (navyše neuverejnenú a neobhájenú), ktorá by bola v takom ostrom rozpore so stavom v našej základnej príručke a vo všetkých ostatných učebniciach. Uvádzal som ju však už v prednáške na celoštátnom vedeckom seminári v rámci bývalých pedagogických inštitútov v Martine v júni 1961, ako aj v prednáške o medzivetných vzťahoch na schôdzke Združenia slovenských jazykovedcov v Bratislave vo februári 1967.

Veta v prísudkových slovesách a menách

Na druhy prísudkových slovies, ktoré sme preberali v predchádzajúcej časti, sa môžeme pozerať aj z hľadiska ich aktualizácie: môžeme zisťovať, akú majú vetnú platnosť.

Aktualizácia ako vetotvorný akt je pre nás pojem v zásade jasný; obmeny jednotlivých formulácií nie sú závažné. Potom by vlastne ani v jej aplikáciách na prísudkové slovesá so spoločným nositeľom deja nemali vznikať nejaké závažné rozdiely. Ak vychádzame napr. z dobre postavenej Ružičkovej definície, že „aktualizácia je spätie použitého pomenovania s komunikovaným obsahom vedomia",[12] a ak berieme do úvahy, že takéto spätie sa realizuje napr. v dvojčlennej vete na prísudkovom slovese alebo mene a že v každom novom prísudkovom slovese alebo mene sa realizuje nové spätie (nová aktualizácia), potom môžeme usudzovať, že každé nové prísudkové sloveso alebo meno má platnosť vety. V takomto zmysle hovorí o prísudkových slovesách aj J. Mlacek.[13]

Na rovine vety sa však v obsahovej stránke prísudkových slovies javí voči syntagmickému plánu istý rozdiel: kým každý nový člen priraďo-

[11] J. Mlacek, c. m., 75.
[12] J. Ružička, *Čo sa vyjadruje syntaktickými jednotkami?* Problémy marxistické jazykovědy, Praha, 1962, 212.
[13] J. Mlacek, c. m., 76.

cej alebo určovacej syntagmy predpokladal novú (osobitnú) predstavu apr. opakované členy netvorili priraďovací sklad), zatiaľ každá nová alšia) veta nevyžaduje nový (osobitný) obsah vedomia; spätosť pomevania s tým istým obsahom vedomia sa môže uskutočniť aj viackrát, ak povedané: tá istá mimojazyková skutočnosť môže byť obsahom viarých aktualizácií (viet), napr. pri emfatickom opakovaní: *Utekajte, utejte!* Tu došlo dvakrát ku „spätiu použitého pomenovania s komunikoným obsahom vedomia". (O tejto otázke by mohla vzniknúť neplodná skusia: či sú to d v e tie isté vety, alebo j e d n a veta opakovaná, vyvená dvakrát.) V súvise s konfrontovanými poznatkami by však počet et mal byť udávaný počtom uskutočnených vetotvorných aktov, teda ch aktov, v ktorých sa veta formálne (explicite) realizuje. Zdá sa, že žitá diskusia o aktualizačných kategóriách prísudkových slovies v dvoi Mlacek — Hrbáček (porov. cit. štúdie) skôr skomplikovala pohľad na vetnú platnosť prísudkových slovies. Nevedno, prečo napr. J. Mlacek ivia existenciu súvetia pri tých istých prísudkových slovesách (J. Hrček len pri nesynonymných) na r o z d i e l o c h v aktualizačných kagóriách týchto slovies *(Plakal a plače doposiaľ; Pomáhal si a pomôž aj raz)*[14], keď na inom mieste a v súlade s inými existujúcimi poznatkami m vyslovuje dobrú formuláciu vetotvorného aktu.[15] Áno, v dvoch citoných dvojiciach prísudkových slovies *(plakal a plače . . .; pomáhal si pomôž . . .)* sú „samostatné predikácie, a teda aj osobitné vety priraďocieho súvetia"[16]; sú to však súvetia preto, že sa v každej dvojici realizu- dve aktualizácie s osobitnými dejmi, teda dve vety späté istým výamovo-syntaktickým vzťahom, a nie preto, že sa v prísudkových vesách prejavujú rozdiely v kategórii času alebo spôsobu. Netreba siať po formách vetotvorného prejavu, keď môžeme poukázať na vlastné ktory vety. Musí nám byť predsa jasné, že samotné aktualizačné katerie, a teda ani rozdiely medzi nimi, nie sú vetotvornými faktormi, etože sú to len gramatické prostriedky; závažnejšia vec je však v tom, ani tieto prostriedky — rozdiely v aktualizačných kategóriách — nie sú ejavmi všetkých súvetných faktorov. Tie isté prísudkové slovesá môžu voriť vety v rámci súvetia aj bez rozdielov v aktualizačných kategóriách; ôžeme rovno parafrázovať Mlackove príklady: *Pomáhame sebe, ale často edsa pomáhame aj vám; Najprv pomôžeme sebe a potom zasa pomôžee tým druhým* ap. Veď existencia viet spätých do súvetia sa zakladá na ých, známych faktoroch (podľa našej súvetnej klasifikácie: 1. existencia och alebo viacerých viet, 2. ich spätosť vzťahom priraďovania alebo čovania), ktoré sa musia uplatniť aj pri tých istých prísudkových slo-

[14] J. M l a c e k, *Poznámky o viacnásobnosti prísudku*, 50 n.
[15] Porov. pozn. č. 13.
[16] J. M l a c e k, c. m., 51.

vesách. Ak týmto základným predpokladom vyhovuje aj jazykový prejav s tými istými prísudkovými slovesami, tak ho treba hodnotiť ako súvetie, a to bez ohľadu na to, či sa na prísudkových slovesách prejavujú rozdiely v aktualizačných kategóriách, alebo nie.

Ak máme teda zisťovať vetnú hodnotu prísudkových slovies alebo mien so spoločným nositeľom deja a ich súvetnú platnosť, tak musíme vychádzať z uznávaných poznatkov, ako sme ich vyššie naznačili.

Podľa toho by v rade týchto prísudkových slovies alebo mien mali mať vetnú platnosť a pritom tvoriť súvetie slovesá (alebo mená), ktorých deje (alebo substancie a vlastnosti) sa vyčleňujú ako osobitné.

Ako na syntagmatickom pláne, tak aj tu ich možno rozdeliť podľa vzájomného pomeru (vzťahu) do viacerých základných skupín.

A. Tie prísudkové slovesá alebo mená, medzi ktorými je vzťah priraďovania (a ktoré nám na syntagmatickom pláne tvorili viacnásobný prísudok), budú tvoriť aj súvetie so vzťahom priraďovania (podľa významovej stránky a slovnodruhového vyjadrenia by sme ich mohli členiť a opisovať podrobnejšie, ale vzhľadom na paralelu so syntagmatickou rovinou to nebude potrebné; budeme preto uvádzať len príklady na základné javy): *Deti sa hrali a spievali; Deti boli bystré a počúvne; Tu sme žili a tu aj budeme žiť; Teraz sme robili pre seba, ale inokedy sme robili aj pre vás; Deti boli (nepočúvne) a budú nepočúvne.*

B. Tie prísudkové slovesá alebo mená, medzi ktorými je vzťah závislosti, budú tvoriť súvetie so vzťahom určovania: *Žijeme dobre, lebo pracujeme; Žili sme tu dobre, hoci najradšej by sme boli žili vo svojej rodnej zemi* atď.

C. Dvojice prísudkových slovies alebo mien, medzi významami ktorých možno zistiť aktuálne stotožnenie (apozíciu): *Konečne sa rozhodol,* (= čiže) *vrátil sa* — tvoria, pochopiteľne tiež dve vety, ale (v súlade s našou súvetnou klasifikáciou) nie súvetie, pretože súvetie so vzťahom apozície neregistrujeme. Dvojice prísudkov tohoto druhu môžeme preto označiť len ako istý druh samostatných viet.

D. Aj jednotlivé prísudky iných radov prísudkových slovies tvoria síce na tomto pláne vety, ale — zasa v súlade s naším chápaním súvetia — nie súvetie, pretože nie je medzi nimi ani priraďovací ani určovací vzťah; sú to jednak 1. opakované prísudkové slovesá: *Utekajte, utekajte!; Išli, išli* ... ap. a jednak 2. synonymné prísudkové slovesá: *A teraz vyčíňa, vystrája.* ap.; v tom sa zhodujeme s J. Mlackom.[17]

Aj tu možno poukázať na obdobu so syntagmatickým pohľadom: druhy prísudkových slovies alebo mien, ktoré z vecnovýznamovej stránky ne-

[17] J. Mlacek, *O viacnásobnosti prísudku a vetného základu,* 76—77.
[18] R. Mrázek, *Predikace, predikát, přísudek,* JŠ IV, 1959, 81; J. Ružička, *Veta a sloveso,* Otázky slovanské syntaxe, Praha 1962, 141—153.

majú predpoklad tvoriť priraďovací alebo určovací sklad, ani na vetnej rovine (teda ako vety) z tých istých dôvodov netvoria súvetie. Vety súvetia ako členy súvetnej syntagmy by totiž mali predstavovať rozličné, osobitné obsahy vedomia, aby vôbec mohol byť medzi nimi nejaký vzťah; pri opakovaných alebo synonymných slovesách tento predpoklad (pravda, z rozdielnych príčin) nie je. Podľa toho aj tento druh prísudkových slovies predstavuje na rovine vety isté druhy samostatných viet. (Vzájomný pomer tohto druhu, ako aj iných druhov samostatných viet bude treba podrobnejšie preskúmať a klasifikovať.) Ako sme na vetnom pláne klasifikovali prísudkové slovesá a mená, tak budeme klasifikovať aj slovesá a iné slová vetného základu. Ak platí, že jednotlivé prísudkové slovesá a mená, ako sme ich vyššie vyznačili, predstavujú osobitné aktualizácie (majú platnosť osobitnej vety) a že vetotvornosť dvojčlennej a jednočlennej vety je rovnaká,[18] tak musí platiť, že aj jednotlivé vetnozákladové slovesá alebo iné slová (teda jednotlivé vetné základy) budú predstavovať osobitné aktualizácie.

Ako vidno z úvah i praktických aplikácií, staviam svoju koncepciu o prísudkových slovesách a menách so spoločným nositeľom deja na poznatku, že viacnásobný (rozvitý) vetný člen a súvetie sú javy dvoch rozličných pojmových radov. Ak teda tvrdíme, že napr. dve prísudkové slovesá predstavujú (z jedného hľadiska) viacnásobný prísudok a tie isté dve prísudkové slovesá v tom istom jazykovom prejave (pozerajúc zasa z druhého hľadiska) predstavujú súvetie, to neznamená, že tieto dva fakty (tieto dve zistenia) si protirečia. V obidvoch hľadiskách dodržiavajú naše riešenia základné a platné poznatky o obidvoch diskutovaných pojmoch — viacnásobnom prísudku a súvetí. Ani napr. v tom nie je rozpor — aby sme predišli možnú námietku — že časti viacnásobného prísudku sa takto „ocitnú" vo viacerých vetách (keď sa už musíme, ako to napr. v školskej praxi býva, pozerať na jazykový prejav tradične naraz z obidvoch hľadísk). To je predsa jasné: je to tak preto, že každé prísudkové sloveso (z hľadiska syntagmatického časť viacnásobného prísudku) je súčasne — majúc teraz na zreteli hľadisko vetotvorné — reprezentantom jednej, osobitnej aktualizácie, teda vety. Bolo by zaujímavé vedieť, či autori štúdií týkajúcich sa problematiky prísudkových slovies si tieto súvislosti, na ktoré upozorňujeme, nevšímali, alebo ich vedome a apriorne odmietali; zjavné je tu len to, že sa o toto riešenie nepokúšali, hoci prvky tejto koncepcie nie sú v našej odbornej literatúre neznáme. J. Ružička tento fakt vyjadruje veľmi jasne, priam eklatantne: „Veta a syntagma sú dve veci rozličného radu."[19]

---

[19] J. Ružička, *Základné sporné otázky slovenskej skladby*, JŠ IV, 1959, 15.

Bolo by potom veľmi užitočné, aby sme sa v hodnotení prísudkových slovies — čo je otázka vôbec nie periférna — pozerali na viacnásobný prísudok a súvetie skutočne ako na „dve veci rozličného radu".

František Kočiš

O HIERARCHIZÁCII ZÁKLADNÝCH SYNTAKTICKÝCH VZŤAHOV

V diskusii o zloženom súvetí sa niekoľkí autori priamo alebo nepriamo dotkli otázky vzájomného pomeru základných syntaktických vzťahov vo vete vôbec.[1] V istom zmysle otázku vzájomného pomeru základných syntaktických vzťahov možno chápať ako otázku ich hierarchizácie. Keďže hierarchizácia priraďovacieho a podraďovacieho vzťahu je dôležitá pre syntax vôbec,[2] pokladáme za dôležité vrátiť sa k problému ešte raz a premietnuť ho v celej syntaktickej rovine. Vzájomný pomer oboch syntaktických vzťahov sa najplastickejšie prejavuje v zloženom súvetí, lebo ho najčastejšie konštituujú obidva vzťahy: priraďovací i podraďovací. Vyjdeme preto zo systému zloženého súvetia.

Vo všetkých doteraz publikovaných návrhoch na klasifikáciu a zatriedenie zložených súvetí sa celkom zreteľne ustálili tri základné štruktúry zložených súvetí:[3]

I.	II.	III.
H_n	$H \rightarrow V_n$	$H_n \rightarrow V_n$

V prvej štruktúre H_n je realizovaný iba jeden syntaktický vzťah — priraďovací, preto sa všeobecne hovorí, že je to priraďovacie zložené súvetie. Základným variantom je tu zložené súvetie utvorené z troch hlavných (samostatných) viet: $H_1 - H_2 - H_3$. Tu v podstate niet klasifikačných problémov. Je to jediný typ a zároveň štruktúra zloženého súvetia.

[1] J. Hrbáček, *O pojetí a klasifikaci tzv. složitého souvětí; typy souvětných konstrukcí*, SaS 26, 1965, 27 n; K. Svoboda, *K třídění složených souvětí*, SaS 26, 1965, 35 n; F. Miko, *K diskusii o zloženom súvetí*, JČ 17, 1966, 64 n; J. Bauer, *Složité souvětí a jeho klasifikace*, SaS 27, 1966, 295 n; K. Svoboda, *Ještě k problematice souřadného a podřadného souvětí*, SaS 28, 1967, 132 n.

[2] Pozri F. Miko, c. m., 68, 69.

[3] Schémy jednotlivých štruktúr uvádzame podľa F. Miku s istým zjednodušením označenia prvej štruktúry.

druhej základnej štruktúre $H \rightarrow V_n$ sa už pomer syntaktických vzťa-
trochu komplikuje. Druhá základná štruktúra obsahuje jednu hlavnú
ı a najmenej dve vedľajšie vety. O tejto štruktúre sa všeobecne hovo-
e je to podraďovacie zložené súvetie a že sa v nej realizuje jeden syn-
ický vzťah, a to podraďovací. Táto štruktúra sa rozčleňuje na typy
ľa vzájomného pomeru vedľajších viet. Vydeľujú sa tu zvyčajne tri
y: $H \rightarrow V_1 \rightarrow V_2$; $H \rightarrow (V_1 \text{ ø } V_2)$ alebo $V_1 \leftarrow H \rightarrow V_2$; $H \rightarrow (V_1 - V_2)$. Vzá-
ný pomer vedľajších viet je taký, že druhá vedľajšia veta alebo pre-
ıje podraďovací vzťah podradením prvej vedľajšej vete, alebo nevstu-
ɜ do nijakého vzťahu s prvou vedľajšou vetou, alebo je s prvou ved-
ou vetou vo vzájomnom priraďovacom vzťahu.
.k sa všeobecne tvrdí, že druhá základná štruktúra je podraďovacím
eným súvetím, v ktorom sa realizuje iba jeden podraďovací vzťah, typ
$(V_1 - V_2)$ sa spod tejto charakteristiky trochu vymyká, pretože medzi
ľajšími vetami je priraďovací vzťah, čiže v tomto type zloženého sú-
a je prítomný, je realizovaný priraďovací vzťah.
)staňme zatiaľ pri tomto konštatovaní a všimnime si bližšie tretiu zá-
ınú štruktúru $H_n \rightarrow V_n$. Indexy n ukazujú, že v tejto štruktúre sa rea-
jú obidva syntaktické vzťahy najmenej jeden raz. Najčastejším typom
:jto štruktúre je typ $H_1 - H_2 \rightarrow V_1$, ktorý má ešte dva varianty vyčlene-
na základe odlišných významových vzťahov medzi týmito vetami:
$- H_2) \rightarrow V_1$ a $(H_1 \rightarrow V_1) - H_2$. Ďalšie typy v tejto štruktúre sú tieto (pri
)ektovaní minimálneho počtu hlavných a vedľajších viet v kombiná-
: $H_1 - H_2 \rightarrow V_1 \rightarrow V_2$, $H_1 - H_2 \rightarrow (V_1 \text{ ø } V_2)$, $H_1 - H_2 \rightarrow (V_1 - V_2)$, $H_1 \rightarrow$
$- H_2 \rightarrow V_2$. Typové rozčlenenie tretej štruktúry uvádzame viac na
tráciu, aby bolo jasné, že vo všetkých typoch sa vždy realizuje aj pri-
ovací aj podraďovací vzťah. Priraďovací vzťah sa zvyčajne realizuje
dzi hlavnými vetami a podraďovací medzi hlavnou vetou a vedľajšími
ami, s výnimkou komponentu $\rightarrow (V_1 - V_2)$, v ktorom sa medzi vedľaj-
i vetami realizuje aj priraďovací vzťah.
)tázka je, aký je vzájomný pomer oboch syntaktických vzťahov, ak sa
hádzajú v jednej vete alebo v jednom súvetí, aká je medzi nimi hierar-
a. Treba vari ešte poznamenať, že táto otázka sa do diskusie o zlože-
n súvetí dostala z dvoch príčin. Ešte hneď na začiatku diskusie o zlo-
.om súvetí sme vyslovili viac-menej okrajovo názor, že v zloženom
etí sú obidva vzťahy rovnocenné a že túto rovnocennosť vzťahov treba
pektovať aj pri vydeľovaní jednotlivých typov.[4] Druhou, vážnejšou
činou vzniku otázky o hierarchizácii oboch syntaktických vzťahov bola
e tzv. širšia klasifikácia zloženého súvetia na priraďovacie a podraďo-
ie zložené súvetie (niekedy sa tu používa aj termín rovnorodé a rôzno-

F. Kočiš, *Ku klasifikácii zloženého súvetia*, SR 28, 1963, 158.

rodé zložené súvetie). Viacerí syntaktici totiž zložené súvetia rozčleňujú na priraďovacie a podraďovacie. Niet však medzi nimi zhody v tom, ktoré zložené súvetia treba pokladať za priraďovacie a ktoré za podraďovacie. Priraďovacie sú nesporne tie, ktorých základom je iba priraďovací vzťah — je to naša prvá štruktúra H_n. Podraďovacie sú tie, v ktorých sa realizuje podraďovací vzťah: $H \rightarrow V_1 \rightarrow V_2$, $V_1 \leftarrow H \rightarrow V_2$. Z hľadiska binárneho rozčlenenia zložených súvetí na priraďovacie a podraďovacie ako problematický sa ukazuje typ $H \rightarrow (V_1 - V_2)$ a všetky typy z tretej štruktúry, v ktorých sa realizujú obidva vzťahy.

Prvým autorom, ktorý sa pokúsil vysvetliť a zdôvodniť rozčlenenie zložených súvetí na priraďovacie a podraďovacie, bol J. Mistrík,[5] ktorý v zložených súvetiach rozoznáva hlavný, dominantný a vedľajší vzťah. Podľa toho za priraďovacie zložené súvetie pokladá súvetie zložené z hlavných viet a ďalej súvetie, v ktorom sú aspoň dve hlavné vety.[6] Vzájomnému pomeru priraďovacieho a podraďovacieho vzťahu nevenuje však hlbšiu pozornosť. Vôbec sa nedotýka pomeru týchto vzťahov v type $H \rightarrow (V_1 - V_2)$ a nekvalifikuje ani priraďovací vzťah medzi vedľajšími vetami.

Širšou klasifikáciou zloženého súvetia na priraďovacie a podraďovacie sa podrobne zaoberali J. Hrbáček,[7] J. Bauer,[8] F. Miko.[9] Z nich prvý, J. Hrbáček, vychádza z toho istého predpokladu ako J. Mistrík, že v každom zloženom súvetí je jeden zo vzťahov dominantný; to že je základný predpoklad rozčlenenia zložených súvetí na priraďovacie a podraďovacie. J. Hrbáček hovorí, že v zloženom súvetí je dominantným buď priraďovací vzťah (podraďovací vzťah je iba komplementárny) — potom je zložené súvetie priraďovacie; buď je dominantným podraďovací vzťah (priraďovací vzťah je komplementárny) — celé súvetie je potom podraďovacie.[10] Takéto rozčlenenie zložených súvetí predpokladá teda istú hierarchiu oboch základných syntaktických vzťahov, a to dokonca recipročnú: raz je nadradený (dominantný) priraďovací vzťah, raz zas podraďovací vzťah.

Všimnime si bližšie najprv tie typy zloženého súvetia, v ktorých prichádza do úvahy nadradenosť podraďovacieho vzťahu, čiže zložené súvetie podraďovacie. V tých typoch, v ktorých je realizovaný iba podraďovací vzťah, tento problém odpadá. Sporný je typ $H \rightarrow (V_1 - V_2)$. Tu treba vysvetliť dominantnosť podraďovacieho vzťahu a komplementárnosť priraďovacieho vzťahu medzi vedľajšími vetami. Hrbáčkovo vysvetlenie vychádza z analógie pomeru oboch vzťahov v jednoduchej vete. Spolu

[5] J. Mistrík, *Príspevok ku klasifikácii súvetí*, Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, Philologica 11—12, Bratislava 1959—1960, 43.
[6] J. Mistrík, c. m., 43.
[7] J. Hrbáček, c. m., 31 n.
[8] J. Bauer, c. m., 292 n.
[9] F. Miko, c. m., 65 n.
[10] J. Hrbáček, c. m., 29.

s Peškovským, na ktorého sa odvoláva J. Hrbáček tvrdí, že priraďovací vzťah je v jednoduchej vete epizodický, pretože štruktúra jednoduchej vety je založená na determinácii čiže na podraďovacom vzťahu.[11] Priraďovací vzťah podľa Hrbáčka iba lineárne rozmnožuje vetné členy, robí ich viacnásobnými. Viacnásobný člen iba ako celok vstupuje do determitívneho vzťahu s inými vetnými členmi, a tak priraďovací vzťah medzi časťami viacnásobného vetného člena nijako nezasahuje do štruktúry vety. S týmto konštatovaním možno súhlasiť, ale iba s istou výhradou. „Epizodickosť" neplatí totiž vždy ani v jednoduchej vete. Napr. viacnásobný podmet v istej pozícii vo vete spôsobuje isté modifikácie v kongruencii s prísudkom.[12] Dôležitejšie je však to, že priraďovací vzťah môže byť konštitutívny a nezávislý od prítomnosti podraďovacieho vzťahu v nominálnych vetách typu *Mesto a dedina, Otec, matka a ja.* Priraďovací vzťah tu spája substantíva, ktoré majú funkciu jednoduchej vety. Aj v jednoduchom priraďovacom súvetí je priraďovací vzťah konštitutívny, lebo spája dve sémanticky i gramaticky samostatné vety. Ukazuje sa, že konštitutívnosť alebo nekonštitutívnosť priraďovacieho vzťahu nezávisí vždy od prítomnosti podraďovacieho vzťahu, ale od toho, aké prvky spája. Aj A. M. Peškovskij epizodický charakter priraďovacieho vzťahu vidí iba vnútri jednoduchej vety. O pomere oboch vzťahov v jednoduchom a zloženom súvetí už hovorí toto: „Pri spájaní jednotlivých viet do zložitých celkov priraďovací vzťah sa stáva rovnocenným s podraďovacím vzťahom."[13]

Odlišnú povahu prvkov vstupujúcich do priraďovacieho vzťahu v jednoduchej vete a v súvetí si do istej miery, ale nie dôsledne, uvedomuje aj J. Hrbáček. V type $H \rightarrow (V_1 - V_2)$ pokladá priraďovací vzťah za komplementárny, no na základe priraďovacieho vzťahu medzi V_1 a V_2 vydeľuje toto zložené súvetie ako typ. Doslova hovorí takto: „Za samostatný typ považujeme souvětí s několikanásobnou vedlejší větou zejména proto, že jeho závislá složka, několikanásobná věta, má stejnou strukturu jako souřadné souvětí. Je tedy typem, kde do struktury podřadného souvětí vstupuje souvětí souřadné jako jeho složka." V tomto konštatovaní je zreteľné protirečenie. Na jednej strane sa priraďovací vzťah hodnotí ako nekonštitutívny, komplementárny, nerovnocenný s podraďovacím vzťahom, hovorí sa o viacnásobnej vedľajšej vete ako o viacnásobnom vetnom člene, no na druhej strane sa hovorí, že viacnásobná vedľajšia veta má rovnakú štruktúru ako priraďovacie súvetie.

---

[11] J. Hrbáček, c. m., 28.
[12] E. Pauliny – J. Ružička – J. Štolc, *Slovenská gramatika*, 5. vyd., Bratislava 1968, 369 n.
[13] A. M. Peškovskij, *Russkij sintaksis v naučnom osveščenii*, 7. vyd., Moskva 1956, 60 a 462.

S názorom a s argumentáciou J. Hrbáčka sa v podstate zhodujú aj F. Miko a J. Bauer. F. Miko hovorí, že priraďovací vzťah nie je taký vzťah, ktorý by bol funkčne rovnoprávny s podraďovacím vzťahom, a treba ho vykladať dvojako: v prípade nezávislých viet je konštitutívnym vzťahom priraďovacieho súvetia, pri závislých vetách je to v podstate opakovanie, násobenie závislosti. Priraďovanie — hovorí F. Miko — je tu logicky podrobené vzťahu závislosti.[14] Priraďovací vzťah medzi $H_1 - H_2$ je teda iný ako priraďovací vzťah medzi $V_1 - V_2$. Podobne argumentuje aj J. Bauer. Nehovorí však o logickej podradenosti, ale o spoločnom sémantickom podradení vedľajších viet spojených priraďovacím vzťahom. Viac priradených vedľajších viet pokladá za ekvivalent viacnásobného vetného člena.

V postupe všetkých troch autorov sa zreteľne ukazuje, že dávajú do priameho vzťahu viacnásobný vetný člen a komponent → ($V_1 - V_2 - \ldots V_n$). Tento komponent označujú autori aj ako viacnásobnú vedľajšiu vetu. V korešpondencii viacnásobného vetného člena a viacnásobnej vedľajšej vety vidia prejav izomorfizmu vzťahov v jednoduchej vete a zloženom súvetí. S tým možno súhlasiť iba čiastočne. Treba nevyhnutne vziať do úvahy aj to, aké prvky spája priraďovací vzťah v jednoduchej vete a v zloženom súvetí. A ďalej je tu ešte otázka viacnásobnosti vetných členov vôbec. Ak hovoríme, že viacnásobný vetný člen predstavuje jednu syntagmu, ktorá ako celok vstupuje do determinatívneho vzťahu s iným vetným členom, platí to o viacnásobnom podmete, viacnásobnom predmete, prívlastku, doplnku a príslovkovom určení. Viacnásobnosť sa nevzťahuje na jeden jediný vetný člen — na prísudok. Viacnásobný prísudok v pravom zmysle slova v skladbe nejestvuje. Prípady *spieval a spieval, hral a hral, zmráka sa, stmieva sa* atď. treba podľa nášho názoru hodnotiť i pomenovať ináč.[15] V súvetí *Roľníci na jar sejú a sadia* prísudky *sejú* a *sadia* nemožno pokladať za viacnásobný prísudok, lebo ide o dve rozličné predikácie. Rovnako nemožno hovoriť o viacnásobnej vedľajšej vete, pretože každá vedľajšia veta je samostatnou predikáciou, je vetou. Priraďovací vzťah medzi vedľajšími vetami nemožno kvalifikovať ako vzťah medzi komponentmi viacnásobného vetného člena, ale ako vzťah medzi hlavnými vetami. Vieme, že tento priraďovací vzťah je rovnako konštitutívny ako podraďovací vzťah v jednoduchom podraďovacom súvetí. Fakt, že zložené súvetia sa geneticky odvodzujú od jednoduchých súvetí, v ktorých sú obidva vzťahy konštitutívne, náš názor veľmi dobre potvrdzuje. A tak funkčnú nerovnoprávnosť priraďovacieho vzťahu medzi

[14] F. Miko, c. m., 69.
[15] Porov. i J. Mlacek, *O viacnásobnosti prísudku a vetného základu*, SR 32, 1967, 77 n.

vedľajšími vetami v type H → (V_1 — V_2) oproti podraďovaciemu vzťahu nemožno derivovať z postavenia viacnásobného vetného člena v jednoduchej vete.

Tvrdenie F. Miku, že priraďovací vzťah medzi vedľajšími vetami je logicky podrobený vzťahu závislosti, nie je syntakticky preukazné, syntakticky sa to v dôsledkoch nijako zvlášť neprejavuje. Tu v skutočnosti nejde o podrobenosť jedného vzťahu druhému, ale o významovú determináciu, o spoločné sémantické podradenie vedľajších viet, ako hovorí J. Bauer. Významová určenosť vedľajších viet však ešte nič nehovorí o funkčnej podrobenosti priraďovacieho vzťahu medzi vedľajšími vetami.

Toľko sme pokladali za potrebné uviesť k pomeru alebo hierarchii priraďovacieho a podraďovacieho vzťahu v štruktúre H → V_n, a to v jednom jej type H → (V_1 — V_2).

V tretej štruktúre zloženého súvetia sú realizované obidva základné syntaktické vzťahy. Priraďovací vzťah spája predovšetkým hlavné vety. Typy tejto štruktúry viacerí autori v tzv. širšej klasifikácii zaraďujú medzi priraďovacie súvetia. To značí, že dominantným syntaktickým vzťahom v týchto súvetiach je priraďovací vzťah, komplementárnym je tu podraďovací vzťah. V porovnaní s typom H → (V_1 — V_2) je v tretej štruktúre opačná hierarchia. Priraďovací vzťah medzi hlavnými vetami zaiste netreba nejako osobitne vysvetľovať. Treba sa však podrobnejšie zaoberať komplementárnosťou podraďovacieho vzťahu, tak ako ju vysvetľujú a dokazujú príslušní autori.

J. Hrbáček pri dokazovaní komplementárnosti podraďovacieho vzťahu vychádza z domácej syntaktickej teórie o priraďovacom súvetí vôbec. Odvoláva sa na Gebauera a Ertla, ktorí priraďovacie súvetie definovali ako súvetie obsahujúce aspoň dve hlavné vety (na prípadnej prítomnosti vedľajších viet nezáleží, pretože sa primknú k svojim príslušným hlavným vetám ako ich skladobné vetné členy).[16] Treba hneď povedať, že toto chápanie priraďovacieho súvetia sa neprijíma všeobecne ani v českej syntaktickej literatúre. K. Svoboda proti J. Hrbáčkovi argumentuje — a podľa nás správne —, že štruktúru nemožno charakterizovať iba podľa jednej jej časti,[17] že „zásadu skúmať štruktúru súvetia ako celku možno realizovať tak, že sa skúmajú tie štruktúrne rysy, v ktorých sa prejavuje celková stavba súvetia".[18]

V tretej štruktúre H_n → V_n, ktorá je čo do realizácie základných syntaktických vzťahov komplexná, je najviac typov zloženého súvetia a aj

---

[16] J. Hrbáček, c. m., 28; Gebauerov a Ertlov názor cituje z Kopečného knihy *Základy české skladby*, Praha 1958, 282.

[17] K. Svoboda, *K třídění složených souvětí*, SaS 26, 1965, 37.

[18] K. Svoboda, *Ještě k problematice souřadného a podřadného souvětí*, SaS 28, 1967, 133.

najviac ich variantov. Pre sledovanie našej otázky — pomer oboch syntaktických vzťahov — je dôležitý typ $H_1 - H_2 \rightarrow V$ a jeho varianty $(H_1 - H_2) \rightarrow V$, $(H_1 \rightarrow V) - H_2$. Ako sa tu oba základné syntaktické vzťahy realizujú? Pri type $H_1 - H_2 \rightarrow V$ ide o plynulý prechod obsahov jednotlivých viet s touto vzájomnou väzbou:

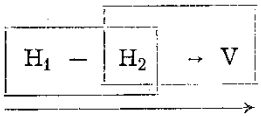

Významové spätie jednotlivých viet nemožno rozdeliť na dve časti: H_1 a $H_2 \rightarrow V$, tobôž už nie na $H_1 - H_2$ a V. H_2 má významovú väzbu na obe strany. Môžeme tu hovoriť, že priraďovanie je dominantné a podraďovanie komplementárne? Nazdávame sa, že tento typ zloženého súvetia je jasným prípadom rovnocennosti oboch syntaktických vzťahov, pričom H_2 je obsahovým i gramatickým priesečníkom oboch jednoduchých súvetí: priraďovacieho $(H_1 - H_2)$, podraďovacieho $(H_2 \rightarrow V)$. Uvedieme príklady: *Poď si ty len ku mne sadnúť, budem ti rozprávať, ako sme so starým otcom chodili na šušky.* (Jančová) — *Tým sa všetko presunulo na inú koľaj a kmotrovia vstali, lebo vonku sa už zvečerievalo.* (Urban)

Variant $(H_1 \rightarrow V) - H_2$ sa od variantu $H_1 - H_2 \rightarrow V$ líši osobitným významovým spätím jednotlivých viet: k jednoduchému podraďovaciemu súvetiu ako významovému celku sa priraďuje jedna samostatná, hlavná veta. Ak sa na tieto varianty pozrieme z hľadiska realizácie oboch syntaktických vzťahov, môžeme sa oprávnene pýtať, na základe čoho je tu priraďovací vzťah nadradený, dominantný, keď obidve hlavné vety niekedy ani významove priamo nesúvisia: *Čosi mu hovorilo, že život neslobodno brať tak vážne, a jemu sa to celkom páčilo.* (Urban)

Najviac miesta v diskusii o hierarchii oboch základných vzťahov zaberá diskusia o variante $(H_1 - H_2) \rightarrow V$. (Niekedy sa o ňom hovorí ako o type.) V tomto zloženom súvetí sa vedľajšia veta rovnakým spôsobom viaže na obe hlavné vety, je im rovnakým spôsobom podradená. Napr.: *Keď sme sa vracali, bolo chladno a na tráve sa ligotala rosa.*

J. Bauer a J. Hrbáček toto zložené súvetie kvalifikujú ako priraďovacie, lebo v súvetí sú dve hlavné vety. Naproti tomu K. Svoboda hodnotí toto zložené súvetie ako podraďovacie, pretože podraďovací vzťah pokladá v tomto súvetí za rozhodujúci, za konštitutívny, keďže spoločnou determináciou sa štruktúrne líši od predchádzajúcich variantov.

Nazdávame sa, že tento spor je neriešiteľný, ak sa bude uvažovať len o týchto dvoch možnostiach: priraďovacie či podraďovacie zložené súvetie.

ijateľným východiskom sa tu ukazuje uznanie štruktúry $H_n \rightarrow V_n$ za obitnú štruktúru zloženého súvetia a v nej obidva syntaktické vzťahy konštitutívne.

F. Miko sa jednoznačne stavia za vývody J. Hrbáčka. Je za dvojaké odnotenie funkcie oboch vzťahov v zloženom súvetí, za rozčlenenie zlo-ných súvetí na priraďovacie a podraďovacie. Tento postoj je však tro-u v rozpore s jeho vlastnou klasifikáciou zloženého súvetia. V štruktúre '. Miko hovorí o type) $H_n \rightarrow V_n$ za základný pokladá priraďovací vzťah, tak celú štruktúru hodnotí ako priraďovacie zložené súvetie.[19] F. Miko ak hneď nato konštatuje toto: „Podraďovací vzťah však pritom ako den zo základných súvetných vzťahov je, prirodzene, pre súvetnú kon-rukciu vždy charakteristický, takže typy H_n a $H_n \rightarrow V_n$, aj keď sú obi-va priraďovacie, sú svojím štruktúrnym obsahom dostatočne odlišné."[20] akoniec mu vychádzajú tri typy zloženého súvetia (naše už spomínané i štruktúry): H_n, $H \rightarrow V_n$, $H_n \rightarrow V_n$ a pomenúva ich takto: priraďovacie, odraďovacie a komplexné. V Mikovom vymedzení typov a v hodnotení zájomného pomeru obidvoch syntaktických vzťahov vidíme dve nedô-ednosti: po prvé, typ $H_n \rightarrow V_n$ pokladá za priraďovacie zložené súvetie, le v klasifikácii ho vydeľuje osobitne a osobitne ho aj pomenúva; po ruhé, v štruktúre $H_n \rightarrow V_n$ spolu s Hrbáčkom podraďovací vzťah pokladá a komplementárny, ale na druhej strane hovorí, že ako základný syn-aktický vzťah je pre súvetnú konštrukciu vždy charakteristický, a tak yp $H_n \rightarrow V_n$ štruktúrne odlišuje od typu H_n.

Podobne nedôsledne postupuje v klasifikácii J. Bauer.[21] Jeho rozčlene-ie typov je trojčlenné a vyzerá takto: A (= I. 1), B (= I. 2), C (= II. 1). ' formálnej stránky je toto rozčlenenie protirečivé. Podľa rozčlenenia I, I vychádzajú J. Bauerovi dva druhy zložených súvetí (priraďovacie a pod-aďovacie), ale rozčlenenie podľa A, B, C naznačuje, že ide o tri základné truktúry.

Záverom zhrnujeme. Existuje istá analógia syntaktických vzťahov vo všetkých troch čiastkových systémoch skladby čiže izomorfizmus vzťahov v jednoduchej vete, v jednoduchom súvetí a v zloženom súvetí. Realizácia oboch základných syntaktických vzťahov v čiastkových systémoch skladby však nie je rovnaká. Priraďovací vzťah v jednoduchej vete sa realizuje en medzi časťami viacnásobného vetného člena, ktorý ako celok vstupuje do determinatívnej syntagmy s iným vetným členom. Priraďovací vzťah v jednoduchom súvetí a v zloženom súvetí už spája hlavné a vedľajšie

[19] F. Miko, c. m., 68.
[20] F. Miko, c. m., 68.
[21] J. Bauer, c. m., 295.

vety. Časti viacnásobného vetného člena a časti komponentu → (V_1 — V_2) sa teda kvalitatívne odlišujú — tak ako sa líšia od seba vetný člen a veta. Pri hodnotení priraďovacieho vzťahu vo vete vôbec treba mať preto na zreteli aj kvalitu prvkov, medzi ktorými sa priraďovací vzťah realizuje. Niet priamej analógie medzi viacnásobným vetným členom a vedľajšími vetami spojenými priraďovacím vzťahom.

Širšia klasifikácia zložených súvetí na priraďovacie a podraďovacie nevystihuje dôsledne štruktúru zložených súvetí. Štruktúra H_n → V_n je komplexná, realizuje sa v nej priraďovací i podraďovací vzťah a obidva vzťahy sú pritom rovnako konštitutívne. Dvojaké hodnotenie priraďovacieho a podraďovacieho vzťahu (raz ako dominantný vzťah a raz ako komplementárny vzťah) umožňuje síce binárne členenie zložených súvetí, ale syntakticky nie je dostatočne zdôvodniteľné. Pri dvojakom hodnotení základných syntaktických vzťahov hierarchia systémových prvkov (hlavná veta, vedľajšia veta) sa mechanicky prenáša na vzťahy v štruktúre.

RÁVY A POSUDKY

íva o činnosti Slovenskej pravopisnej komisie za roky 1966—
3

:edchádzajúca správa o činnosti Slovenskej pravopisnej komisie pri Vedec- kolégiu jazykovedy SAV, a to za roky 1964—1965, bola publikovaná r. na stránkach tohto časopisu.[1] V nasledujúcich rokoch sa komisia podobne predtým zaoberala otázkou úpravy pravopisu pri výnimkách v písaní pred- *s-* a *z-* a novšie riešila aj otázku skracovania slova *československý* v skrat- ı.

ňa 8. februára 1966 sa zišlo predsedníctvo Slovenskej pravopisnej komisie. lsedníctvo odporúčalo písať slová *zbor, zväz, zjazd* a *zvitok* so *z* (predtým ɔísali so *s: sbor, sväz, sjazd, svitok*), slovo *správa* so *s* (predtým *zpráva*). em toho odporúčalo písať v odôvodnených prípadoch popri predpone *vz-* aj lponu *s-*, napr. *vzchádzať — schádzať, vzchopiť sa — schopiť sa.*

ňa 9. februára 1966 bolo zasadnutie pléna Slovenskej pravopisnej komisie. programe rokovania bol text návrhu správy Slovenskej pravopisnej komisie :j činnosti v rokoch 1964—1965 o otázkach racionalizácie slovenského pravo- ı pre Predsedníctvo Slovenskej akadémie vied a otázka úpravy pravopisu výnimkách v písaní predpôn *s-, z-*. Komisia navrhovala uskutočniť zmeny orúčané predsedníctvom. Osobitná pozornosť sa na tomto zasadnutí pléna Z venovala otázke písania slova *smena*. Výsledkom diskusie, na ktorej sa astnili všetci členovia komisie, bolo rozhodnutie ponechať doterajší pravopis slovách *smena* a *zmena*.

)alej Slovenská pravopisná komisia bola tej mienky, že by sa slovo *česko- ɔenský* malo v skratkách dôsledne skracovať v slovenčine aj češtine pomocou nen *čs (ČS)*. Slovenská pravopisná komisia poverila členov predsedníctva nisie, aby tento návrh predložili na najbližšom zasadnutí Pravopisnej komi- pri Vedeckom kolégiu jazykovedy Československej akadémie vied.

s týmito návrhmi Slovenskej pravopisnej komisie na úpravy v slovenskom vopise vyslovilo súhlas Predsedníctvo Slovenskej akadémie vied, ako aj :dsedníctvo Slovenskej národnej rady.

Predsedníctvo SPK malo ďalšie zasadnutie 2. marca 1966. Na programe bola zka realizácie uznesenia SPK o zmene písania predpôn *s-* a *z-* v slovách, ktorých sa tieto predpony nepíšu podľa výslovnosti, a skracovania slova *koslovenský* v skratkách. Predsedníctvo SPK upustilo z technických príčin realizácie tohto uznesenia v siedmom vydaní Pravidiel slovenského pravo- u z roku 1966. Uskutočnili sa tu iba niektoré jednotlivé vecné zmeny a do- ıky, napr. znenie *Istambul* sa opravilo na *Istanbul, Vavrinec Benedikti* na *vrinec Benedikt*, doplnila sa tu skratka *Ing.*, doplnili, resp. vynechali sa nie-

[1] L. Dvonč, *Správa o činnosti Slovenskej pravopisnej komisie za roky 1964—1965*, 31, 1966, 354—357.

ktoré slová a výrazy v pravopisnom a gramatickom slovníku, zmenil sa spôsob písania miestneho názvu *Kijev* na *Kyjev* podľa zásad transkripcie z ukrajinčiny, atď.

V roku 1967 vyšlo 8. a 9. zrevidované vydanie Pravidiel slovenského pravopisu, v ktorom sú, podobne ako v 7. vydaní z r. 1966, jednotlivé zmeny a úpravy, napr. *kŕmič* m. *krmič*, *kengura* namiesto *kenguru* (nesklonná forma *kenguru* sa nahradila podobou *kengura*, ktorá sa ako ženské podstatné meno zakončené na *-a* riadne skloňuje podľa vzoru *žena*), *synagóga* m. *synagoga* (v slovách cudzieho pôvodu sa čoraz častejšie uplatňuje výslovnosť s dlhým *ó* namiesto krátkym *o*, porov. aj napr. staršie podoby *filologia, astronom* a novšie formy *filológia, astronóm* a pod.), atď. Výpočet zmien sa podáva v doslovoch. Ani v týchto vydaniach sa nemenil pravopis niektorých slov s predponami *s-* a *z-* a skratiek názvov so slovom *československý*. V súčasnej politickej a či kultúrnopolitickej situácii, ktorá bola u nás v rokoch 1966—1967, by sa totiž realizácia týchto inak z jazykovedného hľadiska nesporne správnych rozhodnutí bola veľmi pravdepodobne stretla so značnými ťažkosťami, čo by mohlo do istej miery vážnejšie ohroziť ďalšiu prácu slovenských jazykovedcov v oblasti úprav slovenského pravopisu. Preto sa ukazovalo ako najvhodnejšie riešenie toto rozhodnutie predbežne neuskutočniť.

Rozhodnutie Slovenskej pravopisnej komisie z 9. februára 1966 o úprave pravopisu pri výnimkách v písaní predpôn *s-* a *z-* sa uskutočnilo v roku 1968 s platnosťou od 1. mája. Zároveň sa upravil aj pravopis skratiek názvov so slovom *československý*, napr. *Československá tlačová kancelária — ČSTK* (predtým *ČTK*), *Československá obchodná komora — ČSOK* (nie *ČOK*) atď. Rozhodnutie bolo publikované na stránkach jazykovedných časopisov, ako aj na stránkach našej dennej tlače. Nové znenie paragrafov 19—22 o písaní predpôn *s-, z-, zo-* a *vz-* v Pravidlách slovenského pravopisu podal J. Ružička na stránkach tohto časopisu.[2] Text rozhodnutia SPK a nového znenia paragrafov 19—22 v Pravidlách (podľa návrhu J. Ružičku) boli publikované aj na osobitnej dvojstránkovej vložke do exemplárov 9. vydania Pravidiel slovenského pravopisu, ktoré boli ešte po 1. máji 1968 v predaji v kníhkupectvách alebo na sklade. Uskutočnené zmeny možno kladne hodnotiť, pretože sa jednak dosiahol jednotný spôsob písania všetkých slov s predponami *s-, z-, zo-*, čo prispelo k ľahšiemu nácviku správneho písania týchto slov na našich školách, jednak sa na základe písania slov *zväz, zjazd* a *zvitok* podľa uznávanej ortoepickej výslovnosti utvorila možnosť, aby sa v širokých kruhoch používateľov nášho spisovného jazyka podstatne zlepšil celkový stav vo výslovnosti týchto slov, do značnej miery narušený písaním podôb *sväz, sjazd* a *svitok* namiesto *zväz, zjazd, zvitok*. (Pri slovách *zbor* a *správa* neboli ťažkosti ani pri staršom spôsobe ich písania ako *sbor* a *správa*, pretože pred znelou spoluhláskou b sa môže vyslovovať v spisovnej slovenčine iba znelá spoluhláska, v tomto prípade *z*, pred neznelou spoluhláskou p iba neznelá spoluhláska, v tomto prípade *s;* zmenu si vyžiadala potreba písať aj v tomto prípade predponu *s-* alebo *z-* podľa výslovnosti, ako je to všade inde, kde ide o predpony *s-, z-* a *zo-*.) Prechod k novému spôsobu písania sa vcelku uskutočnil bez väčších ťažkostí.[3] Iba v ojedinelých prípadoch sa ešte aj dnes stretávame na stránkach niektorých našich časopisov alebo novín s nerešpektovaním tejto úpravy. Pokiaľ ide o jej vedomé obchádza-

[2] J. Ružička, *Písanie predpôn s-, z-, zo-, vz-*, SR 33, 1968, 289—292.
[3] Pozri L. Dvonč, *Najnovšie pravopisné úpravy a naša tlač*, SR 33, 1968, 365—370

z akýchkoľvek dôvodov, bude potrebné na takéto prípady osobitne upozorňať s dôraznou žiadosťou o nápravu, ako sme to napr. urobili v príspevku ubrike *Slovenčina naša* na stránkach Pravdy na víkend (pravidelná piatkoríloha denníka Pravda).[4]

nak v roku 1967 a 1968 neboli zasadnutia predsedníctva ani schôdzky pléna venskej pravopisnej komisie. Oživenie práce komisie možno očakávať v súlosti s prípravou a vydaním Pravidiel slovenského pravopisu ako striktne .vopisnej príručky. Po nedávnom vydaní *Morfológie slovenského jazyka*, rá predstavuje kodifikáciu normy spisovnej slovenčiny v oblasti tvaroslovia šla r. 1966 vo Vydavateľstve SAV), a publikovaní pripravovanej príručky *vidlá slovenskej spisovnej výslovnosti*, o vypracovanie ktorej sa stará Sloıská ortoepická komisia, budú môcť byť Pravidlá slovenského pravopisu nortívnou pravopisnou príručkou vo vlastnom slova zmysle, t. j. príručkou ıovanou výlučne alebo takmer výlučne pravopisným otázkam. Pokiaľ ide ıípadné ďalšie zmeny v slovenskom pravopise, naďalej ostáva platné kontovanie v závere našej predošlej správy, že nejaké radikálne zmeny v sloıskom pravopise by sa nateraz nedali uskutočniť, resp. neukazuje sa nateraz ıuálna potreba nejakých radikálnych zmien v slovenskom pravopise, ale je rebné odstraňovať zo slovenského pravopisu rozličné nedopatrenia a nelednosti. To sa vždy uskutočňuje v novších vydaniach Pravidiel slovenského ıvopisu, o čom svedčia už aj predošlé vydania. Okrem toho treba, pravda, šiť s normatívnym záverom pravopis jednotlivých novších slov, najmä slov dzieho pôvodu, ktoré sa preberajú do nášho jazyka a postupne sa v ňom omáčňujú. Drobné úpravy sú možné aj pri poučkách o písaní veľkých písn v spisovnej slovenčine alebo pri poučkách o písaní interpunkčných znaenok a pod. Pravidlá slovenského pravopisu, ktoré v pravopisných otázkach jú „posledné slovo", sa pri riešení takýchto a podobných problémov opieú o výskum sporných otázok zo slovenského pravopisu najmä na stránkach ších odborných jazykovedných časopisov, predovšetkým Slovenskej reči, všie aj Kultúry slova. Aj v budúcnosti treba štúdiu slovenského pravopisu ıovať náležitú pozornosť, aby zmeny, úpravy a či opravy boli opreté o solídvedecký výskum.

L. Dvonč

ipne i vážne o jazykovej kultúre

V edícii Hosťa do domu vyšla roku 1968 knižka drobných úvah a štúdií o jakovej kultúre, ktorú jej autor Jan Chloupek nazval *Pověry o češtině*. m názov dáva predstavu o predmete i metóde tejto knižky. Chloupek chce ıej vyvrátiť — teoreticky i rozborom alebo uvedením konkrétneho materiálu viaceré všeobecne rozšírené chybné alebo polovičaté predstavy o jazyku, najmä o materinskom jazyku. A pretože mnohé z jeho konštatovaní môžu učiť i nás vo vzťahu k nášmu jazyku i k jazyku vôbec, povšimneme si aspoň ektoré všeobecnejšie myšlienky z tejto publikácie.

---

[4] *Ešte raz o skracovaní slova československý v skratkách*, P 24 — Pravda na ekend 2, 1969, č. 21 (23. mája), str. 6.

Chloupkove Pověry o češtině sa rozdeľujú na trinásť (akože ináč, veď ide o povery!) tematických celkov, ktoré sú obsahom (i rozsahom) veľmi rôznorodé Niektoré obsahujú iba stručnú úvahu o istom (najmä všeobecnejšom) jazykovom probléme, kým iné sú zasa akýmsi súborom viacerých tematicky príbuzných drobných poznámok o konkrétnych otázkach, napr. z pravopisu, etymológie, výslovnosti, štylizovania a iných oblastí spisovného jazyka.

Na začiatku autor rozptyľuje poveru, že „jazyk nedělá člověka". Bez akéhokoľvek mentorovania, poúčania, dokonca bez komentára uvádza štyri rozličné prípady, z ktorých každý čitateľ môže sám vyčítať, že nielen šaty robia človeka, že je tu významným činiteľom aj jazyk.

Podľa druhej povery spisovná čeština zastarala (niekedy sa — hoci v menšej miere — čosi podobné začína tvrdiť aj o spisovnej slovenčine). Autora najviac mrzí, že táto povera sa rozširuje najmä v umeleckých kruhoch. V snahe o živý hovorový výraz sa umelci celkom priklňajú k tzv. obecnej češtine (u nás analogicky k slangom). V konkrétnych súvislostiach hovorí o tom autor takto: „Žádný jazykový odborník nemůže po umělcích požadovat, aby přísně užívali jen vlastních spisovních podob a tvarů. Moderní funkční jazykověda se ostatně brání tomu, aby přikazovala a zakazovala. Jenže sotva se můžeme obecně smířit s tím, že právě jen v nespisovném vyjadřování vidí tito umělci mluvu živou, bezprostřední, nestrojenou a přirozenou" (11). Podmienkou vhodného využívania nespisovných tvarov a slov je podľa autora ich funkčné opodstatnenie (napríklad charakterizačná alebo iná funkcia).

Podľa ďalšej predstavy (pravdepodobne trochu menej rozšírenej) je miestne nárečie pokazený jazyk, alebo naopak čistý, rýdzi jazyk. Chloupek ako vynikajúci dialektológ uvádza tieto názory o nárečí na správnu mieru. Nárečové podoby „nejsou ani směšné, ani chybné. Jenže stále zůstávají jen nářeční, n e s p i s o v n é" (16; podč. autor).

V 5. kapitole (Pověra pátá, že cizota číhá všude) sa autor dotýka preberania cudzích slov. Jeho záver je celkom jednoznačný: „Nebojme se cizích slov" (24). Vychádza totiž z predpokladu, že jazyk dostatočne diferencuje významy príbuzných domácich a cudzích slov, funkčne ich odlišuje. Každé prevzatie sa potom ukazuje ako obohatenie domáceho jazyka. Autor potom priam paradoxne — v porovnaní so snahami celého českého purizmu — zdôrazňuje: „Nebojme se germanismů" (24).

Viacej kapitol venuje autor štylistickým problémom (Pověra čtvrtá, že jen nižepsaný veleuctivě dojde svého; Pověra šestá, že na nějakém tom slovíčku nezáleží; Pověra sedmá, že více vždy znamená mnoho; Pověra osmá, že slušné vyjadřování je přežitek; Pověra devátá, že nás čeština rozmazluje). Autor v nich odmieta rozličné štylistické ťažkopádnosti v písaných prejavoch, charakterizuje slangy, dožaduje sa jasného slohu, žiada slovesné vyjadrovanie (odsudzuje tu napríklad nadužívanie slovesa *prevádzať*; táto jeho poznámka je aktuálna aj pre slovenčinu), hovorí o tzv. módnych rečových zvratoch (v poznámke na str. 37 pohotovo kritizuje zneužívanie obratu *vytvoriť priestor pre . . .*). Sú tu aj kapitolky o niektorých často rozoberaných javoch (napr. o tykaní, vykaní, 46). „Ale pozornosti vůči milé mateřštině není nikdy dosti." (Předmluva.)

Závažné sú aj posledné dve kapitoly: Pověra dvanáctá, že jsouce Češi češtinu bezpečně ovládáme; Pověra třináctá, že jazyk je pravopis. V prvej z nich autor rozoberá celý rad jednotlivostí, rozličných výrazov, slov a väzieb. V poslednej zdôrazňuje konvenčnosť pravopisu, jeho okrajovosť v celej jazykovednej prob-

ematike. Proti pravopisne orientovanému hodnoteniu školských a iných jazy-ových prác vyzdvihuje význam syntaktických a štylistických prvkov. Hovorí, e „není vhodné vyvolávat široké diskuse o pravopisu; spíše je žádoucí upozor-ovat občany na problémy jazyka, myšlení, kompozice jazykových projevů . tvůrčího využití těch možností, které nám čeština poskytuje" (106). Ako vo iacerých predchádzajúcich úvahách aj tu sú problémy kultúry slovenčiny češtiny podobné. Preto je Chloupkova knižka v mnohom poučná aj pre jazy-ovú kultúru slovenčiny.

Autor síce vyčíslil iba trinásť povier o jazyku, ale v záverečnej kapitole, na-vanej Patálie s mateřštinou, vyvracia ďalšie dve, ktoré nie sú bohužiaľ ne-náme ani u nás. V prvom rade je to povýšenecký postoj k jazyku a ku všet-ému, čo s ním súvisí: „Vida, dobíhá nám národní obrození. Ve věku atomu — psilony?" (107). Autor proti nemu uvádza hneď tri fakty: 1. Vonkoncom nejde en o ypsilony. 2. Ak je v záujme o jazyk aj istá romantická črta, išlo done-ávna o romantizmus obranný (1). 3. „A konec konců i v atomovém věku bude apotřebí jasně psát a jasně mluvit" (107). Druhým problémom býva niekedy alošná predstava, že jazykové problémy možno riešiť „lehce, bez potíží, bez lubších vědomostí — prostě podle jazykového citu" (107). Autor ukazuje, že oa na základe hlbokého poznania jazykových faktov a po mnohostrannom važovaní ich dôležitosti možno zodpovedne charakterizovať jazyk a prípadne iečo v ňom aj meniť.

Autor sa na jednom mieste zmieňuje o tom, že bežný používateľ jazyka máva jazyku zvyčajne takú predstavu, akú si odniesol zo školy. Jazyk sám i jeho eoretické poznanie sa však vyvíjajú, a tak sa logicky vynára potreba akejsi oškolskej informácie širokých vrstiev používateľov jazyka o jazyku. A v tom e vlastné poslanie Chloupkovej knižky. Autor si to na každom mieste uve-omuje, a preto sa snaží o vtipné, ale pritom hlboko odborné výklady jednotli-ých javov.

Chloupkova knižka nie je v Čechách jediná svojho druhu. Preto je samo-rejmé aj zakončenie knižky (pod názvom A co číst o češtině dál?), v ktorom dporúča celý rad odborných i popularizačných prác o jazyku. Ale to ešte nie e všetko. Doplnenie je v predhovore: „A všichni budeme dále číst a poslouchat šechny ty jazykové koutky, zákampí, okénka, sloupky a zrcátka, které svědčí trvalém zájmu o náš jazyk mateřský" (7).

Chloupkove Pověry o češtině sú pre jazykovú kultúru a výchovu prospešnou nižkou. Aj slovenský čitateľ v nich nachádza veľa poučení. Po prečítaní ostáva elanie, aby sme po *Jazykovej poradni* a Mistríkovej *Slovenčine pre kaž-ého* dostali do rúk podobné dielko o slovenčine. Veď pozornosti k milej ma-erčine nikdy nie je dosť.

J. Mlacek

ROZLIČNOSTI

Reykjavik, či Reykjavík? — V *Pravidlách slovenského pravopisu* v časti a pravopise a výslovnosti cudzích slov sa spomína názov *Reykjavik* ako príklad pre nezdomácnený cudzí zemepisný názov (v poslednom, 9. vydaní z r. 1967 na str. 33). Posledná slabika, ako vidíme, je krátka. Táto podoba názvu hlavného mesta Islandskej republiky sa uvádza v Pravidlách už od vydania z r. 1953 (p. str. 44). Na rozdiel od Pravidiel však *Slovník slovenského jazyka VI*, Bratislava 1968, 292 zaznamenáva podobu *Reykjavík* s dĺžkou v poslednej slabike. Na mieste je otázka, ktorá podoba je vlastne správna.

Všimnime si najprv stav v atlasových príručkách. *Malý atlas sveta* (Bratislava 1969, mapa č. 85) má podobu *Reykjavík*. Podobu s dĺžkou zaznamenáva aj *Malý atlas sveta*, 1. slovenské príručné vydanie (Praha 1960, 67). Taký istý stav je v *Školskom zemepisnom atlase sveta* (8. vyd., Bratislava 1968, 29). Táto podoba sa v týchto príručkách uvádza v zhode so stavom v islandskom jazyku, kde sa posledná slabika píše s dlhým *í*. S podobou *Reykjavík* sa stretávame aj v niektorých prekladoch zo severskej literatúry. Napr. podoba *Reykjavík* je v preklade románu H. K. Laxnessa Islandský zvon (prel. I. Zálupský, Bratislava 1958; napr. na záložke obálky).

Názov *Reykjavík* v islandskom jazyku sa skladá z dvoch častí. Časť *reykja* je gen. pl. od slova *reykur*, t. j. „dym", Druhá časť *-vík* má význam „malá zátoka". Názov *Reykjavík* by sme podľa toho mohli preložiť ako „Dymová zátoka". Mesto Reykjavík založil r. 874 prvý severský (nórsky) kolonizátor Islandu Ingólfur Arnarson a meno dostala táto zátoka podľa „dymu" preto, lebo bola vždy zahalená výparmi z teplých gejzírových prameňov, ktorými i dnes vyhrievajú ústredné kúrenie v meste.

Islandských názvov s časťou *-vík* je viacero. Napr. v spomenutých atlasoch sa zaznamenávajú aj názvy *Keflavík* a *Olafsvík*. V preklade románu Islandský zvon sme našli názvy *Trékillisvík*, *Krysuvík*, *Grundavík*, *Keflavík* a *Olafsvík*. So slovom *vík* (používaným aj samostatne na označenie osady) súvisí aj slovo *viking*, resp. *Viking*, o ktorom sa už písalo na stránkach tohto časopisu (r. 1966 a 1967). Názvy typu *Reykjavík* majú podľa toho podobnú stavbu, ako napr. nemecké názvy typu *Nürnberg*, *Salzburg* alebo slovanské názvy typu *Beograd*, *Soľnohrad*, *Užhorod* a pod.

Písané *í* v islandčine sa výslovnosťou rovná približne slovenskému *i* alebo *í*. V názve *Reykjavík* sa však píše aj vyslovuje dlhé *í*. (Za informácie o štruktúre názvov typu *Reykjavík* a výslovnosti *í* v islandčine ďakujem aj na tomto mieste známemu prekladateľovi zo severských literatúr dr. J. Kaňovi.)

Názov hlavného mesta Islandskej republiky, ako sme už uviedli, sa bežne uvádza v Pravidlách ako príklad na nezdomácnený cudzí zemepisný názov. Pravidlá hovoria, že nezdomácnené cudzie slová píšeme pôvodným cudzím pravopisom. Podľa toho treba zachovávať pôvodnú pravopisnú podobu s dĺžkou, teda *Reykjavík*. Správne sa tento názov píše v Slovníku slovenského jazyka.

Podoba *Reykjavik* (s krátkosťou) sa k nám dostala, ako nás tiež informoval dr. J. Kaňa, z iných severských alebo západoeurópskych jazykov, kde dĺžne nad samohláskovými grafémami nepoznajú. Teoreticky by sme nemohli v tomto prípade vylúčiť možnosť, že by sme nepoužívali pôvodnú pravopisnú podobu, ale formu, ktorá sa k nám dostala cez iný jazykový „filter". Ale pri používaní spomenutého názvu chýba nám vedomie toho, že by tu práve išlo o silné pôsobenie napr. nemeckého alebo iného západoeurópskeho alebo severského jazyka. Preto nie je ani potrebné pridržiavať sa „sprostredkovanej" podoby *Reykjavik*.

Upozorňujeme na pravopis názvu *Reykjavík* preto, aby sa správne vysvetlil rozdiel medzi Pravidlami slovenského pravopisu a Slovníkom slovenského jazyka, ktorý je pri písaní tohto názvu.

L. Dvonč

Je predložka per slovenská? — V *Slovníku slovenského jazyka III* na str. 55 je uvedené heslo s heslovým slovom *per*. Gramaticky sa zaraďuje medzi predložky a skratka *lat.* v zátvorkách označuje, že predložka *per* je slovo latinského pôvodu. Výklad tejto predložky obsahuje synonymné slovenské predložky *podľa, po*. Ako spojenie, v ktorom sa táto predložka používa, uvádza sa knižný výraz *per analogiam* so slovenským prekladom (s ekvivalentmi) *podľa obdoby, obdobne, analogicky*. Heslo má dokonca aj frazeologickú časť, ktorá obsahuje hovorové spojenia *byť s niekým per tu, piť per tu*.

Nazdávame sa, že o takomto zaradení latinskej predložky *per* do slovenskej slovnej zásoby treba trochu pouvažovať, a to z hľadiska používania aspoň tých známejších latinských slov alebo slovných spojení v slovenčine. Vieme, že v odbornom vyjadrovaní, najmä v právnickom, lekárskom i lingvistickom, sa často používajú latinské slová a slovné spojenia, najčastejšie predložkové. Tieto spojenia sú prevzaté zväčša z metajazyka logiky alebo z administratívneho štýlu. Medzi takýmito spojeniami nájdeme často práve predložkové spojenia s predložkou *per: idem per idem, per analogiam, per negationem* (napr. *definovať niečo per negationem), per longum et latum* (= naširoko, zoširoka), *per iocum* (= žartom), *per maiora* (= väčšinou hlasov), *per obitum* (= smrťou, následkom smrti), *per extensum* (= obšírne), *per fas* (= dovoleným spôsobom), *per nefas* (= nedovoleným spôsobom, nedovolene); obyčajne sa používajú spolu: *per fas et nefas* (= akýmikoľvek spôsobmi a prostriedkami). Sem nakoniec patria aj hovorové predložkové spojenia *per pedes (apostolorum)* a spojenia *byť s niekým per tu, piť per tu*.

Vidíme, že predložka *per* sa vždy spája s latinským substantívom v 4. páde (okrem predložkového spojenia *per tu, idem per idem*, ktoré má iný väzbový charakter). Zdôrazňujeme, že vždy ide o spojenia predložky *per* s latinským slovom. Do odborného vyjadrovania sme teda neprevzali len predložku *per*, ale celé predložkové spojenie. Ak sa uznalo za vhodné dať do Slovníka slovenského jazyka tieto predložkové spojenia (alebo aspoň časť tých najznámejších), bolo ich treba uviesť celé, teda ako citáty prevzaté z latinčiny. V Slovníku slovenského jazyka sa preto správne uvádza spojenie *per pedes* (a to iba o niekoľko strán ďalej od hesla *per*). Aj predložkové spojenia *per analogiam, per tu* bolo treba zaradiť do slovníka ako osobitné heslá podobne ako heslá *grátis, persona grata (persona non grata), summa summarum* a pod.

Záverom zhrnujeme. Zaradenie a spracovanie latinskej predložky *per* ako samostatného hesla v Slovníku slovenského jazyka vzbudzuje dojem, akoby táto predložka patrila do slovenskej slovnej zásoby ako samostatná predložka. Toto zaradenie a hodnotenie nemožno prijať, lebo predložka *per* sa nespája s nijakým slovenským slovom. Jediné známe spojenie *per pazuch* nepokladáme za spisovné a hodnotíme ho ako nižšie hovorové alebo slangové a ako silne aktualizované. Z toho hľadiska treba posudzovať aj zaradenie predložky *per* do *Slovníka cudzích slov* (S. Šaling, M. Šalingová, O. Peter, *Slovník cudzích slov*, Bratislava 1965, 841). Latinské predložkové spojenia s predložkou *per* treba v slovníku uvádzať ako lexikálne citáty.

F. Kočiš

Kinshasa — Kinshasan. — *Slovník slovenského jazyka VI*, Bratislava 1968, 276 uvádza názov *Kinshasa* (starší názov *Léopoldville*); ide o názov hlavného mesta jedného z afrických štátov, Konžskej demokratickej republiky (iná je Konžská republika s hlavným mestom Brazzaville; v slovníku sa zaznamenáva na str. 277). K názvu Kinshasa sa podobne ako pri iných cudzích zemepisných názvoch spracúva v slovníku aj mužské obyvateľské meno, ženská forma obyvateľského mena a prídavné meno. Treba upozorniť, že pri mužskom obyvateľskom mene je isté nedopatrenie.

Slovník uvádza príslušné odvodené výrazy takto: *Kisangančan, Kinshasanka, kinshaský.* Už na prvý pohľad je evidentné, že chyba je pri mužskom obyvateľskom mene. Vznikla zámenou obyvateľského mena k názvu *Kinshasa* a obyv. mena k názvu *Kisangani* (tiež názov mesta v Konžskej demokratickej republike; predtým sa mesto volalo *Stanleyville*). Inak pri názve *Kisangani* sa zaznamenávajú podoby *Kisangančan, Kisangančanka, kisanganský*, kde forma *Kisangančan* je na mieste.

Pri názve *Kinshasa* sú podľa toho správne uvedené iba deriváty *Kinshasanka* a *kinshaský*, nie však podoba *Kisangančan*. Náležitá podoba mužského obyvateľského mena k názvu *Kinshasa* je *Kinshasan* (vo výslovnosti *Kinšasan*). K odvodzovaciemu základu *Kinshas-* (po odtrhnutí koncového *-a* ako pádovej prípony) so spoluhláskou *s* na jeho konci sa pripája prípona *-an*, ako je to napr. aj v prípadoch *Laos — Laosan, Tunis — Tunisan, Texas — Texasan.*

Upozorňujeme čitateľov Slovenskej reči na tento omyl s tým, aby si pri hesle *Kinshasa* sami urobili opravu vo svojom exemplári Slovníka slovenského jazyka.

L. Dvonč

Ferdinand Buffa, Polstoročie výskumu slovenských nárečí (50 Jahre Erforschung der slowakischen Dialekte). — In diesem Beitrag gibt der Autor einen Überblick über die seit dem Jahre 1960 erschienenen Arbeiten, die sich mit den slowakischen Dialekten befassen. Dabei knüpft er an die älteren Arbeiten von A. Habovštiak und J. Štolc an. In dem genannten Zeitabschnitt handelt es sich meistens um monographische Bearbeitungen einzelner Erscheinungen, wobei zu den traditionellen phonetischen und morphologischen Themen auch Beiträge hinzutreten, die die Problematik der Wortbildung und Lexik betreffen. Der vollständigen Kenntnis der slowakischen Dialekte wird der Atlas der slowakischen Sprache in nützlicher Weise dienen: Der II. Teil (Phonetik) wurde bereits herausgegeben, am II. Teil (Morphologie) wird gearbeitet, der III. Teil enthält die Wortbildung, der IV. Teil die Lexik Intensiv wird auch das Material für das slowakische Dialektwörterbuch gesammelt.

J. Doruľa, Metamorfózy predbernolákovskej slovenčiny (Metamorphosen der slowakischen Sprache vor A. Bernolák). — In dem Aufsatz wird auf zahlreiche Irrtümer und falsche Erläuterungen hingewiesen, die in dem von K. Habovštiaková in der Prager Zeitschrift Slavia veröffentlichen Beitrag enthalten sind. Es wird u. a. auch auf die falsche Anwendung gewisser statistischer Angaben hingewiesen, aus denen unter den gegebenen historischen und sprachlichen Umständen Schlußfolgerungen, wie sie K. Habovštiaková gezogen hat, nicht abgeleitet werden können.

Eine statistische Methode ist nur unter Beachtung genauer Regeln und Bedingungen anwendbar. In einem solchen Sinne verwendet jedoch K. Habovštiaková die statistische Methode nicht. In dem Aufsatz von J. Doruľa wird also nicht eine statistische Methode als Mittel der Forschung kritisiert, sondern der Mißbrauch bestimmter zahlenmäßiger Angaben abgelehnt.

Ladislav Dvonč, K pomenovaniam osôb podľa vekovej príslušnosti (The designation of persons according to age-groups). — In addition to the so far used terms ‚tridsiatnik, štyridsiatnik', etc. designating persons who have completed their 30th, 40th, etc. year, the English term *teenager* is used in present-day Slovak to designate adolescents between the ages of 10 and 19. The author points out that the explanations of words designating persons according to the different age-groups are not quite satisfactory, both in the Dictionary of the Slovak Language (Slovník slovenského jazyka) and the Dictionary of the Czech Literary Language (Slovník spisovného jazyka českého).

Katarína Habovštiaková, Ešte raz o predbernolákovskej slovenčine (Noch einmal über die slowakische Sprache vor A. Bernolák). — Die Autorin antwortet auf die Polemik J. Doruľas, *Metamorphosen der slowakischen Sprache vor A. Bernolák* (SR 34, 1969, 214—220), wo dieser die Unvollkommenheit des Materials ihrer Studie Über die Beziehung der slowakischen und tschechischen Sprache in den slowakischen Sprache in den slowakischen Schriften aus dem XVI. — XVIII. Jahrhundert (Slavia 37, 1968, 235 — 252), die darin angewandte statistische Methode der Forschung, die Einschätzung der Bedeutung, die der Frequenz der Tschechismen im slowakischen Sprachmaterial zugeschrieben wird, und den Begriff der „Kultursprache der slowakischen Nationalität" kritisiert. Die Autorin beharrt auch weiter auf ihrer Meinung, die sie in der kritisierten Studie ausgesprochen hat, und ist überzeugt, daß 1. trotz der relativen Unvollkommenheit der Kartotheken für das historische Wörterbuch der slowakischen Sprache, aus der die Verfasserin das Sprachmaterial für die kritisierte Studie entnahm, das benützte Material eine ausreichende Grundlage für die Forschung darstellt, 2. die statistische Methode in der Gegenwart oft beachtet wird, obwohl sie nicht immer vollkommene und dem Forscher willkommene

Resultate erbringt, 3. die Frequenz der Tschechismen in den slowakischen Schriften ein wichtiges, wenn auch nicht absolut grundsätzliches Moment bei der Beurteilung des slowakischen Wortschatzes der Kultursprache der slowakischen Nationalität ist, und 4. trotz der Nichtexistenz bestimmter und gesetzlicher Normen und trotz der mundartlichen Variabilität damals eine slowakische Kultursprache existierte.

Ján Horecký, Náčrt fonematickej štruktúry morfém (A Sketch of the Phonemic Structure of Slovak Morphemes). — The phonemic structure of the native slovak root morphemes is described by a set of formation rules (1 — 36). In these rules the conditions are formulated in which certain distinctive features (or phonemes) can or cannot occur. Some of these rules are negative. In the rules 1 — 5 the vocalic centre of the morpheme is desribed, in the following rules the prevocalic and postvocalic consonantal chains are discussed. The long vowels and the diphthongs are conceived as a reduplication of the distinctive vocalic features. The rules 37 — 40 formulate some changes in the morpheme boundaries.

Mária Ivanová-Šalingová, Sloveso „ziabať" a jeho odvodeniny v slovenčine (Das Zeitwort „ziabať" und seine Ableitungen im Slowakischen). — Das Material im lexikographischen Archiv des Sprachwissenschaftlichen Instituts Ľudovít Štúr's, die älteren lexikographischen Werke seit A. Bernolák und die gegenwärtige alltägliche Sprachpraxis zeigen, dass in der slowakischen Schriftsprache (ebenso wie in den slowakischen Dialekten) nur die präfigierten Formen vom Verbum „ziabať" verwendbar sind, d. h. *oziabať, oziabnuť* (die Deverbativa *oziablina* — u. a.).

Die Zeitwörter *ziabať* und *ziabnuť* sind im Slowakischen sehr selten. *Ziabať* kommt aus dem Tschechischem *zábsti,* wo es zu alltäglichen Sprachmitteln gehört. Man kann sagen, dass wir hier ein Beispiel für sprachliche Unterschiede zwischen der slowakischen und tschechischen Sprache vor uns haben: gegenüber slowakischen präfigierten Zeitwörtern *oziabať, poznať, umývať* stehen im Tschechischen oft Verba ohne Präfixe: *zábsti, znát, mýt* usw.

Eugen Jóna, O nových úlohách slovenskej jazykovedy (Sur les nouvelles tâches de la linguistique slovaque). — À l'occasion du 50e anniversaire de la Tchécoslovaquie (1918—1968), on a publié une série des articles bibliographiques et critiques (cf. SR, 33—34, 1968—69) sur les recherches scientifiques dans la domaine de la langue slovaque et de la linguistique générale en Slovaquie (lexicologie, grammaire, stylistique, dialectologie, histoire du slovaque). Il faut ajouter quelques remarques sur les travaux de la phonologie et de la lexicographie du slovaque excellants aussi au point de vue méthodologique.

Quant aux nouvelles tâches de la linguistique slovaque, elles résultent de la situation contemporaine des études linguistiques en Slovaquie et de la constitution fédérale de la Tchécoslovaquie. Il faudra créer un centre de documentation et d'information linguistique dans l'Académie Slovaque des Sciences. Il est nécessaire d'assures les tâches perspectives des recherches linguistiques slovaques (phonétique et phonologie, orthoépie et orthographe, syntaxe et stylistique, lexicographie, Atlas de la langue slovaque, histoire de la langue littéraire etc.), surtout celles du caractère collectif, leur coordination dans l'Académie et dans les Universités etc.

F. Kočiš, O hierarchizácii základných syntaktických vzťahov (Zur Hierarchisation der grundsätzlichen syntaktischen Beziehungen). — Die Realisation beider grundsätzlichen syntaktischen Beziehungen in den Partialsystemen der Syntax ist nicht dieselbe. Die Koordinationsbeziehung im einfachen Satz realisiert sich nur zwischen den Teilen des mehrfachen Satzgliedes, das als Ganzes in das determinative Syntagma mit einem anderen Satzglied eintritt. Die Koordinationsbeziehunf im einfachen und zusammengesetzten Satz verbindet schon Haupt- und Nebensätze. Die Teile des mehrfachen Satzgliedes und die Teile der Komponente $\rightarrow (V_1 - V_2)$ unterschieden sich also qualitativ so, wie sich das Satzglied und der Satz untereinander unterscheiden. Bei der Bewertung der Koordinationsbeziehung im Satz überhaupt muss man deshalb auch auf die Qualität der Elemente, zwischen denen sich die Koordinationsbeziehung realisiert, Rücksicht nehmen.

Die breitere Klassifikation der zusammengesetzten Sätze als Satzverbindungen und Satzgefüge erfasst die Struktur der zusammengesetzten Sätze nicht konsequent. Die Struktur $H_n - H_n$ ist komplex, in ihr realisiert sich die Koordinationsbeziehung

und die Subordinationsbeziehung und beide Beziehungen sind dabei ebenso konstitutiv. Die zweifache Bewertung der Koordinationsbeziehung und der Subordinationsbeziehung (einmal als Dominantbeziehung und einmal als Komplementärbeziehung) ermöglicht zwar die binäre Gliederung der zusammengesetzten Sätze, überträgt jedoch die syntaktische Bewertung der grundsätzlichen syntaktischen Beziehungen und die Hierarchie der Systemelemente (Hauptsatz, Nebensatz) mechanisch auf die Beziehungen in der Struktur.

Koncepcia Česko-slovenského slovníka (Die Konzeption des Tschechisch-slowakischen Wörterbuchs). — In unserer Öffentlichkeit hört man immer öfter den Ruf nach einem guten und praktischen tschechisch-slowakischen Wörterbuch. Deswegen wurde in den Arbeitsplan des Sprachwissenschaftlichen Instituts für die nächsten Jahre die Ausarbeitung eines solchen Wörterbuchs eingereiht. Im Laufe des vorigen Jahres wurde die Konzeption dieses Wörterbuchs ausgearbeitet.

Es wird sich um ein Wörterbuch mittleren Typs handeln und es wird ungefähr 60.000—70.000 Stichwörter umfassen. Ausgangspunkt bei der Wahl der Wörter wird die gegenwärtige tschechische Schriftsprache sein. Bei der Arbeit wird das Differenzprinzip angewendet, es wird aber nicht um ein Differenzwörterbuch im engsten Sinne des Wortes gehen. Grosse Aufmerksamkeit wird den Problemen der Terminologie und der Phraseologie gewidmet. Ein wichtiges Kriterium bei der Wahl der Phraseologismen wird die Hinsicht auf die Sprachkultur sein.

Das Wörterbuch wird nach der Methode des Übersetzungswörterbuchs bearbeitet, d. h., dass zu jedem tschechischen Wort und zu jeder tschechischen Wortverbindung ein genaues slowakisches Äquivalent gesucht wird.

Das Tschechisch-slowakische Wörterbuch soll im Jahre 1972 aufgelegt werden.

Izidor Kotulič, Výskum dejín slovenského jazyka za uplynulé polstoročie (Erforschung der Geschichte der slowakischen Sprache während der vergangenen 50 Jahre). — Die Übersicht über die Erforschung der Geschichte der slowakischen Sprache während der letzten 50 Jahre zeigt, dass diesem Gebiet grosse Arbeit geleistet wurde, oft auch unter ungünstigen Verhältnissen. Für die allseitige Erforschung der Geschichte der slowakischen Sprache wurde bis heute kein genügend reiches und repräsentatives Material aus den slowakischen Sprachdenkmälern des 16.—18. Jahrhunderts gesammelt und überprüft. Ebensowenig wurden die Slowazika aus den fremdsprachigen, besonders lateinischen Sprachdenkmälern gesammelt und überprüft. Ein grosser Mangel war auch die Tatsache, dass bisher eine eingehende Erforschung der slowakischen Dialekte der Heimat und auch im Ausland fehlte. Diese grundsätzlichen Ausfälle in der wissenschaftlichen Erforschung der Geschichte der slowakischen Sprache während des ganzen Zeitabschnittes ihrer beinahe tausendjährigen Existenz wurden erst in den letzten Jahren in grösserem Mass beseitigt.

Michal Mikluš, K slovnodruhovej povahe výrazov hybaj/hybáj (ho) a poď (ho) (К структурно-семантическому характеру словацких выражений hybaj/hybáj (ho) a poď (ho) (poďho). — Функционирование языковых единиц зависит обыкновенно от большого количества факторов, определяющих направление их взаимного влияния и соотношения, и, вместе с тем, одновременно определяющих их конкротный речевой характер.

Исходя из этого аксиоматического постулата и беря во внимание требование комплексности при аппликации критериев на конституирование и характеристику отдельных частей речи, автор данной статьи всесторонне анализирует упоминаемые выражения словацкого языка и приходит к тому заключению, что это — в отличие от толкового Словаря словацкого языка, т. I, 546 и т. III, 120, и в отличие от академической Морфологии словацкого языка, 824, — не междометия, а частицы.

Больше того, принадлежность этих выражений к частицам подтверждает и их явная эквивалентная корреспонденция с русскими частицами «и ну», «и давай», «и ну давай» в сочетании с инфинитивом, которые в обоих языках употребляются для экспрессивно-эмоциональной модификации глагольного действия вообще.

František Miko, Polstoročie slovenskej štylistiky (Ein halbes Jahrhundert slowakischer Stilistik). — Während der 50 Jahre ihrer Entwicklung hat die slowakische Stilistik mehrere Etappen durchlaufen.

Nach der Periode der schulmäßig und empirisch eingestellten Stilistik der 20. Jahre kam in der Slowakei durch Einwirkung der Prager Schule und des russischen Formalismus, besonders dank M. Bakoš und seinen Mitarbeitern, der Strukturalismus zur Annahme. Seine charakteristische Züge waren der Szientismus, der Funktionsaspekt, das Prinzip der synchronen Koexistenz der Elemente in der Struktur, das Prinzip der sog. Aktualisation und die Gerichtetheit auf das Zeichen. Mit dieser Konzeption ist eine ganze Generation der Literaturwissenschaftler aufgewachsen.

Trotzdem der Strukturalismus seine Aufmerksamkeit auf die Sprachkomponente des literarischen Werkes gelenkt hat, war diese Aufmerksamkeit ungenügend. Ausserdem fehlte eine allgemeine Konzeption des Stils. Auf dem Hintergrunde deer Anregungen aus der tschechischen Linguistik (F. Trávníček, B. Havránek, V. Mathesius) hat E. Pauliny in den 40er Jahren eine linguistisch fundierte Stilkonzeption ausgearbeitet. Die linguistische Orientation in der Stilistik hat sich um die Zeitschrift *Slovo a tvar* gruppiert Sie betonte den Text als Forschungsausgangspunkt.

Infolge der ideologischen Kritik des Strukturalismus begrenzt sich die Stilistik in den 50er Jahren auf den rein deskriptiven Empirismus, gestützt bloß au die Sprachkomponente des literarischen Werkes, vorwiegend ohne systemhaften Funktionsaspekt. Das Interesse für theoretische Fragen dauert doch weiter an. Die Frucht dieser neuen linguistischen Initiative, die sich besonders um das Sprachinstitut Ľ. Štúr's der SAV (namentlich um J. Ružička) konzentrierte, waren zwei slowakische Stilistikhandbücher (J. Mistrík, M. Ivanová-Šalingová), Abhandlungen über den Stil der Jugendliteratur, der historischen Prosa (M. Ivanová-Šalingová) und über die Komposition der Sprachäußerung (J. Mistrík), zwei Sammelbände der *Jazykovedné štúdie* und drei stilistische Konferenzen (über Stilunterricht, über den Stil der Jugendprosa und der modernen Prosa). In dieser Richtung hat ihre Wurzeln auch die statistische Stilforschung (J. Mistrík).

Seit der Hälfte der 50er Jahre lebt die strukturalistische Linie der Stilforschung wieder auf Sie orientiert, sich konsequent empirisch, ist theoretisch durchschlagend und konzentriert sich um das Periodikum *Litteraria* und um die Zeitschriften *Slovenská literatúra* und *Slovenské pohľady* (O. Čepan, V. Turčány, Š. Šmatlák, J. Števček u a.). Diese Linie achtet integral auf den linguistischen Aspekt des literarischen Werkes. Einen Schößling dieser komplementären Stilistik bildet die Ausdruckskonzeption des Stils bei F. Miko, die kategoriale Ausdruckwerke der Sprachmittel und der thematischen voraussetz.

Jozef Mlacek, Poznámky ku klasifikácii bezspojkového súvetia (Notes on the Classification of Conjunctionless Complex-Compound Sentence). — The conjunctionless complex-compound sentence is sometimes delimited as a separate type of the complex-compound sentence. According to other grammarians it is incorporated as a whole in the compound sentence. The author suggests that the conjunctionless complex-compound sentence should be divided in the same way as the conjunction one, i. e. into compound and complex. Owing to the absence of the explicit connecting means (paratactic and hypotactic) the semantic feature of the syntactic relation among sentences is the criterion of classification.

Jozef Mlacek, Poznámky o viacnásobnosti prísudku (Notes on Multiple Predicate). — The question of the multiple predicate is a very relevant one because by means of it the boundary between the simple sentence and the compound sentence is fixed, which present theory regards as two separat syntactic constructions. The author, therefore, rejects semantic and utterance criteria of differentiation. According to the author the predicational categories of the predicate (tense and mood) are the only suitable criteria. Because of the fact that they are expressed by each predicate, each predicate forms a separate predication and the sentence as well. The existence of the multiple predicate is therefore refuted.

Ján Oravec, Pol storočia vo výskume slovenskej gramatiky (Ein halbes Jahrhundert der Erforschung der slowakischen Gsammatik). — Nach dem J. 1918 trat das Slowakische mit einer kurzgefassten, doch verhältnismässig guten Synchrondarstellung der grammatischen Struktur im „Handbuch der slowakischen Schriftsprache" von Samo Czambel ins Leben. Zwanzig Jahre schöpften aus diesem Handbuch alle Schulgrammatiken. Die Erforschung der slowakischen Sprache nach dem J. 1932

besorgten die Mitarbeiter der Zeitschrift Slovenská reč. Nach dem zweiten Weltkrieg wuchs die Grammatikforschung in die Breite. Zu dieser Zeit erschienen vier sprachwissenschaftliche Zeitschriften. Sie beachten alle Ebenen der Sprachstruktur. Am Anfang der fünfziger Jahren wurde diese emsige Forschung gewaltsam durch administrative Eingriffe abgebrochen. Nur eine sprachwissenschaftliche Zeitschrift wurde herausgegeben: Slovenská reč. Zu einem neuen Aufschwung in der Erforschung der grammatischen Struktur der slowakischen Sprache kam es nach dem J. 1955. Was die Organisation betrifft, stützte sich dieser neue Aufschwung auf die Grammatikabteilung des Institutes der slowakischen Sprache der SAV. Es wurden gesamtstaatliche und internationale Konferenzen über die Fragen der Morphologie und der Syntax veranstaltet und sprachwissenschaftliche Studien herausgegeben (bisher 9 Bänäde). Ferner erschienen zahlreiche Monographien mit grammatischer Problematik und auch die sprachwissenschaftlichen Zeitschriftten widmeten der grammatischen Problematik grosse Aufmerksamkeit. Die Vollendung dieses Strebens ist die Kollektivarbeit „Die Morphologie der slowakischen Sprache", die im J. 1966 erschien. Derzeit wird auf ähnliche Weise die Syntax der slowakischen Schriftsprache bearbeitet.

Štefan Peciar, Imperatív slovesa ísť — ídem v spisovnej slovenčine (Der Imperativ des Verbes ísť — ídem im Slowakischen). — In der heutigen slowakischen Schriftsprache werden Formen von vier Stämmen als Imperativ des Verbes *ísť — ídem* benützt. Neben den semantisch und stilistisch merkmallosen Grundformen *choď, choďte* und den selteneren Formen *iď, iďte* gibt es auch merkmalhaltige Formen *poď, poďte*, die die Aufforderung ausdrücken, eine Bewegung zur sprechenden Person oder mit der sprechenden Person zu vollziehen. Die Form der 1. Pl. *poďme* drückt nur die zweite Nuance aus. Ausserdem werden auch expressive Formen *hybaj, hybajte, hybajme* benützt. Zur Äusserung des Verbots dienen die negativen Formen *nechoď, nechoďte, nechoďme*, seltener die Formen *nejdi/neiď, nejdite/neiďte, nejdime/neiďme*. Die Formen *choď, choďte* werden auch in der Funktion der imperativischen Empfindungswörtern benützt. Die Formen *poď* und *hybaj* erfüllen oft die Funktion prädikativer Empfindungwörter (ohne grammatische Kongruenz) und vertreten dabei die bestimmten Vergangenheitsformen der Bewegungsverben.

Štefan Peciar, Kvantita substantív na -ec (Die Quantität der Substantive auf -ec im Slowakischen). — In der heutigen slowakischen Schriftsprache ist die Quantität der Substantive auf -ec stabilisiert. Regelmässig wird die Quantität der Ableitungsbasis bewahrt. Eine Ausnahme bilden die zweisilbigen nomina agentis, in welchen die lange Silbe vor dem Suffix *-ec* verkürzt wird: *kupec, letec, mlatec, -pisec, pištec, plavec, strelec*. Die Namen der Mittel *dráždec, vábec* behalten jedoch die Länge. Die Endung *-iec* in den Substantiven *čepiec, hrniec, koniec, veniec, nebožiec, Turiec* (geograph. Name) wird nicht mehr als Ableitungssuffix empfunden.

Štefan Peciar, Tvorenie a kvantita predponových substantív v slovenčine (Bildung und Quantität der präfigierten Substantive im Slowakischen). — Bei der Bildung der Substantive aus präfigierten Verben sowie aus präpositionalen Verbindungen im heutigen Slowakischen können wir folgende Quantitätsregeln feststellen: Die Präfixe *na-, za-, pri-, vy-, u-* werden gedehnt in den Substantiven ohne Suffix (Mask. *nákup, zásah*, Fem. *príprava, úvaha, výplň;* Neutra *nábrežie, prídomie*) und in den Substantiven mit den Suffixen *-(o)k, -ník* (Mask. *náčrtok, príspevok, náhlavok; náčelník, závozník, nárazník, príložník*), *-ba, -ňa, -(n)ica* (Fem. *výstavba, údržba; nákupňa, úschovňa; náušnica, zápisnica*). Bei den Fem. mit dem Suffix *-ka* kommen drei Quantitätstypen vor: a) Typ mit gedehntem Präfix *(násadka, výhybka)*, b) Typ mit kurzem Präfix und langem Wurzelmorphem *(nahrávka, vyhliadka)* und c) Typ mit der Länge sowohl im Präfix als auch im Wurzelmorphen *(nádielka, zásielka* — seltener Typ). Das Präfix *sú-* ist immer lang (ausser *sused, sused-a/-ka*). Oft wird auch das Präfix *pre-* zu *prie-* gedehnt *(prierez, priekopa, prietrž, priecestie; priestupok, priekupník, priepustka;* jedoch: *prehmat, prehra, preplatok, prestrelka, prestavba* und mit einem Bedeutungsunterschied *prechod — priechod, preliv — prieliv, prelom — prielom*). Die übrigen Präfixe bleiben regelmässig kurz. Nur selten werden noch die Präfixe *do-, po-* zu *dô-, pô-* gedehnt *(dôkaz, dôchodok; pôžitok, pôžička)*. Uralt sind die Ausdrücke mit dem Präfix *ráz- (rázpin, rázporok, rázsocha, rázcestie)*. Das Wurzelmorphem wird in allen angeführten Typen regelmässig gekürzt.

Jozef Ružička, Spisovná slovenčina v období 1918—1968 (Die slowakische Schriftsprache in den Jahren 1918—1968). — Aus der ziemlich schwach entwickelten slowakischen Schriftsprache vor dem Jahre 1918 hat sich während der letzten fünfzig Jahre eine vollblütige Schriftsprache entwickelt. Der Verfasser bemüht sich zu zeigen, dass diese Entwicklung nicht nur durch die Existenz der Tschechoslowakei, sondern auch durch die Lebenskräfte und den Willen der slowakischen Nation bedingt war.

Die slowakische Schriftsprache erreichte in den sechziger Jahren den Höhepunkt ihrer bisherigen Entwicklung: Ihr heutiger Stand entspricht den Kriterien einer modernen Schriftsprache mit stabilisierten Formensystemen und entwickelten semantischen Mitteln. Sie ist auch entsprechend elastisch aufgebaut.

Ján Sabol, Kombinácie dvoch sonór v slovenčine (Combinations of Two Sonorous Consonants in Standard Slovak). — The greatest dispersal of frequency is in the position $-VC_1C_2V-$ ($H_0 = 5{,}0875$, $h = 0{,}8322$, $R = 0{,}1678$). The degree of sonority of investigated consonants is reflected also in their combinatory laws. It is proved by the frequency of sonorous consonants in the place C_1, in the position where the border of the syllable is determined from the left side ($\#C_1C_2V-$), and in the place C_2, in the position where the border of the syllable is delimited from the right side ($-VC_1C_2\#$). The results confirm the "sensitivity" of marginal positions and the least "immunity" against the grouping consonants and their permutations in intervocalic position.

Ján Sabol, Štvorčlenné konsonantické skupiny v slovenčine (Four-Member Consonant Clusters in Standard Slovak). — The frequency of four-member consonant clusters in Standard Slovak shows that the combinatory phonetic and phonological laws of Slovak exclude four-member consonant clusters in the position $-VC_1 \ldots C_4\#$ (at the absolute end of the word). The values of the relative entropy and redundancy of the four-member consonant clusters in the position $\# C_1 \ldots C_4V-$, and in the position $-VC_1 \ldots C_4V-$ ($h = 0{,}7526$, $R = 0{,}2474$, and $h = 0{,}7609$, $R = 0{,}2391$) signal that within the word the frequently of these clusters is a bit more balanced than at the beginning of the word.

Jozef Škultéty, K problematike hispanizmov v slovenčine (Sur la problématique des hispanismes en slovaque). — L'auteur dans son article traite des questions du contact des langues slovaque et espagnole: celle des emprunts. Beaucoup de mots empruntés à l'espagnol ont un caractère étranger, car c'est la forme ou l'hésitation de la manière de les écrire qui l'atteste *(anchiquillo, céntimo, centimo)*. La forme de quelques uns est due à l'influence de l'original espagnol *(rančo, mandiokový* au lieu de la forme correcte *ranč, maniokový)*. D'autres mots sont dérivés des mots d'origine espagnole que la langue slovaque connaît déjà *(torerstvo, gaučovský)*. La majorité des mots sont des substantifs, mais on trouve également des adjectifs *(sahagúnsky, chaqueňský)*. Parmi les emprunts il y a aussi des calques *(Casa Blanca — Ružový dom)* et des mots de provenance indienne *(guaraní, coatí serelepe*, etc.).

INDEX K 34. ROČNÍKU SR

Kurzívou sú vysádzané slová alebo časti slov, ktoré sa podrobnejšie rozoberajú z gramatického, výslovnostného, významového alebo štylistického hľadiska. Nesprávne tvary sú v úvodzovkách.

á, po spoluhláske *j* v spisovnej slovenčine 287—290
akuzatív: vo väzbe *čo za človeka* 124—126
Bask — Baskičanka, tvorenie ženskej podoby 63—64
batist, pôvod slova 36
bezspojkové súvetie: poznámky ku klasifikácii 88—90
Bratislavča, tvorenie slova 64
burcovať/vyburcovať, zburcovať, valencia slovesa 76—81
cvilich, pôvod slova 33—34
cvilichové hlavničiatko, pôvod a význam pomenovania 33—34
Čechy — Česko, používanie názvov 254—256
Česko-slovenský slovník: koncepcia slovníka 339—345
čeština: Ž. Gašparíková — A. Kamiš. *Slovensko-český slovník*, recenzia 108—112; české jazykové prvky v dielach slovenských spisovateľov 156—164; české jazykové prvky v slovnej zásobe predbernolákovskej slovenčiny 214—220; J. Chloupek, *Pověry o češtině*, recenzia 383—385
dejiny jazyka: prehľad výskumu dejín slovenského jazyka v r. 1918—1968 197—209; polemika o predbernolákovskej slovenčine 214—220, 351—358; frekvencia slov v spisovnej a predspisovnej slovenčine 297—302
dosiahnuteľný, nedosiahnuteľný — „dosažiteľný, nedosažiteľný" 191—192
Dratva T., *Slovensko-nemecký slovník*, recenzia 116—119
Dressler W., *Studien zur verbalen Pluralität. Iterativum, Distributivum, Durativum, Intensivum in der allgemeinen Grammatik, im Lateinischen und Hethitischen*, recenzia 245—246
existencializmus — „existencionalizmus" 319
fonéma, fonémy: v generatívnej gramatike 137—138; fonematická štruktúra morfém v spisovnej slovenčine 137—146; kombinácie dvoch sonór v slovenčine 326—331
fonológia: E. Pauliny, *Fonológia spisovnej slovenčiny*, recenzia 58—60; generatívna fonológia, použitie metódy 137—138
frazeológia: v *Slovenskom frazeologickom slovníku* P. Tvrdého 332—338
frekvencia: imperatívnych tvarov slovesa *ísť — idem* 149—150; štvorčlenných konsonantických skupín v slovenčine 32—33; slov v spisovnej a predspisovnej slovenčine 297—302; sonór v slovenčine 326—331
Gašparíková Ž. — Kamiš A., *Slovensko-český slovník*, recenzia 108—112
Gašparíková Ž., nekrológ 176—177
genitív: tvar gen. sg. subst. *organ* 61
gramatika: výskum slovenskej gramatiky v r. 1918—1968 129—136
Hamuljak M., správa o konferencii pri príležitosti 180. výročia narodenia a 110. výročia jeho smrti 307—308
hierarchizácia základných syntaktických vzťahov 372—380
hispanizmy v slovenčine 236—239
hláskoslovie: jeho ustaľovanie v spisovnej slovenčine 71
Hollý J., správa o konferencii pri príležitosti 120. výročia jeho smrti 307
Hongkong, tvorenie príd. mena a obyv. mena a ich pravopis 315—316
Horák G., zhodnotenie práce pri príležitosti päťdesiatin 91—93, súpis prác za roky 1949—1968 93—104
hybaj/hybáj (ho), slovnodruhová povaha výrazu 38—43
Chloupek J., *Pověry o češtině*, recenzia 383—385
Ilanovo, pôvod názvu 226—228
imperatív: slovesa *ísť — idem* v spisovnej slovenčine 147—155
ísť — idem, imperatív slovesa v spisovnej slovenčine 147—155
Istebné, Istebník, pôvod názvu 168—170
Ivachnová, Ivančiná, Ivanka, pôvod názvov 229—231
j, dlhé *á* po *j* v spisovnej slovenčine 287—290
jazyk: v beletrii T. Vansovej 156—157; v diele E. Maróthy-Šoltésovej Moje deti 157—158; v diele D. Tatarku Démon súhlasu 162; v básnickej zbierke J. Ondruša Šialený mesiac 162—163; v edíciách Kalinčiakovej Reštavrácie 159—161; v diele V. Mináča Kto kráča po ceste 161—162; v diele J. Blažkovej Nylonový mesiac 163; vo výbere z básní I. Forbátha Na zázrak čakajúci v preklade C. Štítnického 210—211; v knihe D. Marainiovej Nebezpečné roky v preklade J. Prochácku 211;

v Kupcovom preklade Simonovovho diela Dni a noci 212
jazvková kultúra: spisovnej slovenčiny 74; rozhlas a slovenčina 243—244
jazykoveda: nové úlohy slovenskej jazykovedy 321—326
Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV: správa o činnosti za rok 1968 240—243; stretnutie zástupcov ústavu zo zástupcami Ústavu pro jazyk český ČSAV 303—304
Jóna E., zhodnotenie práce pri príležitosti šesťdesiatin 3—5, súpis prác za roky 1934—1968 5—13
kartún, pôvod slova 34—35
kávienka, otázka platnosti rytmického zákona 291
Kinshasa, podoba mužského obyvateľského mena 388
klasifikácia bezspojkového súvetia 88—90
„Kniežatstvo Lichtenštajnské" — *Lichtenštajnské kniežatstvo* 190—191
Kodaň — Kopenhagen, používanie názvov 256
kombinatorika: kombinácia dvoch sonór v slovenčine 326—331
komisia: správa o činnosti komisie pre názvy ulíc v Bratislave 304—306; správa o činnosti Slovenskej pravopisnej komisie za r. 1966—1968 381—383
Komjatná, Komjatice, pôvod názvov 164—167
konferencia: správa o konferencii ospisovnej slovenčine v r. 1918—1968 177—182; správa o konferenciách pri príležitosti výročia smrti J. Hollého, A. Radlinského a M. Hamuljaka 306—308
konsonant, konsonanty: štvorčlenné konsonantické skupiny v slovenčine 30—33; kombinácie dvoch sonór v slovenčine 326—331
Konštantín Filozof, prejav E. Paulinyho pri príležitosti 1100. výročia úmrtia Konštantína Filozofa 193—197
Kultúra slova, zhodnotenie druhého ročníka časopisu 308—314
kultúrny jazyk slovenskej národnosti 217—220, 354—357
kvantita: substantív na *-ec* 24—29; predponových substantív v slovenčine 266—276; dlhé *á* po spoluhláske *j* 287—290; novšie prípady porušovania rytmického zákona 290—297
lebo, opozícia príčinných spojok lebo a že 220—225
Lichtenštajnské kniežatstvo — „Kniežatstvo Lichtenštajnské" 190—191
Ľubochňa, pôvod názvu 231—233
matematická jazykoveda: štvorčlenné konsonantické skupiny v slovenčine morfém 137—146; frekvencia slov v spisovnej a predspisovnej slovenčine 297—30—33; náčrt fonematickej štruktúry 302; frekvencia slov pri výskume predbernolákovskej slovenčiny 351—358
„Meinz", *Mainz, Mohuč*, používanie názvov 122—124
miestne názvy: pôvod názvov *Komjatná, Komjatice* 164—167; názvov *Istebné, Istebník* 168—170; názvu *Ilanovo* 226—228; názvov *Ivachnová, Ivančiná, Ivanka* 229 231; názvu *Ľubochňa* 231—233
„mini-sukňa" — *minisukňa* 120—122
morfémy: korenné bez vokalického stredu 143; varianty morfém 138; korenné morfémy vokalické a konsonantické 138; náčrt fonematickej štruktúry morfém v spisovnej slovenčine 137—146
nárečie, nárečia; prehľad výskumu slovenských nárečí v r. 1918—1968 14—24
nominatív: vo väzbe *čo za človek* 124—126; nezhodný prívlastok v nominatíve 233—236
obyvateľské mená: „Slezan" — *Sliezšťan* 61—63; *Bask — Baskičanka* 63—64; tvorenie a pravopis obyv. mena *Hongkončan* 315—316; podoba mužského obyvateľského mena k názvu Kinshasa 388
Ondrus P., zhodnotenie práce pri príležitosti päťdesiatin 171—172, súpis prác za roky 1947—1968 172—176
onomastika: Slovník obcí Banskobystrického okresu, recenzia 106—108; pôvod názvov *Komjatná, Komjatice* 164—167, názvu *Istebné* a *Istebník* 168—170, *Ilanovo* 226—228, *Ivachnová, Ivančiná, Ivanka* 249—231, *Ľubochňa* 231—233
Oravec J., *Slovenské predložky v praxi*, recenzia 187—189
organ, tvar gen. sg. 61
oziabnuť, ziabať, ziabnuť a odvodeniny 282—286
Pauliny E., *Fonológia spisovnej slovenčiny*, recenzia 58—60
per, používanie latinskej predložky *per* v slovenčine 387—388
poď (ho), slovnodruhová povaha výrazu 38—43
pomenovanie osôb podľa vekovej príslušnosti 82—87
pravopis: slova *teenager* 87; slova *víkend (weekend)* 128; veľké začiatočné písmená v názve „Kniežatstvo Lichtenštajnské" — *Lichtenštajnské kniežatstvo* 190—191; písanie derivátov názvu *Hongkong* 315—316; písanie značkových slov 346—351; správa o činnosti Slovenskej pravopisnej komisie za roky 1966—1968 381—383; písanie názvu *Reykjavik — Reykjavík* 386—387
predložky: J. Oravec, *Slovenské predložky v praxi*, recenzia 187—189; používanie latinskej predložky *per* v slovenčine 387—388
predpona, predpony: tvorenie a kvantita

predponových substantív v slovenčine 266–276
prídavné meno, prídavné mená: *baskický* – „baskijský“ 63–64; používanie príd. mien *srdečný (pozdrav)* a *srdcový (infarkt)* 253–254; tvorenie a pravopis príd. mena od názvu *Hongkong* 315–316
pripomienkovať, vznik slova a jeho používanie 122
prísudok: viacnásobný 49–53; syntagma a veta v prísudkových slovesách 362–372
prívlastok: nezhodný v nominatíve 233–236
proamerický – „preamerický“, *pročínsky* – „prečínsky“ 316–317
Radlinský A., správa o konferencii pri príležitosti 90. výročia jeho smrti 307
rekurencie v texte 276–282
Reykjavik – *Reykjavík*, pravopis a výslovnosť názvu 386–387
rezignovať, väzby slovesa 126–128
rytmický zákon: novšie prípady jeho porušovania 290–297
séméma, otázka platnosti rytmického zákona 293–295
Sklabiná – *Sklabiňa*, používanie názvov a ich deriváty 320
slabika: jej štruktúra 138
slavistika: VI. medzinárodný zjazd slavistov v Prahe (7.–13. 8. 1968), správa 54–57
„Slezan“ – *Sliezšťan* 61–63
slovakistika: IV. ročník Letného seminára slovenského jazyka a kultúry – Studia Academica Slovaca, správa 57–58; výskum slovenských nárečí v r. 1918–1968 129–136; výskum slovenskej gramatiky v r. 1918–1968 129–136; výskum dejín slovenského jazyka v r. 1918–1968 197–209; výskum štylistiky v r. 1918–1968 257–266; nové úlohy slovenskej jazykovedy 321–326
Slovenská pravopisná komisia, správa o jej činnosti za roky 1966–1968 381–383
Slovenský frazeologický slovník, frazeológia v slovníku 332–338
sloveso slovesá: valencia slovesa *burcovať/vyburcovať, zburcovať* 76–81; vznik a používanie slovesa *pripomienkovať* 122; väzba slovesa *rezignovať* 126–128; imperatív slovesa *ísť – idem* 147–155; W. Dressler, *Studien zur verbalen Pluralität. Iterativum, Distributivum, Durativum, Intensivum in der allgemeinen Grammatik, im Lateinischen und Hethitischen*, recenzia 245–246; syntagma a veta v prísudkových slovesách 362–372
slovná zásoba: v pripravovanom Historickom slovníku slovenského jazyka, diskusia 214–220, 351–358; v pripravovanom Česko-slovenskom slovníku 339–345
Slovník obcí Banskobystrického okresu, recenzia 106–108
sonóra, sonóry: kombinácie dvoch sonór v slovenčine 326–331
spojka: význam spojky *lebo* 44–49; opozícia príčinných spojok *lebo* a *že* 220–225
spojovník: nevhodné písanie v slovách typu „mini-sukňa“ 120–122
srdečný (pozdrav) – *srdcový (infarkt)* 253–254
Strasbourg – *Štrasburg*, pravopis a používanie názvu 318–319
substantívum, substantíva: pôvod niektorých substantív 33–36; kvantita substantív na *-ec* 24–29; tvorenie a kvantita predponových substantív v slovenčine 266–276
súvetie, súvetia: spojka *lebo* v súvetí 47–49; klasifikácia bezspojkového súvetia 88–90; klasifikácia zložených súvetí 372–380
Svetlík J., *Russkij sintaksis v sopostavlenii s slovackim*, recenzia 113–116
syntagma: veta a syntagma v prísudkových slovesách 362–372
syntax: spojka *lebo* a jej významy 44–47; viacnásobný prísudok 49–53; rozvoj syntaxe spisovnej slovenčiny 72; nezhodný prívlastok v nominatíve 233–236; klasifikácia zloženého súvetia 372–380
Šachová terminológia, recenzia 247–250
šerifát, otázka platnosti rytmického zákona 295–297
VI. medzinárodný zjazd slavistov v Prahe (7.–13. 8. 1968), správa 54–57
Štrasburg – *Strasbourg*, pravopis a používanie názvu 318–319
teenager, pravopis a výslovnosť 82–87
terminológia: *Šachová terminológia*, recenzia 247–250
štylistika: výsledky výskumu v r. 1918–1968 257–266
Tóbik Š., zhodnotenie práce pri príležitosti šesťdesiatin 104–106
Travaux linguistiques de Prague. (Études structurales dédiées au VIe congrès des slavistes.), recenzia 251–252
tvaroslovie: ustaľovanie tvaroslovia v spisovnej slovenčine 71–72; základné tvary imperatívu slovesa *ísť – idem* 148–149
tvorenie slov: substantíva na *-ec* a ich kvantita 24–29; „Slezan“ – *Sliezšťan* 61–63; *Bask* – *Baskičanka, baskický* – „baskijský“ 63–64; slová s príponou *-ča* od miestnych názvov 64; *Kodaň* –

Druhý ročník Kultúry slova. P. Ondrus 313
Gašparíková Ž. — Kamiš A., Slovensko-český slovník. V. Slivková . . . 108
Gejza Horák päťdesiatročný. J. Ružička 91
K päťdesiatke Pavla Ondrusa. J. Mistrík 171
Konferencia o spisovnej slovenčine v r. 1918—1968. J. Kačala 177
Oravec J., Slovenské predložky v praxi. E. Jóna 187
Pauliny E., Fonológia spisovnej slovenčiny. J. Ružička 58
Po druhom ročníku Kultúry slova. V. Uhlár 308
Rozhlas a slovenčina. L. Dvonč 243
Slovník obcí Banskobystrického okresu. M. Majtán 106
Správa o činnosti Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV za rok 1968. J. Horecký 240
Správa o činnosti Slovenskej pravopisnej komisie za roky 1966—1968. L. Dvonč 381
Správa o činnosti Združenia slovenských jazykovedcov pri SAV za funkčné obdobie 1966—1968. F. Kočiš 184
Správa o IV. ročníku Letného seminára slovenského jazyka a kultúry — Studia Academica Slovaca. J. Bartoš 57
Stretnutie zástupcov dvoch akademických ústavov. J. Kačala 303
Súpis prác Gejzu Horáka za roky 1949—1968. L. Dvonč 93
Súpis prác Pavla Ondrusa za roky 1947—1968. L. Dvonč 172
Svetlík J., Russkij sintaksis v sopostavlenii s slovackim. F. Kočiš . . . 113
Šachová terminológia. L. Dvonč 247
VI. medzinárodný zjazd slavistov v Prahe (7.—13. augusta 1968). V. Blanár 54
Travaux linguistiques de Prague. (Études structurales dédiées au VIe congrès des slavistes.) Š. Peciar 251
Tri jubilejné konferencie. K. Habovštiaková 306
Valné zhromaždenie Združenia slovenských jazykovedcov pri SAV. F. Kočiš 183
Vtipne i vážne o jazykovej kultúre. J. Mlacek 383
Z činnosti komisie pre názvy ulíc v Bratislave. L. Dvonč 304
Za Želmírou Gašparíkovou. E. Jóna 176
Životné jubileum Štefana Tóbika. E. Jóna 104

ROZLIČNOSTI

Bask — Baskičanka. (L. Dvonč) 63 — *Bratislavčan.* (L. Dvonč) 64 — *Čechy — Česko.* (L. Dvonč) 254 — *Čo za človeka — čo za človek.* (Š. Peciar) 124 — *Dosiahnuteľný, nedosiahnuteľný,* nie „dosažiteľný, nedosažiteľný". (Š. Peciar) 191 — *Existencializmus,* či „existencionalizmus"? (M. Ivanová-Šalingová) 319 — *Hongkong — hongkonský, Hongkončan.* (L. Dvonč) 315 — Je predložka *per* slovenská? (F. Kočiš) 387 — *Kinshasa — Kinshasan.* (L. Dvonč) 388 — *Kniežatstvo Lichtenštajnské — Lichtenštajnské kniežatstvo.* (L. Dvonč) 190 — *Kodaň — Kopenhagen.* (L. Dvonč) 256 — *Meinz, Mainz,* či *Mohuč?* (M. Marsinová) 122 — *Mini-sukňa,* či *minisukňa?* (L. Dvonč) 120 — *Pripomienkovať?* (M. Ivanová-Šalingová 122 — *Proamerický, pročínsky.* (L. Dvonč) 316 — *Reykjavik,* či *Reykjavík?* (L. Dvonč) 386 — *Sklabiná — Sklabiňa.* (L. Dvonč) 320 — *Sliezsko — Slezan,* či *Sliezšťan?* (L. Dvonč) 61 — *Srdečný pozdrav,* ale *srdcový infarkt.* (Š. Peciar) 253 — *Štrasburg — Strasbourg.* (L. Dvonč) 318 — *Tragédia organu?* (M. Marsinová) 61 — Väzby slovesa *rezignovať.* (E. Smiešková) 126 — *Víkend (weekend).* (L. Dvonč) 128

Resumé 390
Index k 34. ročníku SR. Š. Lipták — L. Dvonč 396

SLOVENSKÁ REČ 34, 1969 ■ Hlavný redaktor: prof. PhDr. Eugen Jóna, CSc. Výkonný redaktor: PhDr. Ladislav Dvonč, CSc. Redakčná rada: doc. PhDr. Ferdinand Buffa, CSc., PhDr. Ladislav Dvonč, CSc., doc. PhDr. Ján Horecký, CSc., PhDr. Gejza Horák, CSc., PhDr. Mária Ivanová-Šalingová, CSc., prof. PhDr. Eugen Jóna, CSc., doc. PhDr. Rudolf Krajčovič, CSc., doc. PhDr. Jozef Mistrík, DrSc., PhDr. Jozef Mlacek, doc. PhDr. Pavel Ondrus, CSc., PhDr. Štefan Peciar, CSc., prof. PhDr. Jozef Ružička, DrSc., člen korešpondent SAV ■ Redakcia: Bratislava, Klemensova 27

ážený súdruh, vážená súdružka,

počínajúc 34. ročníkom (1969) začnú sa podľa rozhodnutia redakčnej rady uverejňovať v Slovenskej reči cudzojazyčné resumé závažnejších príspevkov (štúdií a článkov) v maximálnom rozsahu 10 normalizovaných riadkov v týchto jazykoch: v angličtine, francúzštine, nemčine alebo v ruštine. Resumé príspevkov z jedného ročníka vyjdú vždy súhrnne v 6. čísle časopisu.

Obraciame sa na Vás so žiadosťou, aby ste v budúcnosti, ak máte záujem o uverejnenie resumé k svojmu príspevku, zaslali text resumé v niektorom z uvedených jazykov spolu s rukopisom príspevku.

Redakcia SR

Slovník slovenského jazyka ukončený

Základné lexikografické dielo začalo vychádzať vo Vydavateľstve SAV v roku 1959. Je spracované podľa zásad dnešnej vedeckej lexikografie a zachytáva slovnú zásobu slovenského jazyka. Obsahuje [illegible] štylisticky neutrálne, ale i slová hovorové, nár[illegible] celý rad odborných termínov [illegible] populárno-vedeckú predstavu [illegible] správnom písaní [illegible] slovenského pravopisu, o výslov[illegible]ní a spájaní slova s inými slovami vo vete, o výr[illegible] jeho synonymách, frazeologických spojeniach a štylistickej hodnote. Každé slovo v každom svojom význame (okrem odborných termínov) je bohato ilustrované typickými slovnými spojeniami. Slovník upozorňuje aj na nesprávne slová a výrazy, ktoré sa častejšie vyskytujú.

Šiesty zväzok uzatvára tento normatívny slovník spisovnej slovenčiny. Obsahuje šesť častí, a to: doplnky k všetkým predchádzajúcim zväzkom, slovenské osobné mená a ich domáce podoby, zemepisné mená a obyvateľské mená k nim, tlačové opravy k predchádzajúcim zväzkom a doslov.

I. zv. (a—k), 816 strán — viaz. Kčs 45,—.
II. zv. (l—o), 648 strán — viaz. Kčs 45,—.
III. zv. (p—r), 912 strán — viaz. Kčs 45,—.
IV. zv. (s—u), 760 strán — viaz. Kčs 45,—.
V. zv. (v—ž), 848 strán — viaz. Kčs 45,—.
VI. zv. Doplnky, 336 strán — viaz. Kčs 45,—.

SLOVEN[illegible]vedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied pre [illegible]skum a kultúru slovenského jazyka. Ročník 34, 1969, číslo 6. Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Technická redaktorka Ladislava Haplová. Vychádza šesťkrát za rok. Ročné predplatné Kčs 30,—, jednotlivé číslo Kčs 5,—. Rozširuje Poštová novinová služba. Objednávky a predplatné prijíma PNS — ústredná expedícia tlače, administrácia odbornej tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48. Možno objednať aj na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — ústredná expedícia tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48/VII. Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Martin. Výmer RK HSVZ čís. 18163/50-II/3.

© by Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1969.

Kčs 5,—.